

ปฏิบัติธรรม
ให้ถูกต้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-8357-94-5

พิมพ์ครั้งที่ ๘๖ - ธันวาคม ๒๕๕๑

๓๐๐ เล่ม

- สยาม ไอยรา คอफी พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน

แบบปก พระชัยยศ พุทธิวิโร

พิมพ์ที่ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด
๕/๕ ถ.เทศบาลรังสิตสุขุมวิทเหนือ
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐
โทร. ๐-๒๕๕๓-๙๖๐๐ โทรสาร ๐-๒๕๕๓-๙๖๐๖
www.eBookDharma.com

คำถามสำหรับชาวพุทธ

(สำรวจตัวก่อนปฏิบัติธรรม)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

คำถามสำหรับชาวพุทธ

(สำรวจตัวก่อนปฏิบัติธรรม)

ขอเจริญพรญาติโยมสาธุชนทุกท่าน

วันนี้อาตมภาพได้รับนิมนต์มาที่วัดสวนแก้วอีกครั้ง ที่ว่า
รับนิมนต์มาหมายความว่ามาเพราะได้รับนิมนต์ของท่าน แต่บาง
ที่ไม่ได้รับนิมนต์ก็มา พอมาแล้วได้พบกัน ท่านก็นิมนต์ให้พูด

สำหรับวันนี้เป็นเรื่องนิมนต์จริงๆ ที่มานี้ก็พอดีประจวบ
กับมีเหตุการณ์ที่ชาวไทยหรือพุทธศาสนิกชนกำลังสนใจมาก
บางคนเลยอาจจะเข้าใจผิดว่า ที่อาตมามานี้เกี่ยวกับเรื่องนั้น
หรือเปล่า แต่ที่จริงไม่เกี่ยวกับ เพราะอาตมาได้รับนิมนต์ไว้ตั้ง
นานแล้ว คือได้รับหนังสือนิมนต์จากพระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ
ตั้งแต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๓๖ ตอนนั้นยังไม่มีเหตุการณ์เรื่อง
ที่กำลังฮือฮานี้

* ธรรมกถา แสดงในงานเสริมธรรม-เสริมปัญญา ณ วัดสวนแก้ว วันที่ ๕
กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗

อย่างที่ทราบกันแล้ว งานนี้เป็นงานพิเศษประจำปีของ วัดสวนแก้ว คืองานเสริมธรรม-เสริมปัญญา

อาตมามาวันนี้ไม่ได้คิดจะพูดเรื่องหลักอะไรมากเป็นพิเศษ มาพูดกับโยมในเรื่องที่สบายๆ และแทนที่จะพูดคุยแบบ บรรยายธรรม ก็อยากจะให้เป็นการตั้งคำถาม และแทนที่จะให้ โยมถามอาตมา กลับเป็นว่าอาตมาเป็นฝ่ายถามโยม เพราะ ฉะนั้นวันนี้จะตั้งคำถามให้โยมตอบ

ถ้าจะให้โยมตอบออกมาจริงๆ ก็คงใช้เวลามาก จะร่วน วายสับสน อาตมาจึงขอใช้วิธีถามไปแล้วให้โยมคิดดู แล้วขอให้ ลองตอบดูในใจว่าจะตรงกันหรือเปล่า

คำถามที่จะถามก็อย่างที่ว่าไว้ในตอนต้นแล้วว่า วันนี้ จะพูดอย่างสบายๆ จึงไม่ใช่เป็นการถามเรื่องหลักธรรมลึกซึ้งอะไร ง่าย ๆ ที่เราควรจะรู้ควรจะสนใจ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับ สภาพปัจจุบัน

อาตมามานึกว่า เราควรจะให้ความสนใจแก่หลักพระ ศาสนาให้มาก คือเกิดการสังเกตว่า ประชาชน หรือที่เรียกกันว่า ชาวพุทธปัจจุบันนี้มีความแวงไวกวามาก แวงไวกวไปตามเหตุการณ์ เรื่องราว หรือบุคคล ไม่ได้หลัก

ถ้าหากเป็นคนที่มีหลัก รู้หลักพระศาสนาดีแล้วก็ยืนอยู่ กับหลัก เหตุการณ์ เรื่องราวอะไรต่างๆ ผ่านมา ถ้าเรายืนอยู่กับ หลักแล้วเราก็ไม่หวั่นไหวเรามองเห็นแล้ว สิ่งนั้นก็ผ่านไปยิ่งกว่านั้น

เมื่อเรามีหลักแล้วเราจะสามารถวินิจฉัยได้ด้วยซ้ำไปว่าสิ่งที่เกิดขึ้นหรือการกระทำทุกอย่างที่เกิดขึ้น ถูกต้องหรือไม่ แทนที่จะต้องฟังทางโน้นที่ทางนี้ที่ ซึ่งอาจทำให้หวั่นไหวไป

ถ้าหากว่าดำรงตัวไม่ดี ดีไม่ดีก็จะหล่นไปจากพระพุทธศาสนาเลย ถ้าเป็นคนที่มีหลักแล้วก็ไม่ต้องเป็นห่วง อยู่ได้ตลอดเวลา

เวลานี้จะต้องให้คนสนใจเรื่องหลักพระพุทธศาสนาให้มาก แล้วก็อยู่กับหลักให้ได้ อย่างที่พูดบ่อยๆ ว่า อย่าเอาพระศาสนาไปแขวนไว้กับบุคคล บุคคลมีอันเป็นอะไรไปพระศาสนาของเราก็ร่วงหล่นไปด้วย

ถ้าเรามีหลักแล้วพระศาสนาก็อยู่ที่ตัวเรา เป็นของเรา ท่านที่มีความรู้เป็นนักปราชญ์ ท่านมาแสดงธรรมอะไรต่างๆ ก็ช่วยให้เราเข้าใจ และมั่นในหลักยิ่งขึ้น ไม่ใช่มาดึงเราออกจากหลัก ถ้าทำไม่ถูกต้องก็ออกจากหลัก วิ่งเตลิดไปเลย ตกลงว่าวันนี้เน้นความสำคัญเรื่องหลัก

ที่นี้หลักที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ปัจจุบันก็เป็นเรื่องที่ไม่ใช่หลักธรรมล้ำค่าอะไรนักหรอก เป็นเรื่องง่ายๆ แต่บางทีก็ไม่ค่อยได้คิดกัน

อาตมาจะตั้งคำถามเล็กๆ น้อยๆ ตั้งไว้สัก ๔-๕ ข้อก่อน เมื่อตอบจบแล้ว ถ้ายังมีเวลาค่อยถามต่อ คำถาม ๔-๕ ข้อนี้จะถามไปเลยทีเดียวนะให้ช่วยกันคิด

คำถามข้อที่ ๑ ว่า ยุคนี้เขาเรียกว่าเป็นยุคข่าวสารข้อมูล ชาวพุทธมีคุณสมบัติอะไรที่สำคัญมากสำหรับปัจจุบันนี้ ที่เรียกว่าเป็นยุคข่าวสารข้อมูล

ขอให้นึกดู คนที่จะตอบได้ก็ต้องรู้ว่าชาวพุทธนี้มีคุณสมบัติอะไร หรือจะเรียกให้แคบเข้ามาก็คืออุบาสก-อุบาสิกา ขอลงท้ายอีกทีว่า คุณสมบัติข้อไหนของชาวพุทธที่สำคัญสำหรับยุคปัจจุบันที่เรียกว่าเป็นยุคข่าวสารข้อมูล

ต่อไปข้อที่ ๒ ถามว่า การนับถือพระโพธิสัตว์ที่ถูกต้อง คือนับถืออย่างไร อันนี้ถามเกี่ยวกับคติพระโพธิสัตว์ แล้วก็ถามต่อเนื่องออกไปว่า ระหว่างพระโพธิสัตว์กับพระอรหันต์นั้นมีความต่างกันอย่างไรในการทำความดี

ต่อไปข้อ ๓ ถามว่า พระอริยะกับผู้วิเศษเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร แล้วก็อาจจะถามเนื่องกับข้อนี้ว่า

ใครจะรู้หรือตัดสินได้ว่า ผู้ใดเป็นพระอริยะ ตลอดจนกระทั่งเป็นพระอรหันต์

อีกข้อหนึ่ง คือข้อที่ ๔ ถามว่า ปาฏิหาริย์มีกี่อย่าง ต่างกันอย่างไร ในพระพุทธศาสนาท่านให้นับถือปาฏิหาริย์หรือเปล่า

ถามติดกันแบบนี้โยมอาจจะงงเลยนะ หลายข้อ แต่ถ้าเป็นผู้รู้หลักดีอยู่แล้ว ไม่ทันต้องคิดหรือพิจารณาอะไร ก็ตอบได้เลย เอาละเอาแค่นี้ก่อน เยอะแล้ว แต่ที่จริงเป็นเรื่องง่าย ๆ ธรรมดา ชาวพุทธควรจะต้องรู้ตั้งแต่แรก ถ้ารู้หลักเหล่านี้แล้วเราจะอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบันได้ดี

อาตมาจะเริ่มตั้งแต่คำถามข้อที่ ๑ ที่ว่า คุณสมบัติของชาวพุทธข้อไหนมีความสำคัญเป็นพิเศษสำหรับปัจจุบันที่เรียกว่าเป็นยุคข่าวสารข้อมูล ก่อนจะตอบโยมต้องทราบว่าชาวพุทธนั้นมีคุณสมบัติอะไรบ้าง อาตมาขอทวนว่า องค์ธรรมของอุบาสกอุบาสิกา ที่ถือกันเป็นหลักสำคัญทั่วไปมี ๕ ประการ คือ

๑. มีศรัทธามั่นในคุณพระรัตนตรัย เชื่อมีเหตุผล ไม่มมงาย
๒. มีศีล คือมีความประพฤติดีงามสุจริต ตั้งอยู่ในศีล ๕ เป็นอย่างน้อย
๓. ไม่ตื่นข่าวมงคล หวังผลจากกรรม ไม่หวังผลจากมงคล
๔. ไม่แสวงหาทักษิณีย์ภายนอกหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า
๕. เอาใจใส่ส่งเสริมสนับสนุนกิจการพระพุทธศาสนา

โยมฟังแล้วเห็นว่าข้อไหนสำคัญมากสำหรับยุคปัจจุบัน (มีญาติโยมตอบว่า ไม่ถือมงคลตื่นข่าว)

บอกแล้วว่าเวลานี้เป็นยุคข่าวสารข้อมูล คำว่าไม่ตื่นข่าวก็ตรงอยู่แล้ว ฉะนั้นข้อที่ ๓ ถือว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษในยุคนี้ ขอแปลว่าไม่ตื่นข่าวมงคล ภาษาพระท่านเรียกว่าไม่เป็นคนชนิด

โกตูลม้งคลิกะ คือตื่นเต้นตื่นตูมไปตามข่าวมงคล ได้ยินว่ามี
 ชลิ่งที่โนน มีศักดิ์สิทธิ์ที่นี้ มีฤทธิ์ที่นั่น พระดั่งที่โนน ก็ตื่นกันไป
 ไปโนนไปนี้ จนกระทั่งว่าไม่เป็นอันได้ทำกิจหน้าที่การงาน ไม่
 เป็นอันได้ฝึกฝนพัฒนาตน ไม่เป็นอันได้ปฏิบัติธรรม เพราะ
 ฉะนั้นก็ไม่มีหลัก ถ้าเป็นคนตื่นข่าวมงคลก็ไม่มีหลัก

ถ้าเป็นชาวพุทธผู้อยู่ในหลักที่ถูกตองก็จะหวังผลจากกรรม
เชื่อกรรม คือหวังผลจากการกระทำด้วยความเพียรพยายามของ
 ตน โดยใช้สติปัญญาพิจารณาจัดทำตามเหตุตามผล อันนี้จะเป็น
 ทางให้เราพัฒนาตัวเองได้ ถ้ามัวแต่ตื่นข่าวมงคลอยู่ก็เสียเวล่ำเวลา
 แล้วก็ไม่ได้ทำอะไรให้เป็นประโยชน์ สิ่งที่จะควรจะทำก็ไม่ได้ทำ
 แล้วก็เลยไม่ได้พัฒนาตัวเองด้วย เพราะมัวไปมุ่งหวังพึ่งปัจจัย
 ภายนอกเสีย เราต้องมาหวังผลจากการกระทำ

ชาวพุทธเชื่อกรรม หลักกรรมนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก
 ถ้าเราจะเชื่ออะไรที่เป็นพิเศษออกไป จะยอมให้สิ่งนั้นมาขัดขวาง
 หลักกรรมไม่ได้ มีแต่ว่าจะต้องให้มาสนับสนุนหลักกรรม
 สนับสนุนอย่างไร ก็คือจะต้องมาทำให้เรามีความมั่นคงมีกำลังใจ
 เข้มแข็งในการกระทำสิ่งที่ควรจะทำ ทำหน้าที่ หรือทำความดี
 นั้นให้หนักแน่นยิ่งขึ้น มิฉะนั้นแล้วก็จะกลายเป็นคนนั่งนอนรอ
 คอยโชค หวังผลจากการดลบันดาล

ถ้ามัวหวังผลจากการดลบันดาลนั่งนอนรอคอยโชค ก็เป็น
 อันว่าผิดจากหลักกรรม อันนี้เป็นเรื่องสำคัญ จะต้องตรวจสอบ
 ตัวเองและยึดหลักนี้ไว้ให้มั่น อันนี้จะขอผ่านไป

- ๒ -

ต่อไปขอที่ว่าด้วยปาฏิหาริย์ พระพุทธศาสนานี้ท่านสอนให้เชื่อในปาฏิหาริย์หรือเปล่า ข้อนี้ถ้าตอบไม่ต้อาจผิด ต้องแยกแยะก่อน

ปาฏิหาริย์นั้นพระพุทธเจ้าสอนไว้ว่ามี ๓ อย่าง คือ

๑. **อิทธิปาฏิหาริย์** เป็นปาฏิหาริย์ในเรื่องฤทธิ์ คือการแสดงฤทธิ์หรือความเป็นผู้วิเศษ ดลบันดาลอะไรต่างๆ เหาะเหินเดินอากาศ หูทิพย์ ตาทิพย์ เป็นต้น

๒. **อาเทศนาปาฏิหาริย์** ปาฏิหาริย์คือการทลายใจได้ทลายใจโยมได้ว่า อ้อโยมกำลังคิดเรื่องนี้ โยมกำลังคิดว่าหลังจากฟังธรรมนี้แล้วจะไปโน่น หรือว่าฟังองค์แสดงธรรมแล้ว คิดต่อองค์แสดงธรรมว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ อะไรทำนองนี้ คือทลายใจได้อันนี้เรียกว่าอาเทศนาปาฏิหาริย์

๓. **อนุศาสน์ปาฏิหาริย์** ปาฏิหาริย์คือคำสอนที่เป็นอัศจรรย์ คำสอนที่แสดงความจริงให้ผู้ฟังรู้เข้าใจ มองเห็นความจริงเป็นอัศจรรย์ แล้วก็สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติตาม ได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์ อันนี้คือให้โยมเกิดปัญญา รู้ความจริง

ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ อย่างนี้พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญอย่างไรบ้างหรือไม่ หรือว่ายกย่องทั้งหมดเลย

ไม่ทั้งหมด พระพุทธเจ้าไม่สรรเสริญปาฏิหาริย์ ๒ อย่างแรก คือ อิทธิปาฏิหาริย์ การแสดงฤทธิ์ และอาเทศนา ปาฏิหาริย์ การทายใจได้

แต่สรรเสริญข้อที่ ๓ ได้แก่ อนุศาสนิปาฏิหาริย์ คือคำสอนที่ให้ความจริง เกิดปัญญาได้เป็นอัครรรย อันนี้สำคัญ

ชาวพุทธต้องรู้จักปาฏิหาริย์ ๓ นี้ แล้วก็ต้องรู้ว่า พระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างไร พระองค์สอนไว้ว่าพระองค์ไม่ได้ยกย่องสรรเสริญปาฏิหาริย์ ๒ อย่างแรก ทรงสรรเสริญแต่ข้อที่ ๓ ทำไม่จึงเป็นอย่างนี้ละ

อ้าว ใครแสดงฤทธิ์ได้ก็เก่งมากนะซิ ทำไมพระพุทธเจ้าไม่สรรเสริญล่ะ แล้วเราก็ได้ยินเรื่องราวนี้ว่าพระพุทธเจ้าก็มีฤทธิ์เหมือนกัน เอ! เป็นเพราะเหตุอะไร ก็ลองมาดูกัน

เอาง่ายๆ ๒ ข้อแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับฤทธิ์ เนื่องกับความสามารถพิเศษทางจิต เราก็แยกระหว่างข้อ ๑-๒ เป็นพวกหนึ่ง กับข้อ ๓ เป็นพวกหนึ่ง

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญข้อที่ ๓ ก็เป็นอันว่า ข้อที่ ๑-๒ นี้เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าไม่ยกย่อง ที่นี้ทำไมพระพุทธเจ้าถึงไม่ยกย่องปาฏิหาริย์ ๒ อย่างแรก

เราจะมองเห็นความแตกต่างระหว่างปาฏิหาริย์ ๒ แบบนี้ ปาฏิหาริย์ประเภทฤทธิ์นี้เวลาแสดงไปแล้วคนที่ดูที่ฟังเป็นอย่างไร คนที่ดูที่ฟัง พอดูและฟังเสร็จแล้วก็งงไปเลย งงงัน ก็มองว่าท่าน

ผู้แสดงนี้เก่งใช้ใหม่ แต่ตัวโยมเองนะ ได้อะไรบ้าง? มีอะไรเปลี่ยนแปลง? ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ก็อยู่ที่เท่าเดิม แต่อาจจะแย่ง เพราะว่างใช้ใหม่

เดิมยังไม่ง พอดูท่านผู้แสดงฤทธิ์เสร็จก็ลงไปเลย งงนี้ต้องระวัง ขอภัยเดียวจะกลายเป็นโง่ไป ก็คือเป็นโมหะ กลายเป็นว่าพอดูท่านแสดงฤทธิ์เสร็จตัวเองกลับมีโมหะมากขึ้น ไปดีที่ไหน? ก็ไปที่คนแสดง คนแสดงก็เด่นยิ่งขึ้น ตกลงเราก็ต้องไปหวังพึ่งท่านผู้แสดงฤทธิ์อยู่เรื่อย ไม่เป็นอันทำอะไรแล้ว คอยรอหวังผลว่าท่านจะทำอะไรให้

ที่นี้เรามาดู*อนุศาสนิปาฏิหาริย์* ข้อที่พระพุทธเจ้ายกย่อง

คนฟังแล้วเป็นอย่างไรมีอะไรเกิดขึ้นบ้างมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นใหม่? เปลี่ยนแปลงแล้วได้อะไรพอแสดง*อนุศาสนิปาฏิหาริย์* เสร็จ อะไรเกิดขึ้นในใจผู้ฟัง? ปัญญาเกิดขึ้น พอปัญญาเกิดขึ้นแล้วเป็นอย่างไร? ก็เป็นของผู้นั่นเอง ผู้ที่ฟัง เมื่อปัญญาเกิดแล้วปัญญาก็อยู่กับตัว ไปไหนก็พาปัญญาไปด้วย ใช้ใหม่

คราวนี้ไม่ต้องมามัวรอดตามฟังผู้ที่แสดง*ปาฏิหาริย์* เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้คือผู้ฟัง ส่วนผู้ที่แสดงอยู่แล้วท่านก็แสดงของท่านไป ท่านไม่ได้เพิ่มอะไร ท่านรู้อยู่แล้ว ท่านก็มีความชำนาญมากขึ้น ในสิ่งที่แสดง แต่ว่าผู้ฟังก็ได้จริงๆ แล้วก็เป็นผู้อิสระ คือได้ฟังแล้วก็รู้ก็เข้าใจเป็นปัญญาของตัวเอง ท่านผู้แสดงนั้นแสดงให้เห็นความจริงอะไร ผู้ฟังก็เห็นความจริงนั้น ผู้ฟังก็เป็นอิสระแก่ตัวเอง

เพราะผู้แสดงได้เห็นอะไรผู้ฟังก็ได้รับความจริงอันนั้น ผู้แสดงทำอะไรได้ ผู้ฟังรู้แล้วก็ทำอันนั้นได้เองด้วยแล้วก็จบ เพราะฉะนั้นผู้ฟังเป็นอิสระ ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในผู้ฟัง ผลได้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟังคือปัญญาเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าจึงสรรเสริญแต่
อนุศาสนีปาฏิหาริย์

ในเมื่ออิทธิปาฏิหาริย์ คือพวกฤทธิ์นี้โยมไม่รู้ด้วย ดูการแสดงแล้วตัวเองก็ได้แต่ง มันก็จะเป็นทางของความหลอกลวง เพราะตัวเองไม่รู้ว่าจะจริงหรือไม่จริง ไม่มีทางวินิจฉัยได้ จึงมีผลเสียหลายประการ พระพุทธเจ้าจึงไม่สรรเสริญ ทั้งที่พระพุทธเจ้าก็มีฤทธิ์

พระพุทธเจ้ามีฤทธิ์ก็เพื่อจะใช้ในการทำงานประกาศพระศาสนา ยุคพุทธกาลนั้นคนกำลังยกย่องสรรเสริญนับถือการมีฤทธิ์เป็นอย่างมาก ถ้าพระพุทธเจ้าไม่มีฤทธิ์ การประกาศศาสนาก็มีอุปสรรค พระพุทธเจ้าต้องเจอกับพวกมีฤทธิ์แล้วเขาก็จะต้องอวดเก่ง หรืออย่างน้อยเขาก็ไม่ยอมฟังพระองค์จนกว่าจะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีฤทธิ์อย่างเขาหรือเก่งกว่าเขา พระพุทธเจ้าจึงต้องมีฤทธิ์ในฐานะที่เป็นพระศาสดาทำให้ตั้งพระศาสนาได้สำเร็จเลยต้องเอาฤทธิ์ไปปราบฤทธิ์ก่อน

เราจะเห็นได้ว่า ตามเรื่องในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าใช้ฤทธิ์ไปปราบฤทธิ์ทั้งนั้น พอปราบฤทธิ์จบแล้วก็ให้อนุศาสนีปาฏิหาริย์

สำหรับพระพุทธเจ้าพระองค์มีฤทธิ์ทั้ง ๓ อย่าง มีทั้ง อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุศาสนีปาฏิหาริย์ แต่จับด้วยอนุศาสนีปาฏิหาริย์

สองอย่างแรกเพื่อใช้การรบเขา เพราะว่าพวกนั้นถือตัวว่ามีฤทธิ์ ถ้าใครไม่มีฤทธิ์อย่างเขาแล้วเขาไม่ฟังเลย ยกตัวอย่างเช่นชฎิล ๓ พี่น้อง พระพุทธเจ้าจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในแคว้นมคธ ในเมืองราชคฤห์ คนในเมืองราชคฤห์นั้นเชื่อถือนับถือชฎิล ๓ พี่น้องมาก ถ้าพระพุทธเจ้าเข้าเมืองราชคฤห์โดยไม่ได้ไปสั่งสอนชฎิลให้ยอมเสียก่อน พวกชาวเมืองราชคฤห์ก็จะไม่ยอมฟังพระองค์ พระพุทธเจ้าก็เลยคิดว่าจะต้องไปสอนชฎิลก่อน แทนที่จะเข้าเมืองราชคฤห์ พระองค์จึงตรงไปยังสำนักของชฎิล ๓ พี่น้อง โดยเข้าไปยังสำนักชฎิลผู้เป็นพี่ คืออรุเวลกัสสปะก่อน

พอเห็นพระพุทธเจ้าเข้าไป ชฎิลก็ทดสอบความสามารถด้านฤทธิ์เพราะเขาเน้นเรื่องฤทธิ์ เขาถือฤทธิ์เป็นสำคัญ เขาก็มองว่าพระพุทธเจ้านั้นจะไม่มีฤทธิ์อย่างเขา แล้วก็ทดสอบว่าจะผ่านไหม พระพุทธเจ้าก็ผ่านหมด จนกระทั่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์เก่งกว่าเขา พอเห็นว่าเก่งกว่าเขา เขาก็ยอมรับ พระองค์จึงสอนธรรมะ คือใช้อนุศาสนีปาฏิหาริย์ปิดท้าย พวกชฎิลได้เห็นสัจธรรมความจริง เกิดปัญญากับตัวเอง ก็เลิกเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์กันเลย เมื่อเลิกก็จบ

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าเพียงแต่เอาฤทธิ์มาปราบฤทธิ์

เท่านั้น ปรากฏเสร็จพระองค์ก็หยุด ต่อจากนั้นพระองค์ก็ใช้แต่
อนุศาสนีปาฏิหาริย์ให้เขาเกิดปัญญา ให้เขาทำได้เอง เพราะว่า
ถ้าขึ้นไปแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อยู่ ตัวผู้แสดงเท่านั้นได้ ตัวโยม
ก็ได้แต่คอยตามเรื่อยไป นอกจากนั้นโยมก็จะไปหวังผลในเรื่อง
ทางโลก เพื่อสนองความต้องการเรื่องโชคลาภเรื่องยศเป็นต้น ที่
เป็นเรื่องของโลกะ (ความโลภ) และโทสะ ไม่ใช่เป็นการก้าวใน
ทางธรรมที่แท้จริง

การที่จะก้าวไปตามทางแห่งธรรมะที่แท้จริงจึงเป็นเรื่อง
ของอนุศาสนีปาฏิหาริย์

นี่เป็นคำตอบในเรื่องปาฏิหาริย์ ๓ ตกกลงว่า พุทธศาสนานี้
นั้นยกย่องอนุศาสนีปาฏิหาริย์ ที่ทำให้ผู้ฟังได้สิ่งที่เป็นของตัวเอง
คือปัญญา รู้ความจริง แล้วก็เป็นที่อิสระไป

ต่อไปก็เลยตอบคำถามที่ต่อเนื่องกันกับเรื่องปาฏิหาริย์ ๓
คือ

พระอริยะกับผู้วิเศษต่างกันอย่างไร ?

ถ้าเราเข้าใจข้อนี้แล้ว เราก็คงอยู่ในสถานการณ์ปัจจุบัน
ได้ดีขึ้น เพราะประชาชนในปัจจุบันนี้สับสนมาก มักเอาความ
เป็นผู้วิเศษกับความเป็นพระอริยะเป็นอันเดียวกันเสีย ถ้าอย่างนี้
แล้วหลักพระศาสนา ก็จะสับสนแล้วก็เสื่อมด้วย

ผู้วิเศษ คืออะไร เรามักจะเรียกคนมีฤทธิ์นั้นเองว่าเป็นผู้
วิเศษ เช่น โยคี ฤาษี ดาบส ก่อนพุทธกาล ก่อนที่พระพุทธเจ้า
จะอุบัติขึ้นก็มีโยคี ฤาษี ดาบส เยอะ อยู่ในป่า ได้ฌานสมาบัติ
ได้โลกียอภิญา มีฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์ หูทิพย์ ตาทิพย์ อะไร
ต่าง ๆ เหล่านี้ เราเรียกได้ว่าเป็นผู้วิเศษ คือผู้มีฤทธิ์นั่นเอง

ลองมาดูความหมายของ พระอริยะ ว่าคืออะไร?

พระอริยะ คือท่านผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ประเสริฐ
เพราะไกลจากกิเลส ไกลจากกิเลสก็คือ หมดจากโลภะ โทสะ
โมหะ หรือว่ากำจัดความโลภ โกรธ หลง ให้ลดน้อยเบาบางลง
กิเลสน้อยลงไป ๆ จนกระทั่งว่าเป็นอริยะ อย่างสูงสุดคือเป็นพระ
อรหันต์ ซึ่งหมดกิเลสทั้ง ๓ อย่างคือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็น
ผู้บริสุทธิ์ ประเสริฐสูงสุด

อย่างนี้แยกได้หรือยัง?

ผู้วิเศษไม่จำเป็นต้องเป็นอริยะ

ผู้วิเศษอาจจะมีฤทธิ์มีความสามารถ เช่นอย่างโยคีก่อนพุทธกาล ก็ไม่ได้เป็นอริยะกันเลย พระพุทธเจ้าทรงเข้าไปเรียนไปศึกษาในสำนักของพวกโยคี ไปสำนักของอาหารดาบส ได้ฌานสมาบัติ ถึงขั้นอรุปรมาณ ชั้น **อาภิญญานุญุตนสมาบัติ** เห็นว่าน้อยไป ไม่จบ ก็เข้าสำนักของอุททกดาบสรวมบุตร ได้สมาบัติขั้นสูงสุดเป็นอรุปรมาณ ชั้น **เนวสัญญานาสัญญุตนะ** จบความรู้ที่มีของพวกนักพรตนักบวชสมัยนั้นพระองค์ก็เห็นว่าไม่ใช่ทางที่ถูกต้อง จึงได้ละออกไปแล้วก็ไปแสวงหาหนทางของพระองค์เอง ได้บำเพ็ญตามมัชฌิมาปฏิปทา จนกระทั่งได้ตรัสรู้ แล้วพระองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นว่าทางที่นำมาสู่ความเป็นผู้วิเศษมีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่างๆ เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง คือมันไม่ช่วยให้หมดกิเลส

สิ่งที่สำคัญก็คือการมีปัญญา รู้แจ้งธรรม รู้สภาวะ รู้เท่าทันความจริงของสังขารคือโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้หมดทุกขได้ หมดกิเลสได้ อันนี้จึงจะเป็นวิถีทางของพระอริยะ

แต่ก็มีพระอริยะหลายองค์ พระอรหันต์หลายองค์ที่ท่านได้ฤทธิ์ ได้ฌานได้สมาบัติ

ถ้าท่านได้ฤทธิ์ได้ฌานได้สมาบัติ ได้ภิญญาจำพวกโลกีย์ เช่นหุทิพย์ดาทิพย์ด้วย ก็เป็นความรู้พิเศษหรือคุณสมบัติพิเศษของท่าน เป็นความสามารถพิเศษที่เอามาใช้ประโยชน์ในการประกาศพระศาสนาได้

พวกฤทธิ์ทั้งหลายนั้น เทียบว่าเหมือนเทคโนโลยี เทคโนโลยีก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ถ้าใช้เป็น

เทคโนโลยีถ้าอยู่กับคนชั่วใช้ไม่ดีก็มีโทษ เอาไปฆ่าไปฟันคนหรือเอาไปทำร้ายก่อเหตุที่ทำให้เกิดความพินาศแก่สังคมมนุษย์ได้ เช่นอาจจะทำลูกระเบิดก็ได้ เทคโนโลยีนั้นถ้าคนชั่วใช้ก็เป็นโทษ ถ้าคนดีใช้ก็กลายเป็นประโยชน์ เช่น คอมพิวเตอร์ ถ้าใช้ในทางสร้างสรรค์ก็เป็นประโยชน์ได้เยอะ จึงเป็นความสามารถพิเศษ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าจะใช้อย่างไร ซึ่งขึ้นอยู่กับผู้ใช้ว่าจะเป็นคนดีหรือคนชั่ว

พวกฤทธิ์หรือความวิเศษนี้ก็เหมือนกัน ถ้าไปอยู่กับคนชั่วก็ใช้ในทางร้าย เอาไปหลอกลวงการะเพื่อตนเอง เอาไปทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น เอาไปหลอกลวงประชาชน

ถ้าเป็นคนดี ท่านก็เอามาใช้ในการทำงานพระศาสนา เรื่องนี้จะดีหรือชั่วจึงอยู่ที่ผู้ใช้และเจตนาที่ใช้

เรื่องความวิเศษหรือผู้วิเศษก็อย่างโยคี ฤาษี ดาบส ตลอดจนพระเทวทัต โยมคงรู้จักพระเทวทัต ชาวพุทธไม่มีใครไม่รู้จักพระเทวทัต พระเทวทัตก็เป็นผู้วิเศษเพราะท่านได้ฤทธิ์ ได้อภิญญา เก่งมาก มาแสดงฤทธิ์จนกระทั่งพระเจ้าอชาตศัตรูตอนเป็นพระราชากุมารเชื่อ หลงใหลในพระเทวทัตมากและเป็นลูกศิษย์ จนกระทั่งมาคบคิดกันในการจะชิงราชสมบัติแล้วก็จะครอบครองคณะสงฆ์

ในประวัติทางโลกก็อย่างรัฐบุดิน ทำให้ราชวงศ์โรมานอฟ ของรัสเซียล่มไปเลย รัฐบุดินก็เป็นผู้วิเศษมีพลังจิตสูง คือถ้าคนชั่วได้ฤทธิ์แล้ว นำไปใช้ในทางชั่ว อย่างน้อยก็หาลาภสักการะหวังผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ถ้าเป็นพระอริยะแล้วถ้าเกิดมีความวิเศษด้วยอย่างพระโมคคัลลานะ ท่านก็เอามาใช้ในทางที่ดีเพื่อการพระศาสนา แต่ท่านที่ใช้ในทางที่ถูกต้องท่านจะไม่ล่อให้ประชาชนหลงใหล เพราะอะไร? เพราะพระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วว่าพระองค์สรรเสริญแต่อนุศาสนิปาฏิหาริย์

คนดีและพระอริยะทั้งหลายท่านจะใช้อุศาสนิปาฏิหาริย์ คือสอนให้รู้จริง เพราะเป็นทางที่จะให้ญาติโยมเกิดปัญญา ได้ปัญญาที่เป็นของตัวเอง ไม่ต้องมาพึ่งท่านผู้วิเศษต่อไป โยมจึงต้องแยกให้ถูกระหว่างผู้วิเศษกับพระอริยะ

ความวิเศษเช่นมีฤทธิ์เป็นต้น ไม่ใช่เครื่องตัดสินความเป็นพระอรหันต์หรือความเป็นพระอริยะ อย่างที่บอกแล้วผู้มีฤทธิ์มากมายก็เป็นมนุษย์ปู้ถุชนอย่างพระเวททัตซึ่งมีกิเลสมากมาย

นอกจากนั้น ถ้าหากหลงใหลในความวิเศษหรือในฤทธิ์เหล่านี้ ต่อไปก็จะเสื่อมจากฤทธิ์นั้นด้วย เพราะกิเลสนั้นจะเป็นเครื่องบังปัญญา ทำให้เกิดความหลงมัวเมา ในทางตรงกันข้ามพระอริยะก็อาจจะไม่มีฤทธิ์อะไรเลย อยู่ที่มีการมีกิเลสน้อยเบาบาง มีโลภะ โมหะ โทสะน้อย มีความบริสุทธิ์มีคุณธรรม

เพราะฉะนั้น พระอริยะ หรือพระอรหันต์ บางท่าน

หลายท่าน ท่านไม่มีหรือเรื่องราวความวิเศษที่จะให้โยมได้เห็น ฤทธิ์อะไร เวลาท่านไปไหนท่านก็ไปธรรมดาๆ โยมก็ไม่ตื่นเต้น อาจะเห็นพระอริยะ แม้กระทั่งพระอรหันต์ แล้วไม่ตื่นเต้นอะไรเลย ตรงกันข้ามกับเห็นผู้วิเศษ ดังนั้นจึงต้องแยกกันให้ถูกว่าใครคือผู้วิเศษ ใครคือพระอริยะ ถ้ารู้หลักพระศาสนาแล้วก็แยกได้ ก็ จะหมดปัญหา

นี่ก็ตอบคำถามที่เนื่องกันไปนิดหน่อยว่า ก็แล้วจะรู้ว่าใครเป็นพระอริยะ หรือใครเป็นพระอรหันต์ ใครเป็นผู้ตัดสิน

ผู้ที่รู้ได้ว่าใครเป็นอริยะ ก็ต้องเป็นอริยะเองก่อน พระอรหันต์จึงจะรู้ว่าใครเป็นพระอรหันต์คือต้องเป็นคนระดับเดียวกัน หรือสูงกว่า อันนี้เป็นหลักทั่วไป เอาแค่หลักทั่วไปก่อน

อันนี้ต้องระวัง ประชาชนปัจจุบันมีความโน้มเอียงในการที่จะไปเที่ยวตั้งพระองค์โน้นเป็นพระอรหันต์ ตั้งพระองค์นี้เป็นพระอริยะ ระวังเถอะ มันเป็นเรื่องที่จะทำให้เสียหลักพระศาสนา

แต่เรามีสิทธิ์ที่จะพิจารณาด้วยปัญญา เรามีหลักเราก็ดู และตรวจสอบได้ว่า พระองค์นี้มีความประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในหลักพระธรรมวินัย ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า นำ เลื่อมใสหรือไม่ เราอาจจะสันนิษฐานอะไรก็อยู่ในใจของเรา แต่อย่าเพิ่งไปวินิจฉัยตัดสิน

ต่อไป มีอีกเรื่องซึ่งเกี่ยวกับความวิเศษด้วยเหมือนกัน บางทีก็สับสนกับความเป็นพระอริยะ-พระอรหันต์ คือเรื่อง**พระโพธิสัตว์**

ในพระพุทธศาสนามีเรื่องพระโพธิสัตว์ เราก็นับถือพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์คือใคร ไม่ต้องตอบก็ได้ โยมก็รู้อยู่แล้ว **พระโพธิสัตว์คือท่านผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า**

พระพุทธเจ้าของเราเนี่ยก่อนจะตรัสรู้ก็เคยเป็นพระโพธิสัตว์ ตอนที่ยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ออกบวรพชาแล้วเข้าไปแสวงหาธรรมอยู่ในป่าก็เป็นพระโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ จนกระทั่งตรัสรู้ในวันเพ็ญวิสาขบูชา คือวันเพ็ญเดือนหก เสร็จแล้วจึงเป็นพระพุทธเจ้า ก่อนเป็นพระพุทธเจ้าจึงเป็นพระโพธิสัตว์มาตลอด

เราจึงมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ในปัจจุบันชาติ คือ ก่อนจะตรัสรู้ ตอนเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แล้วเราก็มีเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ในอดีตก่อนชาตินี้อีกมากมายที่เราเรียกว่าชาติก๕๔๗ เรื่อง แสดงถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันนี้เอง เรียกว่า ๕๐๐ ถ้วนหรือ ๕๕๐ ชาติ แต่นับกันที่ตัวเลขจริงได้ ๕๔๗ เรื่อง

ทีนี้เมื่อเรามีพระโพธิสัตว์ เรานับถือพระโพธิสัตว์ เรา
นับถืออย่างไรจึงจะถูกต้อง

เวลานี้ก็มีพระโพธิสัตว์เกิดขึ้น อย่างที่กำลังนิยมมากคือ
เจ้าแม่กวนอิม แล้วโยมรู้ไหม พระโพธิสัตว์ที่เรียกว่ากวนอิมนี้
คือใคร? มีความเป็นมาอย่างไร? บางทีก็เรียกตามๆ กันไปว่า
พระโพธิสัตว์ แต่ไม่รู้ต้นสายปลายเหตุว่าท่านมาจากไหน ไป
อย่างไรมาอย่างไร เป็นพระโพธิสัตว์อย่างไร

อย่างน้อยโยมต้องรู้หลักก่อนว่า ความเป็นพระโพธิสัตว์
นั้นอยู่ที่ว่าต้องบำเพ็ญบารมี บำเพ็ญคุณธรรมอย่างยวดยั่งอย่าง
ที่คนธรรมดาทั่วไปจะบำเพ็ญกันไม่ไหว ตั้งใจจะบำเพ็ญความดี
ข้อไหน เช่นบำเพ็ญทาน ก็บำเพ็ญได้อย่างสูงสุดจนกระทั่งสละ
ชีวิตของตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นได้ เรียกว่าให้ชีวิต จะบำเพ็ญ
ความเพียรพยายาม ก็เพียรพยายามอย่างยวดยั่ง ไม่มีระย่อ
ท้อถอย แม้ต้องสิ้นชีวิตก็ยอม นี่คือการบำเพ็ญบารมี หมายถึง
คุณธรรมที่บำเพ็ญอย่างยวดยั่ง

พระโพธิสัตว์เมื่อบำเพ็ญบารมีครบแล้วก็คือได้พัฒนา
พระองค์อย่างเต็มที่แล้ว ก็ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แล้วเรานับถือ
พระโพธิสัตว์นั้นนับถืออย่างไร? นับถือเพื่ออะไร?

ก็ขอตอบสั้นๆ คือ นับถือเพื่อเอาเป็นแบบอย่าง เอา
พระโพธิสัตว์เป็นตัวอย่าง เป็นตัวอย่างอย่างไร?

พระโพธิสัตว์นั้นกว่าจะได้มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ท่าน

ต้องทำความดีมากมาย เพียรพยายามทำมายาวนานอย่างยากลำบากมากประสบอุปสรรคมาก แต่ก็ทำมาตลอดโดยไม่ระย่อทอดถอย จนประสบความสำเร็จ ท่านจึงเป็นตัวอย่างในการทำ
ความดีของเรา

พระโพธิสัตว์นั้นท่านมีปณิธานด้วย คือตั้งใจจะทำความดีอันไหนก็ทำจริง ๆ ทำเต็มที่แล้วก็มั่นคงด้วย เราก็ต้องพยายามทำอย่างนั้น โดยมีพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่าง จนกระทั่งเราสามารถเสียสละตัวเองได้เพื่อทำความดีนั้น ตลอดจนกระทั่งว่าพระโพธิสัตว์นี้เสียสละตัวเองเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น เราก็ต้องสามารถเสียสละผลประโยชน์ของตัวเองเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อช่วยเหลือสังคม นี่คือคติพระโพธิสัตว์

อันนี้ก็โยงมาหาพระพุทธเจ้า เพราะว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นหลักพระพุทธเจ้าที่จะตรัสรู้ได้ก็เป็นมาด้วยความเพียรพยายามและทำความดีมามากมาย เพราะอย่างนี้จึงทำให้เราเกิดความซาบซึ้งในพระคุณของพระพุทธเจ้า นี่ประการหนึ่ง

ประการที่สองก็คือเป็นการเตือนตัวเราให้สำนึกในหน้าที่ที่จะพัฒนาตัวที่จะทำความดีเพื่อจะบรรลุคุณธรรมเบื้องสูง

การที่จะบรรลุสิ่งที่ตั้งงามประเสริฐสูงสุดเป็นพระอรหันต์เป็นพระพุทธเจ้านั้น ไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาด้วยการหวังหรืออ้อนวอนเฉย ๆ แต่จะต้องเพียรพยายามทำ ฉะนั้นคนเราทุกคนจะต้องพัฒนาตัวเอง ต้องตั้งใจทำความดี คติพระโพธิสัตว์เตือนใจเราว่า

เราจะต้องตั้งใจทำความดี บำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ พร้อมกันนั้นก็ เป็นกำลังใจแก่เราในเมื่อเราได้เห็นประวัติของพระโพธิสัตว์ว่า ท่านทำความดีมากมาย อย่างเข้มแข็งและเสียสละ เราได้เห็น ตัวอย่างแล้วเราก็มักตั้งใจที่จะทำความดีนั้นให้ตลอด บางทีเรา ทำความดีไป เราเป็นปุถุชน บางทีเราก็อ่อนแอ เมื่อไปพบ อุปสรรคบางอย่างหรือไม่ได้รับผลที่ปรารถนา เราก็กเกิดความ ท้อแท้ เกิดความผิดหวัง

คนจำนวนมากจะเป็นอย่างนี้ ทำความดีไประยะหนึ่งก็ไม่ เข้มแข็งจริง ไม่มั่นคงจริง ไปประสบอุปสรรคหรือไม่ได้รับผล ตอบแทนที่ต้องการก็เกิดความท้อถอย แล้วก็บ่นเพ้อ เอ้อ เรา อุตส่าห์ทำดีมานานหนา ไม่เห็นได้ดีเลย แล้วก็มองไปในด้านตรง ข้ามว่า อ้าว คนนั้นคนนี้เขาทำไม่ดี เขาทำชั่วด้วยซ้ำ ทำไม่ได้ดี อย่างที่พูดกันว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” อะไร ต่างๆ ก็จะต้องฟ้องทุกข์ขึ้นมาแล้วก็พาลพาโลพาเลเลยเลิก ทำความดี อันนี้จะเป็นผลเสีย

เมื่อได้เห็นประวัติของพระโพธิสัตว์ก็จะเกิดกำลังใจว่า พระพุทธเจ้าเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ท่านทำความดี ท่านลำบาก กว่าเราเยอะแยะอย่างที่ว่าเมื่อกี้ บางที่ต้องเสียสละชีวิตก็มี บาง ที่พระองค์ทำความดีมากมาย เขาไม่เห็นความดี เขาเอาพระองค์ ไปฆ่า พระองค์ก็ไม่ท้อถอย แล้วก็ทำความดีต่อไป เรามานึกดู ตัวเราทำความดีแค่นี้แล้วจะมาท้อถอยอะไร พระพุทธเจ้าเป็น พระโพธิสัตว์ลำบากกว่าเรา ทำมากกว่าเรา ประสบอุปสรรค

มากกว่าเรามากมาย ไปท้อถอยทำไม พอเห็นคติพระโพธิสัตว์
อย่างนี้ เราก็มันคงในความดี สู้ต่อไป นี่แหละเป็นแบบอย่าง นี่
คือการนับถือพระโพธิสัตว์ที่ถูกต้อง

ท่านสอนมา ท่านเล่าเรื่องพระโพธิสัตว์มา ก็เพื่อเป็น
แบบอย่างแก่เราในการทำความดี เป็นเครื่องเตือนใจเราไว้
ทำให้เรามีกำลังใจ แล้วเราก็เดินหน้าเรื่อยไปไม่ท้อถอย

ตอนหลังมันเกิดปัญหา คือพระพุทธศาสนาในอินเดีย
ระยะหลังแข่งกับศาสนาฮินดู

ศาสนาฮินดูหรือศาสนาพราหมณ์เดิมนั้น โยมก็รู้อยู่แล้ว
เขานับถือเทพเจ้าต่างๆ มากมาย การนับถือเทพเจ้านั้นเพื่ออะไร?
ก็เพื่อจะได้ไปอ้อนวอนขอผลนั่นเอง ไปอ้อนวอนเช่นสรวงบวง
สรวงตลอดจนบุญชายัญ คิดหาทางเอาอกเอาใจเทพเจ้า จะให้ท่าน
บันดาลสิ่งที่ต้องการให้ คนอินเดียติดเรื่องเช่นนี้มาจนถึงปัจจุบัน
ต้องอ้อนวอนเทพเจ้า เทพเจ้าก็มีฤทธิ์สามารถเก่งกาจเหลือเกิน

พระพุทธศาสนาอยู่ในอินเดียมานานๆ มา บางทีก็ชักไม่
มันคงในหลักเหมือนกัน ชักอยากจะสนองความต้องการของ
ประชาชนที่อยากจะมีผู้มาช่วยดลบันดาลอะไรที่ต้องการให้

เมื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเขามีเทพเจ้าไว้ให้อ้อนวอนเฝ้า
ศาสนาพุทธเราไม่มี ทำอย่างไรดี ก็มานึกว่าพระโพธิสัตว์ท่าน
เป็นผู้เสียสละตนเองเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น เราจะต้องให้คนมา
นับถือพระโพธิสัตว์แล้วอ้อนวอนขอผลจากพระโพธิสัตว์ ให้

พระโพธิสัตว์ท่านมาช่วย ก็จะมีคู่แข่งที่จะมาแทนเทพเจ้าของ
 ยินดูได้ ตกลงพุทธศาสนายุคหลังก็มีพระโพธิสัตว์อีกแบบหนึ่งที่
 ไม่ใช่พระโพธิสัตว์แบบเดิม

คงจะมาคิดกันว่า เอ๊ะ พระโพธิสัตว์นี้ท่านมาช่วยมนุษย์
 ทั้งหลาย ท่านมีมหากรุณา แต่ที่นี้จะมาช่วยอย่างไร พระโพธิสัตว์
 ของพระพุทธเจ้าที่เล่ากันมาในชาดกท่านก็สิ้นชีวิตไปหมดแล้ว
 ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าใช้ไหม ไม่งั้นพระพุทธเจ้าจะ
 เกิดขึ้นได้อย่างไร

เมื่อพระโพธิสัตว์ของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันนี้สิ้น
 ไปหมดแล้ว พระพุทธเจ้าเองก็ปรินิพพานไปแล้ว ทำอย่างไรดี ก็
 มีหลักว่าพระพุทธเจ้าองค์ใดก็ตาม จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
 ในอนาคตก็ต้องเป็นพระโพธิสัตว์มาก่อน เราทำอย่างไรจะให้
 พระโพธิสัตว์ยังอยู่แล้วก็มาช่วยคนได้ ก็ต้องเอาพระโพธิสัตว์ที่ยัง
 ไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ที่จะมาเป็น**พระพุทธเจ้าในอนาคต**
 จึงเป็นเรื่องที่หวังพึ่งพระโพธิสัตว์เก่าๆ ไม่ได้แล้ว ต้องเอาพระ
 โพธิสัตว์ใหม่ ๆ จึงได้เกิดมีพระโพธิสัตว์หลายองค์ ในอินเดียก็
 เกิดมีพระอวโลกิตेश্বর พระมัญชุศรี พระวัชรปาณี พระสมันตภัทร
 และพระอะไรต่างๆ หลายองค์ พระโพธิสัตว์เกิดในอินเดียยุค
 หลังนี้จึงมาก

ในสมัยพุทธกาลนั้น พระโพธิสัตว์ที่มีชื่อเหล่านี้ไม่มี
 มาในสมัยยุคปลายในประเทศอินเดีย พระโพธิสัตว์ท่านเหล่านี้

ท่านยังอยู่เพราะจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต จึงสามารถมาช่วยคนได้ ตกลงเราจึงหวังอ้อนวอนจากท่านเหล่านี้ได้ ใครมีความเดือดร้อนเป็นทุกข์ อยากพ้นทุกข์ อยากจะได้ผลประโยชน์อะไรก็ไปอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากพระโพธิสัตว์เหล่านี้เอาใช้ไหม?

ตกลงว่ามีพระโพธิสัตว์มากอยช่วย เทียบกันได้กับศาสนา ฮินดูที่เขามีเทพเจ้าไว้ช่วย พอแข่งกันได้ ไปคิดแข่งในแง่นี้

มาตอนนี้คติพระโพธิสัตว์มันกลับกัน คือ เดิมนั้นพระโพธิสัตว์ท่านเสียสละเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ทำความดี เราต้องเอาแบบอย่างพระองค์ เราต้องเสียสละบำเพ็ญความดีช่วยเหลือผู้อื่นอย่างนั้น

ตอนนี้เราคิดว่า เรามีผู้ที่ช่วยอยู่แล้ว เราไม่ต้องทำอะไร เราจึงพากันไปอ้อนวอนขอความช่วยเหลือจากท่าน แทนที่จะคิดทำดีอย่างพระโพธิสัตว์ในอดีต

นี่คือคติพระโพธิสัตว์ที่เพี้ยนผิดไป

โยมจะต้องรู้ทัน ความหมายเดิมนั้นท่านให้นับถือพระโพธิสัตว์ ให้เราทำดีอย่างท่าน เสียสละอย่างท่าน แต่มาปัจจุบันกลายเป็นนับถือพระโพธิสัตว์จะไปขอความช่วยเหลือจากพระโพธิสัตว์

อันนี้จะผิดหรือจะถูก ตัดสินได้เองเลยใช้ไหม

พระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนามหายานที่มีชื่อเสียงมากก็

คือพระอวโลกิเตศวร เพราะเป็นผู้มีมหากรุณา ช่วยเหลือ
ปลดเปลื้องความทุกข์ของสัตว์ทั้งหลาย

พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์นี้ เมื่อพระพุทธศาสนาขยาย
เข้าสู่ประเทศจีน เป็นต้น พระอวโลกิเตศวรก็เข้าไปด้วย ต่อมาใน
ประเทศจีน พระอวโลกิเตศวรได้เปลี่ยนนามเป็นพระกวนอิม
ก็คือองค์เดียวกัน พระอวโลกิเตศวรนั้นเดิมเป็นผู้ชาย แต่พอไป
เมืองจีนไม่ซำก็เปลี่ยนเป็นผู้หญิง ทำไมเปลี่ยนเป็นผู้หญิง ก็เป็น
เรื่องของท่านาน มีหลายตำนาน

ตำนานหนึ่งเล่าว่าพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงจีนประ
ชวรเป็นโรคที่รักษาไม่หาย แพทย์หลวงแพทย์ชาวบ้านอะไรก็ไม่
มีใครรักษาหาย จึงร้องถึงพระโพธิสัตว์ พระอวโลกิเตศวรกวนอิม
ต้องมารักษา

แต่จะเข้าไปรักษาได้อย่างไร ท่านเป็นผู้ชาย พระราชวัง
ฝ่ายในเขามีกฎมณเฑียรบาลห้ามผู้ชายเข้าไป ก็ต้องแปลงร่าง
เป็นผู้หญิงแล้วเข้าไปรักษาพระราชธิดาจนกระทั่งหายจากโรคนั้น
เสร็จแล้วไม่ได้กลับร่างเป็นผู้ชาย จึงเป็นผู้หญิงมาจนบัดนี้ นี่คือ
เจ้าแม่กวนอิม

ตอนนี้เจ้าแม่กวนอิมเข้ามาประเทศไทยแล้ว เราจะต้อง
นับถือเจ้าแม่กวนอิมให้ถูก ถ้าเรานับถือพระโพธิสัตว์อย่างถูก
ต้องจะต้องนับถือในแง่ที่ท่านเป็นผู้มีคุณธรรมความดีสูงส่ง เป็น
ผู้มีมหากรุณา เสียสละ บำเพ็ญคุณธรรม ช่วยเหลือสังคม ช่วย

เหลือผู้อื่น ทำความดีไม่ย่อท้อ เราก็เช่นกัน เราก็จะต้องบำเพ็ญคุณธรรมช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ใช่ไปหวังพึ่งอ้อนวอนขอผลประโยชน์จากท่าน เพราะอันนั้นจะทำให้ผิดหลักพระศาสนา คือผิดหลักกรรมไม่หวังผลจากการกระทำ กลายเป็นหวังผลจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไป

อันนี้เป็นเรื่องที่ตั้งเป็นข้อสังเกตให้โยมได้พิจารณาในสภาพปัจจุบัน เพราะเราจะต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านี้มาก ถ้าเราตั้งตัวไม่ถูก ไม่อยู่ในหลัก เราก็พลาด ตกหรือหลุดหล่นไปจากพระศาสนา

ดังนั้นยังงี้ๆ ต้องยึดหลักกรรมไว้ให้ได้ คือหวังผลจากการกระทำ ไม่หวังผลจากความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์การดลบันดาลของผู้วิเศษ เอาละอันนี้ก็ขอผ่านไป

คำถามอีกข้อหนึ่งว่า พระโพธิสัตว์กับพระอรหันต์ เรารู้ว่าความหมายต่างกัน พระโพธิสัตว์นั้นยังบำเพ็ญบารมีอยู่ จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าต่อไป แต่ตอนนี้ยังไม่หมดกิเลส ส่วนพระอรหันต์นั้นเป็นผู้ที่หมดกิเลสแล้ว ละโลกะ โทสะ โมหะ ได้หมด

พระพุทธเจ้าก็เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง คำว่าพระอรหันต์นี้กว้างออกไปนี้กว่าพระพุทธเจ้าต่างจากพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าก็เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง เราเรียกว่า**พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า** คือเต็มพระอรหันต์ เข้าไปข้างหน้า หมายความว่าพระอรหันต์นั้นมีหลายประเภท

พระอรหันต์ที่ได้ตรัสรู้เอง ค้นพบสัจธรรมด้วยพระองค์

เองแล้วสามารถที่จะประกาศธรรมสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย เรียกว่า**อรหันตสัมมาสัมพุทธ** นี้เป็นพระอรหันต์ประเภทที่หนึ่ง

ประเภทที่สอง คือประเภทรู้สัจธรรมด้วยตนเอง แต่ไม่ถนัดในการที่จะไปสั่งสอนประกาศธรรมให้ผู้อื่นได้รู้ตาม คือขาดความสามารถในเชิงการสั่งสอน เรียกว่า **ปัจเจกพุทธ**

ประเภทที่สาม ก็คือ พระอรหันต์ที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วรู้ตาม ไม่ได้ค้นพบสัจธรรมเอง ต้องมาเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้า นี้เป็นพระอรหันต์ประเภทที่ ๓ เรียกว่า **อนุพุทธ**

พระสาวกทั้งหลายก็เป็นพระอรหันต์ทั้งนั้น คือเป็นพระอรหันตสาวก ที่เรียกว่าพระอนุพุทธ เช่น พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอัสสชิ พระอุรุเวลกัสสปะ ที่เคยเป็นขนิฏฐามาก่อน พระมหากัสสปเถระ ที่เป็นประธานในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ พระอัญญาโกณฑัญญะ ที่อยู่ในปัญจวัคคีย์ และอีกมากมาย ล้วนเป็น**พระอรหันต์**

พระอรหันต์ เป็นผู้ที่หมดกิเลสแล้ว จึงต่างกันกับพระโพธิสัตว์ แต่ทั้ง**พระโพธิสัตว์** และ**พระอรหันต์** ท่านล้วนแต่ทำความดีทั้งนั้น ไม่ทำความชั่ว

พระโพธิสัตว์ ก็ตั้งใจทำความดีช่วยเหลือผู้อื่น **พระพุทธเจ้า** ก็ช่วยเหลือสัตว์มนุษย์ทั้งหลาย จาริกไปประกาศพระศาสนา สั่งสอนเพื่อจะให้สรรพสัตว์ได้พ้นจากความทุกข์ประสบความสุข

ที่แท้จริง พระองค์ทำงานไม่ได้หยุดไม่หย่อน ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย เพื่อช่วยมนุษย์ทั้งหลาย พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน พอมีพระอรหันต์ไม่กี่องค์พระพุทธเจ้าก็ส่งไปประกาศพระศาสนาโดยตรัสว่า จงจาริกไปประกาศธรรมะ แสดงธรรมเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก

นี่เรื่องของพระอรหันต์ ท่านทำกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่มนุษย์ เพราะฉะนั้นท่านก็ทำความดี พระโพธิสัตว์ก็ทำความดีต่างก็ทำความดี ถามว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรระหว่างการทำความดีของพระโพธิสัตว์กับพระอรหันต์ อันนี้เป็นอีกหลักหนึ่ง ถ้าโยมตอบได้ก็แสดงว่าเข้าใจหลักพระศาสนาลึกซึ้งยิ่งขึ้น คิดในใจดูก่อน แล้ววาตมาจะตอบให้ฟัง

ที่นี่จะตอบแล้ว มีความแตกต่างกันอยู่ที่ เป็นข้อสำคัญ ๒ ประการ

การทำความดีของพระโพธิสัตว์นั้นมีความไม่สมบูรณ์ หรือจะเรียกว่าเป็นจุดอ่อนก็ได้ ๒ ประการ

ประการที่หนึ่ง พระโพธิสัตว์ที่ทำความดีนั้น ท่านทำด้วยปณิธาน หมายความว่ามีความตั้งใจไว้ จะบำเพ็ญบารมีก็เอาปณิธานหรือความตั้งใจนั้นมาเป็นเครื่องนำตัวเอง ทำให้เกิดพลังในการที่จะทำความดี ทำความดีแน่วแน่ ทำความดีไม่ทอดยถ แล้วท่านก็ทำความดีเต็มที่ เพราะฉะนั้นเราจะว่าทำความดีหย่อนก็ไม่เชิงเพราะท่านทำจริง ๆ ไม่ย่อหย่อนแต่การที่ไม่ย่อหย่อน

นั้นมีความไม่สมบูรณ์ในตัว คือท่านต้องอยู่ด้วยปณิธาน ที่ท่านทำไปนั้นทำไปด้วยปณิธาน ท่านตั้งปณิธานไว้ว่า ท่านจะเป็นพระพุทธเจ้า ท่านจะทำความดีอันนี้ท่านก็ทำไปใหญ่เลย มีความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวในการกระทำนั้น แต่เรียกว่าทำด้วยปณิธาน

ตอนนี้มาดูพระอรหันต์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านทำความดีด้วยอะไร อะไรเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทำความดี โยมตอบได้ไหม? **ไม่ใช่ด้วยปณิธาน** ลักษณะที่สำคัญของพระอรหันต์ท่านเรียกว่าเป็นผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว หมายความว่าตัวเองได้เข้าถึงจุดหมายแล้ว เข้าถึงประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาตนแล้ว เข้าถึงนิพพานแล้ว

พระอรหันต์เป็นผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อตัวเองอีกต่อไป จึงเป็นชีวิตที่เป็นอยู่และทำอะไรเพื่ออะไร? ก็ทำเพื่อผู้อื่นอย่างเดียว ที่ทำอย่างนั้นทำด้วยอะไร? เพราะเป็นธรรมชาติของท่านอย่างนั้น เป็นธรรมชาติของท่าน เพราะท่านไม่มีอะไรที่ต้องทำเพื่อตัวเองแล้ว

ถ้าจะให้ลึกซึ้งลงไป พระโพธิสัตว์ยังต้องทำเพื่อตัวเองนะ เพราะท่านยังต้องทำให้ตัวเองได้ตรัสรู้ จะต้องทำด้วยปณิธาน คือการตั้งความปรารถนาเพื่อตัวเองจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพื่อตัวเองจะได้บรรลุพระนิพพาน แต่พระอรหันต์นั้นท่านบรรลุนิพพานแล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ไม่มีอะไรจะทำเพื่อตัวเองอีก จึงเป็นธรรมชาติของท่านที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นไปตามเหตุตามผล โดยไม่ต้องอาศัยปณิธาน

อันนี้เป็นความแตกต่างระหว่างพระโพธิสัตว์กับพระอรหันต์ในการทำความดีประการที่หนึ่ง

ต่อไปประการที่สอง ความไม่สมบูรณ์ในการทำความดีของพระโพธิสัตว์

เพราะเหตุที่พระโพธิสัตว์ยังไม่ตรัสรู้ยังไม่หลุดพ้นจากกิเลส ยังไม่รู้แจ้งสัจธรรม การทำความดีของท่านนั้นจึงทำโดยยังไม่มีปัญญาสูงสุดที่รู้ธรรมแจ่มแจ้ง ความดีนั้นเป็นเรื่องของธรรม แต่ผู้ที่ประพฤติธรรมได้สมบูรณ์จะต้องรู้สัจธรรมรู้ความจริงของธรรมชาติทั้งหมด

ที่นี้ความดีที่เรานำมาประพาดปฏิบัติกันตั้งอยู่บนฐานของสัจธรรมคือตัวความจริงในธรรมชาติในกฎธรรมชาติ

พระโพธิสัตว์ยังไม่รู้อย่างไม่เข้าถึงความจริงอันนั้นแล้วท่านทำความดีได้อย่างไร? ท่านก็ทำตามที่รู้ที่เข้าใจยึดถือกันอยู่ในโลกในสังคมนุษย์ในยุคนั้นๆ ที่ยึดถือว่าจะอะไรเป็นสิ่งที่ดีเป็นความดีอันนั้นท่านทำเต็มที่ ท่านทำให้ถึงที่สุดอย่างที่ไม่มีคนอื่นทำได้ ความดีในความหมายที่มนุษย์จะทำได้ทั่วไป พระโพธิสัตว์ต้องยอดเยี่ยมทำได้สูงสุด

จุดที่ไม่สมบูรณ์อยู่ที่ว่า ท่านทำได้แค่นั้นแหละ แคเท่าที่มนุษย์รู้ว่าอะไรคือความดีท่านไม่ได้ทำด้วยปัญญาที่รู้แจ้งสัจธรรมไม่เหมือนพระอรหันต์ที่ท่านทำด้วยรู้แจ้งมีปัญญาหยั่งถึงสัจธรรมด้วยความจริงเห็นความสัมพันธ์ในกฎธรรมชาติด้วยปัญญาถ่องแท้

เรื่องที่ว่ามานี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับหลักในพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันที่เราควรจะมีความรู้เข้าใจ ถ้าเรามีความรู้เข้าใจเป็นหลักอยู่อย่างนี้แล้ว เราจะไม่หวั่นไหว เราจะวางตัวได้ถูกต้อง และเราก็จะเดินไปในทางสู่ความก้าวหน้าในหลักพระพุทธศาสนายิ่งๆ ขึ้นไป

มีฉะนั้นแล้ว เราจะถูกดึงเฉออกไปจากหลักพุทธศาสนา จากหลักการที่ถูกต้อง นอกจากหล่นจากพุทธศาสนาแล้วก็อาจจะแกว่งไกวไกลลงไปสู่ความเสื่อมได้

ขอให้เรามีศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างน้อยให้มีคุณสมบัติของอุบาสกอุบาสิกาที่ดี ตั้งแต่ข้อ ๑ เริ่มต้นด้วยศรัทธาที่ถูกหลักพระศาสนา เชื่ออย่างมีหลักการ มีเหตุผล ไม่มั่งงาย มั่นในคุณพระรัตนตรัยเป็นต้น ไปจนกระทั่งข้อที่ ๓ ที่ยกมาพูดเป็นพิเศษว่าสัมพันธ์กับบุคคลนี้ คือ ไม่ตื่นข่าวมงคล หวังผลจากกรรม ไม่หวังผลจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ดังที่กล่าวมาแล้ว

ขอให้โยมมีความเจริญงอกงามในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปโดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ

ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

สารบัญ

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง	๒
ตอน ๑ ความเข้าใจพื้นฐาน	๒
ปฏิบัติธรรม คืออย่างไร	๓
การศึกษา กับการปฏิบัติ ไม่ใช่คนละอย่าง	๗
ตัวแท้ของการปฏิบัติอยู่ที่ไหน	๑๑
ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัติ จริงหรือ	๑๔
ปริยัติ จะเอาแค่ไหนและอย่างไร	๑๔
จริงหรือที่ว่า ผู้ปฏิบัติธรรม ต้องไม่มีความอยาก	๒๒
วิธีปฏิบัติต่อความอยาก	๒๘
เฉยไม่เอาเรื่องหรือคือปฏิบัติธรรม	๓๒
ปฏิบัติธรรมสำเร็จ วัดด้วยอะไร	๔๑

ตอน ๒ การเริ่มและก้าวหน้าในการปฏิบัติ	๔๔
แรงขับเคลื่อนที่จะเริ่มปฏิบัติธรรม	๔๔
เครื่องช่วยในการปฏิบัติธรรม	๔๗
ปัจจัยตัวเอกของการศึกษา	๖๕
ปฏิบัติธรรม วัตถุประสงค์อะไร	๖๘
ก) ดุกฺขสลดธรรมที่เพิ่มขึ้น	๖๙
ข) ดุการทำหน้าที่ต่อธรรมต่างๆ	๗๑
ค) ดุสภาพจิตใจที่เดินถูกระหว่างทาง	๗๕
ตอน ๓ เนื้อตัวของการปฏิบัติ	๗๘
หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม	๗๘
หลักการ/ผลสำเร็จของการปฏิบัติธรรมชั้นภavana	๘๔
หลักพุทฺธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม	๙๐

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์เจ้าของวิชา ท่านอาจารย์ที่ได้มาร่วมฟังใน
รายการนี้ นิสิตทุกท่าน พร้อมด้วยท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมที่ได้มาร่วม
ในรายการ

วันนี้ ตามกำหนดว่า มาพบกับกลุ่มเล็กๆ มีนิสิตอยู่
๙ คน แต่ขณะนี้ก็มีผู้มาร่วมฟังหลายท่าน ก็เลยกลายเป็นกลุ่ม
ใหญ่ขึ้น ถึงจะเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ก็มาพูดกันแบบสบายๆ อาตมา
คิดว่าจะพูดเรื่องเบาๆ หรือถ้าจะหนักบ้างก็ไม่ให้หนักนัก คือ
หนักขนาดเบา และอาจจะเป็นเรื่องซ้ำๆ บ้าง เพราะโน้มน้ำใจ
ไปในทางที่จะพูดในเรื่องซึ่งเป็นข้อสังเกตต่างๆ ที่เคยพูดมาแล้ว
เป็นการนำเอาเรื่องเก่าๆ มาพูดกันใหม่ แต่ก็เป็นการประมวล แม้
จะเป็นการซ้ำ ก็ถือว่า มาทบทวนข้อที่นำรู้บางอย่าง

แม้แต่ข้อเรื่องที่ตั้งไว้ ก็เป็นถ้อยคำที่น่าพิจารณาก่อนแล้ว
ในคำว่า “หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม”^{*} นี้ จุดที่น่าสนใจ
ก็คือคำว่า ปฏิบัติธรรม

* บรรยายแก่นิสิตปริญญาโท ในภาควิชาสารัตถศึกษา แห่งบัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒ ตั้งชื่อเรื่องใหม่ว่า “ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง”

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง

ตอน ๑

ความเข้าใจพื้นฐาน

คำว่า *การปฏิบัติธรรม* ที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ มีความหมายค่อนข้างจะถูกจำกัดคับแคบลงมาก และบางครั้งก็ทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่สู้จะตรงกับความจริง หรือแม้ว่าจะตรงก็ไม่เท่ากับความจริง ไม่พอดีกับความจริง อย่างที่บอกตอนต้นว่าออกจะคับแคบไป

เราเข้าใจความหมายของการปฏิบัติธรรมอย่างไร เวลาเมื่อพูดถึงการปฏิบัติธรรม หลายคนจะนึกถึงการไปนั่งทำสมาธิ การปลีกตัวออกไปจากสังคม ไปอยู่ในที่สงบเงียบ แล้วก็บำเพ็ญเพียรทางจิตใจ ฝึกทำกรรมฐานอย่างที่เรียกว่าจิตตภาวนา คำว่าปฏิบัติธรรมที่เราใช้ในปัจจุบันมักจะใช้ในความหมายแคบ ๆ อย่างนี้ ก็จึงเป็นเรื่องที่เราควรจะมาพูดคุยกัน ทำความเข้าใจกันตั้งแต่ต้น เพื่อให้มีความแจ่มชัดเกี่ยวกับเรื่องถ้อยคำ

ปฏิบัติธรรม คืออย่างไร

คำว่า ปฏิบัติธรรม นั้น หมายความว่าอย่างไร ปฏิบัติธรรมก็คือ เอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ เอามาใช้ดำเนินชีวิตการทำงาน คือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงนั่นเอง เมื่อปฏิบัติธรรมก็หมายถึงว่า เอาธรรมมาใช้ในชีวิตจริงหรือเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ถ้ายังไม่ได้ใช้ ก็ไม่เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ

ว่าถึงตัวคำว่า “ปฏิบัติ” เองนี้ เดิมมันแปลว่า “เดินทาง” มาจากภาษาบาลี ของเดิมนี่ มีคำคล้ายๆ กันอีกคำหนึ่งคือ “ปฏิบัติ”

“ปฏิบัติ” แปลว่าอะไร จะเห็นได้ในคำว่า “มัชฌิมา-ปฏิบัติ” ที่เราแปลกันว่า “ทางสายกลาง” มัชฌิมา แปลว่า สายกลาง และปฏิบัติ แปลว่า ทาง ทางคืออะไร ทางนั้นคือที่ที่จะเดิน คำว่าปฏิบัติ ก็คือที่ที่จะเดิน

คำว่าปฏิบัติ กับคำว่าปฏิบัตินี้ เป็นคำเดียวกัน รากศัพท์อันเดียวกัน ถ้าเป็นกริยา มีรูปเป็น*ปฏิบัติ* เช่นในคำว่า “*มคฺคํ ปฏิปชฺชติ*” แปลว่า เดินทาง

เพราะฉะนั้น *ปฏิบัติ* มาเป็น ปฏิบัติ หรือเป็นปฏิบัติ ก็ตาม ก็แปลว่า การเดินทาง หรือแปลว่า ทางที่เดิน ถ้าเป็นการเดินทางก็นิยมใช้ในรูปว่า *ปฏิบัติ* หรือไทยใช้ว่า *ปฏิบัติ* ถ้าเป็นทางที่เดินก็นิยมใช้ *ปฏิบัติ* เพราะฉะนั้น เราเอาถ้อยคำสำหรับ

สิ่งที่เป็นรูปธรรมนั่นเอง มาประยุกต์ใช้ในทางนามธรรม

การเดินทางตามปกติ นั้น เป็นการเดินทางภายนอก เป็นการเดินทางด้านวัตถุ เอาเท้าเดิน หรือแม้มีรถแล้ว เอารถวิ่งไปตลอดจนไปด้วยเครื่องบิน ก็เรียกว่า เป็นการเดินทาง

ที่นี้ชีวิตของเราก็เหมือนกัน ชีวิตก็เป็นการเดินทางชนิดหนึ่ง แต่เรามักเปลี่ยนคำพูดจากเดินมาเป็นการดำเนิน ที่จริงเดินกับดำเนิน นั้น ก็ศัพท์เดียวกันนั่นแหละ เดินก็แปลงมาเป็นการดำเนิน แล้วเราก็มีการดำเนินชีวิต ในการดำเนินชีวิตนั้น ก็เหมือนกับว่า เราเอาชีวิตนี้ไปเดินทาง หรือว่าการเป็นอยู่ของเรา นั้นเปรียบเสมือนทาง ถ้าเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ก็เรียกว่าเดินทางชีวิตอย่างถูกต้อง คือ ดำเนินชีวิตได้ดี ถ้าเดินทางชีวิตไม่ถูกต้อง ก็เรียกว่าดำเนินชีวิตที่ผิด

ในเมื่อปฏิบัติ หรือปฏิบัตินี้ แปลว่า การเดินทางและทางที่เดิน เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็คือเอาธรรมมาใช้ในการเดินทางชีวิต หรือเอามาช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือเอามาช่วยในการเดินทางชีวิต เพื่อให้การดำเนินชีวิตนั้น เป็นไปด้วยดี

หมายความว่า ถ้าเราไม่เอาธรรมมาใช้ การเดินทางชีวิตของเราก็อาจจะผิด อาจจะเขว อาจจะพลาด อาจจะหลง อาจจะไปในทางที่เกิดความเสื่อมความพินาศ แทนที่จะเป็นทางแห่งความสุขความเจริญ เราก็เลยเอาธรรมมาช่วย เอาธรรมมาปฏิบัติ

ก็คือเอาธรรมมาใช้ช่วยให้การเดินทางชีวิตนี้ถูกต้องเกิดประโยชน์ขึ้น
พูดง่าย ๆ จึงว่า การปฏิบัติธรรมคือการเอาธรรมมาใช้นั้น
เอง ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของเรา

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติธรรมก็จึงเป็นเรื่องกว้างๆ ไม่เฉพาะ
การที่จะปลีกตัวออกจากสังคม ไปอยู่ที่วัด ไปอยู่ที่ป่า แล้วก็ไป
นั่งบำเพ็ญสมาธิอะไรอย่างนั้น ไม่ใช่แค่นั้น อันนั้นเป็นเพียงส่วน
หนึ่ง เป็นการพยายามนำธรรมมาใช้ในชั้นลึก ในการที่จะฝึกฝน
จิตใจอย่างจริงจัง จังๆ

ถ้าจะเรียกเป็นภาษาสมัยใหม่ การปลีกตัวไปปฏิบัติแบบ
นั้นก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติแบบ intensive เป็นการปฏิบัติแบบ
เข้มข้น หรือลงลึกเฉพาะเรื่อง

ที่จริงนั้น การปฏิบัติธรรมต้องมีตลอดเวลา เรานั่งกันอยู่
ในที่นี้ ก็ต้องมีการปฏิบัติธรรม คือเอาธรรมมาใช้ เมื่อปฏิบัติสิ่ง
นั้น ทำสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

เมื่อทำงานหรือทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ตั้งใจทำให้
ดี ให้เกิดคุณประโยชน์ ให้สำเร็จความมุ่งหมายที่ตั้งใจ ก็เป็น
การปฏิบัติธรรม

ดังนั้น ถ้าตนมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน แล้วศึกษาเล่าเรียน
อย่างถูกต้อง มีความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจเล่าเรียน เล่าเรียนให้ได้
ผล ก็เป็นการปฏิบัติธรรม เช่น เล่าเรียนโดยมีอิทธิบาท ๔ มีฉันทะ
พอใจรักในการเรียนนั้น มีวิริยะ มีความเพียร ใจสู้ มีจิตตะเอาใจใส่

รับผิดชอบ มีวิมังสา คอยไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทดสอบ ทดลอง ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป อย่างนี้ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรม

หรือในการทำงานก็เหมือนกัน เมื่อมีอิทธิบาท ๔ เอา อิทธิบาท ๔ มาใช้ในการทำงานนั้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

แม้แต่ออกไปในท้องถนน ไปขับรถ ถ้าขับโดยรักษากฎจราจร ขับเรียบร้อยดีไม่ประมาท มีความสุภาพ หรือลึกลงไป แม้กระทั่งว่า ทำจิตใจให้สบาย ไม่เครียด มีความผ่อนคลาย ในเวลาที่ขับรถนั้นได้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมในระดับต่างๆ

แล้วแต่ว่าใครจะสามารถเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต หรือในการทำกิจหน้าที่นั้นๆ ให้ได้ผลแค่ไหนเพียงไร ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรมทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมที่แท้จริงนั้น ต้องมีอยู่ตลอดเวลาเพราะเราทุกคนมีหน้าที่ต้องดำเนินชีวิตให้ดีงามถูกต้อง

แม้แต่การนั่งฟังปาฐกถานี้ก็มีการปฏิบัติธรรม ในมงคล ๓๘ ก็มีข้อปฏิบัติที่ว่า “กาเลน ธมฺมสุสฺวน” การฟังธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม นี่ก็เป็นธรรมข้อหนึ่ง เมื่อตั้งใจฟัง ฟังเป็น ใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่รับฟังนั้น ทำให้เกิดปัญญาขึ้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรมทั้งนั้น

เป็นอันว่า การปฏิบัติธรรมนี้ เป็นเรื่องที่กว้างมาก หมายถึง การนำเอาธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต หรือการทำกิจทำงานทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ทำทุกเรื่องทุกอย่างให้ถูกต้อง

ให้ตี ให้เกิดผลเป็นประโยชน์นั่นเอง เป็นการปฏิบัติธรรม

แต่เราเอาคำว่าปฏิบัติธรรมมาใช้ในความหมายแคบๆ เฉพาะการปฏิบัติธรรมที่มุ่งเน้นจะฝึกฝนกันอย่างจริงจังในทางจิตใจ และสงวนคำว่าปฏิบัติธรรมไว้ใช้ในความหมายนั้น หรือนิยมใช้กันในความหมายนั้น

ถ้าจะพูดให้ถูก ต้องบอกว่าปฏิบัติธรรมด้านนั้น ด้านนี้ การที่เราปลีกตัวไปทำกรรมฐาน ไปบำเพ็ญสมาธิ ก็คงจะเรียกว่าปฏิบัติธรรมด้านจิตตภาวนา อย่างนี้ได้ คือเรียกให้เต็ม แต่ถ้าจะพูดสั้นๆ เพื่อให้เข้าใจกันเอง โดยใช้คำนั้นต่อไป ก็ต้องใช้อย่างรู้กัน คือชี้ในความหมายที่ถือว่าเข้าใจกันอยู่แล้วหรือละไว้ในฐานเข้าใจ นี่เป็นข้อที่หนึ่งที่ควรจะทำให้ความเข้าใจกัน

การศึกษา กับการปฏิบัติ ไม่ใช่คนละอย่าง

ต่อไป ประการที่สอง ธรรมนั้นเมื่อเราเอามาใช้ เอามาลงมือทำ ก็จะมาเข้าคู่กับธรรมที่ยังไม่ได้เอามาใช้ ยังไม่ได้เอามาทำ

ตอนที่ยังไม่เอามาใช้ ไม่เอามาทำ ธรรมนั้นก็เพียงเป็นเพียงธรรมที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมา ธรรมที่ยังไม่ได้ใช้ไม่ได้ลงมือทำ ยังเป็นเพียงสิ่งที่รับฟังมา เล่าเรียนมานี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง

ตอนที่เอามาใช้เอามาทำเรียกว่า “ปฏิบัติ” ตอนที่ยังไม่ได้ใช้ไม่ได้ทำ เป็นเพียงเล่าเรียน จะเรียกว่าอะไร

หลายท่านคงจะบอกว่า การปฏิบัตินี้คู่กับการศึกษา เมื่อเอามาใช้เอามาทำเป็นการปฏิบัติ ยังไม่ได้ใช้ยังไม่ได้ทำก็เป็นเพียงการศึกษา อันนี้ก็เป็นปัญหาอีกแล้ว

คำว่า การศึกษานี้ ในเมืองไทยนำมาใช้เป็นคำคู่กับการปฏิบัติ ศึกษาหมายความว่าเล่าเรียน ยังไม่ได้ทำ เข้าใจกันว่า ถ้าศึกษา ก็คือยังไม่ได้ทำ เพียงเล่าเรียนมา เมื่อปฏิบัติก็คือเอาสิ่งที่ศึกษานั้นมาลงมือทำ ความเข้าใจอย่างนี้ก็ไม่ถูกต้องอีก

คำว่าศึกษานั้นเดิมไม่ได้คู่กับการปฏิบัติ อันนี้จะต้องแยกจากความหมายที่แท้จริง ความหมายที่เข้าใจกันในสังคมไทยปัจจุบัน ที่ให้คำว่า ศึกษาคู่กับคำว่า ปฏิบัติ นั้น เป็นเรื่องของสังคมไทย เป็นเรื่องของภาษาไทยที่กลายหรือเพี้ยนไปเท่านั้น

คำที่คู่กับปฏิบัติ เป็นเพียงความรู้ที่เล่าเรียนรับฟังมานั้น มีศัพท์เฉพาะของมันอยู่แล้ว เรียกว่า *ปริยัติ*

คำที่คู่กับปฏิบัติ ก็คือ ปริยัติ ปริยัติคือเล่าเรียนมา แล้วปฏิบัติก็เอามาลงมือทำ แต่ทำไมการศึกษาจึงกลายความหมายมาเป็นการเล่าเรียน

การศึกษาเดิมนั้น มีความหมายกว้าง ตั้งแต่เรียนรู้ไปจนกระทั่งฝึกหัด ลงมือปฏิบัติ ปฏิบัตินี้ในแง่หนึ่ง ก็คือ ฝึกหัดเพื่อทำให้เป็น และทั้งหมดตลอดกระบวนการนั้นเราเรียกว่า *การศึกษา*

อาจจะเป็นไปได้ว่าในสมัยหลังๆ นี้ การศึกษาได้เน้นในด้านการเล่าเรียนหนังสือ อ่านตำราหรือคัมภีร์มากไป ความ

หมายของการศึกษาก็เลยแคบลง เหลือเป็นเพียงเล่าเรียนตำราไป พอเหลือเพียงเล่าเรียนตำรา ก็ไปได้แค่ปริยัติ แต่ที่จริงคำว่าศึกษานั้นมีความหมายเท่ากับปริยัติและปฏิบัติรวมกัน

เรื่องความหมายของการศึกษานี้ อาตมาเคยพูดที่นี้ครั้งหนึ่งยี่ดียวแล้ว เพราะฉะนั้น จะไม่ขอพูดซ้ำ คราวนั้น ได้ยกบาตีมาอ้างด้วยซ้ำให้เห็นว่าคำว่าศึกษานั้นที่จริงมีความหมายคลุมตั้งแต่ปริยัติมาจนถึงปฏิบัติอย่างไร คือ *รวมทั้งเล่าเรียนให้รู้* แล้วก็มาฝึกทำให้เป็น *ตลอดกระบวนการนี้เรียกว่า ศึกษา*

แม้แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนที่เริ่มมีการศึกษาแผนปัจจุบันกันใหม่ๆ ก็ปรากฏว่าได้มีการหลงเพี้ยนในความหมายของการศึกษา จนกระทั่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ต้องทรงเขียนชี้แจงว่า การศึกษานั้นไม่ใช่หมายถึงการเล่าเรียนตำราเท่านั้น แต่หมายถึง การสำเหนียก ทำให้เป็นในอาชีพนั้นๆ ในเรื่องนั้นๆ แม้แต่เด็กอยู่กับบ้านเรียนรู้อ่านก็หัดทำงานทำไร้อะไรก็เรียกว่า การศึกษาทั้งสิ้น ทรงเขียนอธิบายไว้ในทำนองนี้

เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ต้องมาทำความเข้าใจกันว่า คำว่าศึกษานั้น ที่จริงไม่ได้คู่กับคำว่าปฏิบัติ แต่ปัจจุบันนี้เราใช้ลงตัวแล้ว ก็เลยกลายเป็นจำเป็นต้องใช้แบบยอมๆ ตามกันไป แต่สำหรับผู้ที่ได้รับทราบแล้วก็ควรทำความเข้าใจและใช้อย่างรู้ทัน คือรู้ว่าใช้กันไปอย่างนั้นเองตามนิยม แต่ความหมายที่แท้จริงไม่ได้เป็นอย่างนั้น

ความหมายที่แท้จริงนั้น ปฏิบัติคู่กับปริยัติ ถ้าเป็นเพียงความรู้จากการเล่าเรียน ท่องจำอ่านตำรา เป็นธรรมะที่ฟังเขามา อย่างนั้น ก็เป็นชั้นปริยัติ ถ้าเป็นการเอามาลงมือฝึกหัดทำ ก็เป็นชั้นปฏิบัติ ทั้งปริยัติและปฏิบัติ ๒ อย่างนี้รวมกันเรียกว่า การศึกษา

นี่เป็นเรื่องที่ ๒ ที่อยากจะพูดในที่นี้ เมื่อมีปริยัติคู่กับการปฏิบัติ รวมเข้าเป็นการศึกษาแล้ว การเล่าเรียนก็โยงต่อมา ถึงการลงมือทำ

ที่นี้ เมื่อลงมือทำแล้วก็จะเกิดผลขึ้นมา เป็นผลจากการศึกษา ผลจากการศึกษาที่ถึงขั้นปฏิบัติแล้ว ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิเวธ”

เราต้องแยกว่าการศึกษามี ๒ ชั้น คือ การศึกษาในชั้นปริยัติกับการศึกษาชั้นปฏิบัติ เมื่อผ่านการศึกษาชั้นปริยัติมาแล้ว ก็ต่อด้วยการศึกษาชั้นปฏิบัติ พอปฏิบัติแล้วก็จะส่งผลเป็นปฏิเวธ ปฏิเวธก็เป็นอันดับที่ ๓ คือเป็นผลจากการปฏิบัตินั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในทางพระศาสนา ท่านจึงมีคำใช้ ๓ คำ เรียงลำดับกันว่า ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ถ้าใช้ ๒ ก็เหลือศึกษา และปฏิเวธ ในพระไตรปิฎก บางแห่งท่านใช้ศึกษาคู่กับปฏิเวธไปเลย เพราะศึกษานั้นรวมทั้งปริยัติและปฏิบัติไปแล้ว จึงก้าวไปถึงปฏิเวธได้เลย

ในการใช้คำว่าการศึกษาในปัจจุบัน ถ้าจะเข้าใจถึงความหมาย

ที่แท้จริงจะต้องให้คำว่าการศึกษานี้คลุมไปถึงการฝึกหัด การลงมือทำ หรือการปฏิบัติด้วย

เป็นอันว่า ตอนนี้นำเราได้มาถึงความหมายของศัพท์ที่มีความสัมพันธ์กัน ๓ คำ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิบัติ

ปริยัติ เป็นชั้นเล่าเรียน รับฟังผู้อื่นมา โดยเฉพาะสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ ซึ่งสืบต่อกันมาในพระไตรปิฎก และเรามีครูอาจารย์แนะนำบอกกล่าว เอามาท่องมาบ่น มาสอบสวนทบทวนกัน ทั้งหมดนี้เรียกว่าปริยัติ

เมื่อเอาสิ่งที่ได้เล่าเรียนนั้นมาลงมือทำ ก็เป็นปฏิบัติ การปฏิบัติก็คือตัวศีล สมาธิ ปัญญา หรือถ้าขยายสำหรับบุคคลที่นิยมใช้คำว่า ทาน ศีล ภาวนา

ตัวแท้ของการปฏิบัติอยู่ที่ไหน

เริ่มด้วยชุดแรกก่อนที่เรียกว่าปฏิบัติก็คือศีลสมาธิปัญญา คำว่าปฏิบัติ จะต้องมีความหมายครบ ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ปัจจุบันนี้ เรามักจะใช้คำว่าปฏิบัติโดยเน้นไปที่สมาธิกันมาก

ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เราจะเห็นว่าเรียงจากข้างนอกไปหาข้างใน

ศีล อยู่ที่ตัวของเราที่มองเห็น คือตัวของเราที่แสดงออกมาภายนอก ทางกาย และทางวาจา ถ้ากระทำทางกาย ก็เป็นกายกรรม ถ้าเป็นด้านวาจา คือคำพูด ก็เป็นวจีกรรม แม้ว่า

ทั้งหมดนั้นจะออกมาจากใจ คือ เจตนา แต่การกำหนดศีลนั้น กำหนดที่พฤติกรรมซึ่งแสดงออกมาทางกายและวาจา อยู่ที่ตัวเราที่ต่อกับภายนอก

ข้อต่อไปคือสมาธิ ลึกเข้าไปข้างในมองไม่เห็น ไม่อยู่ที่ตัวข้างนอก ไม่มองเห็นที่กายวาจา แต่อยู่ที่จิตใจ

แล้วสุดท้ายก็ปัญญา เป็นขั้นที่อาศัยจิตนั้นแหละทำงาน เมื่อใช้จิตนั้นทำงานให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย ก็เกิดปัญญาขึ้น เป็นส่วนที่มาเสริม เพื่อปรับปรุงคุณภาพของจิตใจ แล้วจิตใจที่มีความรู้มีปัญญา ก็เอาความรู้นั้นมาใช้ปรับปรุงชีวิตด้านกายวาจา อีกต่อหนึ่ง อันนี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติ

ชุดที่ ๒ ที่เน้นสำหรับคฤหัสถ์ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา ชุดทาน ศีล ภาวนา นี้จะเห็นว่า เน้นส่วนภายนอกมากขึ้น เริ่มจากทาน ทานนี้ไปจับที่ของนอกตัวเลย ศีลยังอยู่ที่ตัว แต่ทานนี้ออกไปที่ของนอกตัว เป็นการเอาสิ่งของไปให้แก่ผู้อื่น การเอื้อเพื่อช่วยเหลือเพื่อแผ่กัน พอถึงศีลก็มาอยู่ที่ตัว จากของนอกตัวแล้วมาอยู่ที่ตัว เสร็จแล้วถึงภาวนาก็เข้าไปในตัว

ภาวนาที่เข้าไปในตัวก็ไปแยกเป็น ๒ ส่วน คือ ด้านจิตที่เป็นสมาธิ กับด้านปัญญา ได้แก่สมาธิและปัญญามารวมเข้าด้วยกันเป็นภาวนา

คำว่าภาวนานั้น หมายถึงทั้งภาวนาที่เป็นการฝึกอบรมด้านจิต ซึ่งเรียกว่าจิตตภาวนา และภาวนาที่เป็นการฝึกอบรม

ด้านปัญญา ที่เรียกว่าปัญญาภาวนา ภาวนาจึงแบ่งเป็น ๒ คือ จิตตภาวนา กับปัญญาภาวนา พุดง่าย ๆ ก็คือ เป็นสมาธิ และปัญญานั้นเอง

เพราะฉะนั้น ๒ ชุด คือ ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ที่จริงก็เรื่องเดียวกัน แต่ชุดหนึ่งเน้นด้านภายนอก เน้นด้านหยาบ จัดเป็นทาน ศีล และภาวนา โดยขยายด้านนอกเป็น ๒ อย่าง คือ ทาน กับ ศีล เอาข้างใน ๒ อย่างคือ สมาธิ และปัญญาไปยุบเป็นภาวนาอย่างเดียว

ส่วนชุดศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เอาด้านในคือภาวนาไปแยกละเอียดเป็นจิตใจ(สมาธิ)กับปัญญา แต่ด้านนอกคือทานกับศีลนั้นรวมเป็นอันเดียว เพราะว่าศีลนั้นหลักการก็คืออยู่ร่วมกัน ด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ส่วนทานก็เป็นองค์ประกอบในการที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ก็เลยมารวมอยู่ในคำว่าศีล

เพราะฉะนั้น เมื่อท่านได้ฟังคำว่า ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ก็ให้ทราบที่จริงเป็นระบบอันเดียวกัน แต่เราแยกเพื่อให้เห็นจุดเน้นที่ต่างกัน สำหรับคุณุทธิ์จะเน้นด้านนอก จัดเป็นทาน ศีล ภาวนา แต่สำหรับพระสงฆ์จะเน้นด้านใน วางหลักเป็นศีล สมาธิ ปัญญา

อนึ่ง ชื่อเรียกก็คล้าย ๆ กัน ชุด ศีล สมาธิ ปัญญา ทุกท่านรู้จักกันดีแล้วว่าไตรสิกขา ไตร แปลว่า ๓ สิกขา คือ การศึกษารวมเป็นไตรสิกขา แปลว่า การศึกษา ๓ อย่าง

ส่วนชุดทาน ศีล ภาวนา เรียกชื่อต่างไปนิดหนึ่งว่า ปุญญสิกขา หรือ บุญสิกขา ก็คือ การฝึกฝนในเรื่องความดี หรือ การฝึกหัดทำความดีนั่นเอง ปุญญ=ความดี สิกขา=การฝึกอบรม คือการฝึกฝนปฏิบัติอบรมในเรื่องความดี การทำให้คนเจริญงอกงามขึ้นในความดีต่างๆ ด้วยทาน ศีล ภาวนา

รวมแล้วทั้ง ๒ ชุดก็เป็นอันเดียวกัน ต่างกันที่จุดเน้นดังกล่าว

จากที่พูดมานี้ จะเห็นได้ทันทีว่า ในเรื่องการศึกษาชั้นสาระสำคัญของมันมาปรากฏเด่นที่การปฏิบัติเพราะว่า การศึกษานั้นคือ สิกขา ซึ่งหมายถึง ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ทาน ศีล ภาวนานั้น และสิกขา หรือการศึกษา ๓ อย่างนั้นแหละที่ท่านบอกว่าเป็นการปฏิบัติ

เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ตัวการปฏิบัติ คืออยู่ที่ทาน ศีล ภาวนา อยู่ที่ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องของการกระทำทั้งนั้น

ฉะนั้น การศึกษาต้องเน้นที่การปฏิบัติ ไม่ใช่ความหมายที่ว่าเพียงมาเล่าเรียนดาร์บดารา นี่เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันในเบื้องต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อรู้เท่าทันแล้ว ต่อไป เราสามารถใช้ศัพท์ตามที่นิยมกันได้ ถึงแม้จะใช้คำว่าปฏิบัติธรรม โดยรู้ตามเขาว่าจะไปทำสมาธิก็เอา แต่เรารู้ว่าที่จริงนั้นความหมายมันกว้าง

หมายถึงเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งหมด ในการกระทำทุกอย่าง หรือเมื่อพูดว่าศึกษาและปฏิบัติ ก็ต้องรู้ว่า ที่จริงศึกษานั้นคลุมปฏิบัติอยู่แล้ว

ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัติ จริงหรือ

ขอก้าวต่อไป ในการทำความเข้าใจเบื้องต้น เพื่อปรับความรู้ความเข้าใจให้เข้ากันดีก่อน มีผู้ถกเถียงกันว่า ไปปฏิบัติเลยโดยไม่มีปริยัติก็ได้ เข้าป่าไปอยู่กับอาจารย์ หรือไปอยู่คนเดียว ไปถึงก็ลงมือบำเพ็ญสมาธิเลย ไม่ต้องมีปริยัติ นอกจากนั้นก็ยังมี การติเตียนว่า ถ้าปริยัติอย่างเดียวโดยไม่ปฏิบัติ ก็ไม่ทำให้ได้ประโยชน์อะไรขึ้นมาเพราะเมื่อไม่มีการปฏิบัติก็ไม่เกิดผลคือปฏิบัติ นี้ก็เป็นเรื่องที่ควรทำความเข้าใจ แต่ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องนี้ก็ต้องรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เล็กน้อย

อย่างที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่า ปริยัติคือการเล่าเรียน สดับฟังจากผู้อื่น แม้แต่พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระธรรม คำสอน ของพระพุทธเจ้า ก็เป็นสิ่งที่ได้รับฟังมาจากผู้อื่น คือรับฟังจากที่ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้

แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้นี้ คืออะไร ก็คือประสบ- การณ์ที่เป็นผลจากการปฏิบัติของพระองค์ใช่หรือไม่ คือพระ พุทธเจ้าเคยปฏิบัติมาแล้ว แล้วก็ได้รับผล พระองค์มีประสบ- การณ์ในการปฏิบัติ และได้รับผลจากการปฏิบัตินั้นมาเองแล้ว

พระองค์ทรงนำประสบการณ์นั้นแหละมาจัดเรียงเรียงขึ้น แล้วนำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น ความรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติของพระองค์นี้ ก็กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ เพราะฉะนั้นปริยัติที่แท้จริง จึงเกิดจากปฏิบัติและปฏิเวธ ถ้าหากว่าปฏิบัติ และปฏิเวธไม่ถูก เราก็จะได้ปริยัติที่ผิด อันนี้เป็นของแน่นอน

การที่เรายอมรับปริยัตินี้ ก็เพราะเราเชื่อพระพุทธเจ้าใช้หรือไม่ เราไว้วางใจว่าพระพุทธเจ้าปฏิบัติถูกต้องได้รับผลจริงแล้ว เพราะฉะนั้น ประสบการณ์ที่พระองค์นำมาเล่า ซึ่งมาเป็นปริยัติสำหรับเรา นี้ เราจึงเชื่อถือ นี่เป็นขั้นที่หนึ่ง คือ ปริยัติไม่ได้มาจากไหน ก็มาจากประสบการณ์ในการปฏิบัติของพระพุทธเจ้านั่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ปริยัติก็จะมาเป็นเครื่องช่วยให้ปฏิบัติได้ถูกต้องต่อไป เพราะเป็นประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติมาแล้ว เหมือนกับคนที่เดินทางมาแล้วเขาเดินทางไปจนกระทั่งสำเร็จบรรลุความมุ่งหมายแล้ว เราจะเดินทางบ้าง เราไม่รู้เห็นหรือรู้ได้ จะเจออะไรที่ไหน มีสิ่งใดเป็นที่สังเกตบ้าง ไม่รู้ทางไปเลย แล้วจะเป็นอย่างไร

ปฏิบัตินี้บอกแล้วว่าคือเดินทาง เราเดินทางเองไม่ถูก เราไม่แน่ใจตนเอง เราก็เลยขอความรู้จากท่านที่เคยมีประสบการณ์ได้เดินทางมาก่อน เราก็จึงมาเรียนปริยัติ เหตุผลที่เราเรียนปริยัติก็เพื่อให้ปริยัตินั้นแหละมาช่วย คือเอาประสบการณ์ของท่านที่เคยผ่านมาแล้ว มาช่วยให้เราเดินได้สะดวกขึ้น

ทีนี้ถ้าเราไม่อาศัยปริยัติจะเป็นอย่างไร เราก็สูมสี่สูมห้า เริ่มต้นใหม่ ลองผิดลองถูก ก็สามารถทำได้ ปฏิบัตินั้นท่านไม่ได้ห้าม ใครจะปฏิบัติก็ได้ จะตั้งตัวเป็นศาสดาใหม่เสียเอง ใครจะไปห้ามได้ แต่ท่านไม่เคยเดินทางนี้ ก็รับรองไม่ได้นะ ท่านอาจจะไปตกหลุมตกบ่อ อาจจะหล่นเหวไปเสียก่อนระหว่างทาง หรืออาจจะไปทางผิด เลี้ยวซ้ายเลี้ยวขวาออกนอกกลุ่มนอกทางไปก็ได้ เพราะในระหว่างทางนี้ มีเลี้ยวมีแยกเยอะเยาะไปหมด และในทางปฏิบัติก็เป็นความจริงอย่างนั้น

ในการปฏิบัติตามหลักการที่จะทำให้บรรลุถึงจุดหมายนั้น ระหว่างทางมีทางรก ทางเลี้ยว ทางหลุม ทางบ่อ ทางแยก มากมาย ถ้าเราไม่มีความรู้ เราก็อาจจะไปผิดทาง หรือประสบอันตราย ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความฉลาดของเรา แต่เรามานึกว่า ถ้าเราได้รับการสอนของผู้ที่ผ่านมาแล้ว เอามาใช้ประโยชน์ มันจะช่วยให้เรา เราก็เลยเรียนปริยัติ ทีนี้ถ้าเราไม่เอาปริยัติเลย เราก็เสี่ยงต่อการที่จะปฏิบัติเดินทางผิดพลาด

ปริยัตินี้ท่านเปรียบเหมือนกับเข็มทิศบ้าง เหมือนกับแสงไฟส่องทางบ้าง เข็มทิศทำให้เรารู้ทิศทางไปถูก แสงไฟส่องสว่างหรือไฟฉายก็ทำให้เราเห็นทางที่จะเดินไม่ใช่เดินไปในความมืด แล้วก็ค้ำหาลองผิดลองถูกไป

อีกอย่างหนึ่ง ปริยัติเหมือนกับแผนที่ และเหมือนกับความรู้ในภูมิศาสตร์หรือหนังสือแนะนำการท่องเที่ยว ความรู้

ทางภูมิศาสตร์หรือหนังสือแนะนำการเดินทางก็ช่วยให้เรารู้ว่าเดินไปทางนี้ไปไหน แล้วในระหว่างทางที่ถูกต้องจะพบปะอะไรบ้าง ผ่านอะไร มีอะไรเป็นที่สังเกต ยิ่งกว่านั้น บางทียังได้รู้ว่าควรระวังพักได้ที่ไหนบ้าง มีอะไรที่ควรระวัง มีอะไรที่จะได้พบเห็นเป็นความรู้พิเศษ ทำให้เราเตรียมตัวได้ถูกต้องทุกอย่าง

แผนที่และหนังสือภูมิศาสตร์นั้น ก็เกิดจากคนที่เขาได้สำรวจที่สำรวจทางมาก่อนแล้วทำไว้ ถ้าแผนที่หรือหนังสือภูมิศาสตร์ทำไว้ผิด ก็เป็นปัญหาซ้อนเข้ามา ซึ่งก็ต้องว่ากันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่รวมความแล้ว ถ้าไม่มีปริยัติเลย ก็เสี่ยงต่อการที่จะเดินทางผิดและเกิดอันตรายอย่างที่กล่าวมาแล้ว

บางที่เราไม่ได้เรียนปริยัติโดยตรง จากพระพุทธรเจ้า เราก็เรียนผ่านอาจารย์ บางที่อาจารย์ไม่ได้ให้เราเรียนตำราหรือคัมภีร์ทั้งหมด อาจารย์สอนเรานิดๆ หน่อยๆ บางที่เราไปหาอาจารย์บูบนี้ ท่านบอกเลยว่าให้ทำอย่างนั้นๆ เช่นบอกว่ให้กำหนดลมหายใจอย่างนั้นๆ อันนี้คืออะไร อันนี้ก็คือปริยัติ เพียงแต่พบกับอาจารย์แล้ว ท่านบอกให้ทำอย่างนี้ๆ นะ นี่คืปริยัติแล้ว หลายท่านไม่เข้าใจ นี้กว่าตัวเองไม่ได้ผ่านปริยัติ ที่จริงผ่านโดยไม่รู้ตัว

อาจารย์มีหน้าที่อย่างหนึ่งที่สำคัญคือการใช้ความสามารถคัดเลือกปริยัติให้เหมาะกับตัวผู้ปฏิบัติ แทนที่เราจะต้องไปค้นปริยัติ เรียนปริยัติมากมาย หรือเรียนพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม

๒๒,๐๐๐ กว่าหน้า อาจารย์ท่านมีความชำนาญ ท่านได้เคยใช้
ปริยัติในการปฏิบัติ มีประสบการณ์ของตนเองแล้ว ท่านก็รู้ว่า
อันไหนจำเป็นจะต้องใช้เมื่อไร ท่านก็คัดเลือกปริยัตินั้นมาให้เรา

ตอนนี้เธอจะเริ่มแรก เอาตรงนี้เท่านี้พอ แล้วท่านก็ให้
ปริยัติมาแค่นี้ คือท่านคัดเลือกปริยัติให้เรา ลัดเวลาให้เรา
ประหยัดเวลาให้เรา เสร็จแล้วพอเราก้าวไปอีกสักระยะ อาจารย์ก็
มาตรวจสอบว่า เราปฏิบัติไปได้แค่ไหน แล้วท่านก็ให้ปริยัติต่อ
กล่าวคือ คำแนะนำที่ว่าต่อไปให้ทำอย่างนั้นๆ หรือบอกให้รู้ว่า
ประสบการณ์ที่ได้มาตอนนี้ผิดพลาด ให้แก้ไขอย่างนั้นๆ นี่คือ
ปริยัติทั้งสิ้น

ในพระพุทธศาสนานั้น ท่านใช้คำว่าปริยัติในความหมาย
เฉพาะ ท่านจำกัดความไว้ที่เดียวว่า *ปริยัติ* หมายถึงพุทธพจน์
หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่จะพึงเล่าเรียน

เราเป็นชาวพุทธ ก็คือเป็นคนที่เชื่อถือและปฏิบัติตามคำ
สอนของพระพุทธเจ้า แต่เวลานี้ พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่มี
พระชนมชีพอยู่ เราจึงรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากคำสอนของ
พระองค์ที่เรียกว่าปริยัตินี้ ปริยัติจึงเป็นสื่อเชื่อมโยงเราเข้าไปหา
พระพุทธเจ้า ทำให้เรารู้จักพระองค์ และรู้ว่าพระองค์สอนไว้ว่า
อย่างไร

ถ้าจะพูดให้ตรงทีเดียวผู้ที่กล่าวว่าปฏิบัติได้โดยไม่มีปริยัติ
ก็เท่ากับพูดว่า ตนสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องรู้คำสอนของ

พระพุทธเจ้า หรือไม่ต้องรู้เลยว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกับพูดว่า ตนสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องมีพระพุทธเจ้าเลยนั่นเอง

ถ้าอย่างนั้น คนอื่นก็ย่อมจะกล่าวกับผู้นั้นได้ว่า เขาไม่ได้ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า หรือว่าเขาไม่ได้ปฏิบัติพระพุทธานุศาสน์ แต่เขาปฏิบัติอะไรๆ ที่เป็นเรื่องความคิดความเห็นของตัวเอง หรือของอาจารย์ท่านนั้นๆ โดยเฉพาะ ซึ่งก็อาจจะเก่งมาก เช่นอย่างโยคีหรือฤๅษีซีไฟรตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ที่ได้ถึงฌานสมาบัติ หรือแม้กระทั่งจบโลกียอภิญาขั้นสูงสุด แต่ก็ไม่ใช่พระพุทธานุศาสน์

รวมความว่า ปัญหาเกี่ยวกับปริยัตินั้น ไม่ใช่ถามว่าปริยัตินั้นต้องมีหรือไม่ แต่ควรถามว่า ปริยัตินี้จะเอาแค่นั้น และจะรับเอามาอย่างไร

ปริยัตินั้น จะเอาแค่นั้นและอย่างไร

เพราะฉะนั้น คนที่ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัตินี้หาไม่ได้ นอกจากคนที่ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับพระพุทธานุศาสน์ คือ จะตั้งศาสนาใหม่ของตนเอง ทุกคนมีปริยัตินั้น แต่อาจจะเป็นปริยัตินั้นในรูปแบบที่เป็นวัตถุดิบหรือข้อมูลดิบเกินไป หรือเรียนปริยัตินั้นแบบอาจารย์ช่วยคัดเลือกมาให้ เพราะปริยัตินั้นที่ให้ผลดีนั้น ก็อยู่ที่เหมาะกับตัวเรา

พระพุทธเจ้าทรงให้ปริยัตินั้นไว้ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้มา

สอนเราโดยตรง เราไม่ได้พบพระพุทธเจ้าโดยตรง เรามาพบอาจารย์ ถ้าอาจารย์เป็นผู้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติมาแล้ว ก็มาช่วยคัดเลือกปริยัติให้เราอีกชั้นหนึ่ง ก็จะช่วยให้ชัดเจนและทุ่นเวลา

ข้อสำคัญที่ควรพิจารณาก็คือ ปริยัตินั้นเป็นปริยัติของพระพุทธเจ้า หรือเป็นปริยัติของตัวอาจารย์เอง สิ่งที่เราต้องการแท้ๆ ก็คือ ให้เป็นปริยัติของพระพุทธเจ้า แต่พระอาจารย์ช่วยเลือกคัดมาให้ ในฐานะที่ท่านมีประสบการณ์และมีความชำนาญ ยิ่งเป็นปริยัติของพระพุทธเจ้า ที่พระอาจารย์ท่านได้เอาไปปฏิบัติ เห็นผลมาเองแล้วก็ยิ่งดี เพราะฉะนั้น อาจารย์จึงมีประโยชน์มาก ในทางพระพุทธศาสนาท่านจึงเน้นว่า คนที่จะเริ่มปฏิบัติ ควรหาอาจารย์ ถึงกับเรียกว่าเป็น *กัลยาณมิตร* ก็เพราะเหตุนี้

พระอาจารย์จะช่วยเลือกเฟ้นปริยัติให้เราให้เหมาะ ตามความจำเป็นที่จะต้องใช้ในการปฏิบัติ สำหรับจุดหรือขั้นตอนนั้นๆ เช่นว่าตอนนี้จะตั้งต้น จะใช้ปริยัติอะไร คือ ควรบอกให้รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร หรือมีอะไรที่ควรรู้อ่าง ซึ่งจำเป็นสำหรับบุคคลนี้ เพราะปริยัติที่เหมาะสมสำหรับคนนี้คนโน้นบางทีก็ไม่เหมือนกัน เพราะในการปฏิบัตินั้นมีความแตกต่างระหว่างบุคคล

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าปริยัตินั้น เกิดจากการที่พระองค์ได้ทรงสอนคนนั้นบ้างคนนี้บ้างมากมาย ซึ่งพระองค์ก็ได้ทรงสอนให้เหมาะแก่บุคคล ให้เหมาะที่จะได้ผลแก่บุคคลนั้นๆ ทีนี้ เราไปเรียนปริยัติทั้งต้น รวมเอาที่ทรงสอนคนโน้นบ้าง

คนนี้บ้างมาปนเข้าด้วยกันทั้งหมด เป็นวัตถุดิบทั้งนั้น หลายอย่างไม่เหมาะกับตัวเราเลย ก็เลยไม่ค่อยได้ผล นอกจากนั้นจะเอามาใช้ก็ใช้ไม่เป็น ปรับไม่ถูก

ตอนนี้แหละที่อาจารย์มีประโยชน์มาก คือมาทำหน้าที่เลือกเฟ้นให้และปรับให้เหมาะกับตัวบุคคล เพราะฉะนั้น การเลือกเฟ้นปรีชาตินั้น ให้เหมาะสมกับขั้นตอนอย่างหนึ่ง และให้เหมาะสมกับตัวบุคคลอย่างหนึ่ง แล้วก็ให้เฉพาะเท่าที่ใช้ที่จำเป็นอย่างหนึ่ง จึงเป็นหน้าที่ของอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร นี้คือความสัมพันธ์ระหว่างปรีชาติดกับปฏิบัติ

เป็นอันว่า เราจะใช้ปรีชาติดโดยการเลือกเฟ้นของท่านผู้ชำนาญ แนะนำให้เรา หรือเราจะเรียนปรีชาติดโดยตรงทั้งดุ้นก็แล้วแต่ อันนี้ก็สุดแต่ว่าเราจะมีความประสงค์อย่างไร

ถ้าเราไม่ไวใจอาจารย์ เราก็อาจจะนึกว่า สติปัญญาของเราก็ดีพอสมควร เราจะเลือกเฟ้นปรีชาติดด้วยตนเอง เราก็อาจจะไปศึกษาค้นคว้าตำราคัดค้านด้วยตนเอง แล้วก็อาจจะเอาประสบการณ์ของอาจารย์ทั้งหลาย มาประกอบการพิจารณา มาเสริมความรู้ในปรีชาติดของเรา ในการที่จะนำมาใช้ปฏิบัติต่อไป นี้ก็เป็นเรื่องของเรา

แต่บางคนนั้นเขาเรียนปรีชาติดโดยมีความมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่ง เช่น แม้แต่พระอรหันต์ ซึ่งปฏิบัติเสร็จแล้ว บรรลุผลคือเข้าถึงปฏิเวธแล้ว หลายท่านก็ยังกลับมาเรียนปรีชาติดอีก เรียนเพื่อ

อะไร เรียนเพื่อว่าจะได้สามารถในการสั่งสอนผู้อื่น เพราะว่าประสบการณ์เฉพาะตัวนี้ อาจจะไม่เหมาะกับคนอื่นก็ได้

พระอรหันต์นั้นท่านก็แบบเดียวกับเรา บางที่ท่านมาเจออาจารย์เลย อาจารย์นั้นเลือกเฟ้นปรีชาที่เหมือนกับท่านเท่าที่จำเป็นเฉพาะตัวท่าน เฉพาะชั้นตอนนั้น ๆ ท่านก็เรียนรู้มาเฉพาะความรู้ที่จำเป็นในวงแคบ แล้วก็ปฏิบัติมาจนสำเร็จ แต่ความรู้ที่จะไปสอนผู้อื่นนั้นควรจะกว้างขวางพอที่จะเลือกเฟ้นให้เหมาะกับคนทั้งหลายที่ต่าง ๆ กันมากมาย มีข้อปลีกย่อยแง่มุมที่จะประยุกต์ยกย่องได้ ท่านก็เรียนปรีชาเพิ่มเติมอีก จึงมีปรีชาที่ท่านเรียกว่า ภัณฑาคาริกปรีชา ปรีชาของผู้เป็นเหมือนขุนคลัง เพราะเป็นดุจมีคลังที่เก็บของ ซึ่งเหมาะกับความต้องการของผู้ใช้คนอื่น ๆ ด้วย ไม่เฉพาะตัวคนเดียว นี่คือความมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องกับปรีชา เป็นอันว่า ตอนนี้เรารู้ความสัมพันธ์ระหว่างปรีชาและปฏิบัติ

เมื่อปฏิบัติแล้ว ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ก็เกิดผลเป็น ปฏิเวธ ถ้าปฏิบัติไม่ถูก ก็ผิดพลาดเกิดความล้มเหลว ฉะนั้น ปฏิบัติที่จะถูกต้อง ก็อาศัยปรีชาที่แหละเป็นฐาน เป็นอันว่าหลัก ๓ อย่างนี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ ปรีชา ปฏิบัติ ปฏิเวธ

แต่หลายคนอาจจะเรียนปรีชาแล้ว ไม่ได้นำมาใช้ลงมือทำ ก็ไม่เกิดประโยชน์ เพราะว่าปฏิบัติเป็นตัวที่ต่อระหว่างปรีชากับปฏิเวธ ในเมื่อปรีชาไม่มาสู่การปฏิบัติ ก็ไม่มีตัวต่อที่จะนำไปสู่

ปฏิเวธ ปฏิเวธก็ไม่เกิดขึ้น ก็ไม่ครบวงจร

นี่ก็เป็นข้อหนึ่งที่ขอยกมาพูด เพื่อให้เข้าใจถึงเรื่องปริยัติ และปฏิบัติว่า ปริยัติโดยไม่ปฏิบัติ และปฏิบัติโดยไม่ปริยัตินั้น เป็นอย่างไร

จริงหรือที่ว่า ผู้ปฏิบัติธรรม ต้องไม่มีความอยาก

ข้อสังเกตที่ควรมาทำความเข้าใจกันเรื่องต่อไป คือ หลายคนมีความรู้สึกว้า ถ้ามาปฏิบัติธรรม หรือเป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้ผลแล้ว ก็จะไม่อยากได้อะไรต่อดีอะไร เป็นคนไม่มีความอยาก ถ้าจะไปเป็นชาวพุทธมีชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติก็ให้รู้สึกไม่สบายใจที่จะพูด ถึงคำว่า “อยาก” แล้วก็จะพยายามหลีกเลี่ยงอาการของความอยาก และพยายามแสดงตัวให้คนอื่นรู้สึกว่าตัวเราไม่มีความอยาก อันนี้ก็เป็นเรื่องอันตรายอย่างหนึ่ง ทำกันจนกระทั่งซักจะให้เกิดความรู้สึกหรือมีภาพพจน์ของผู้ปฏิบัติหรือแม้แต่ชาวพุทธทั่วไปว่า เป็นคนที่ไม่มีความอยาก

ที่นี้ ความอยากนั้นเป็นคำที่ยังน่าสงสัยอยู่ ยังจะต้องทำความเข้าใจ เหตุที่เราไปจำกัดว่า ถ้าเป็นนักปฏิบัติธรรมแล้ว จะต้องกำจัดความอยาก ต้องเลิก ไม่ให้มีความอยาก ก็เพราะเราเข้าใจความอยากนั้นว่าเป็นตัณหา เป็นอกุศลธรรม แล้วเราก็เข้าใจว่าความอยากนี้มีประเภทเดียว คือตัณหาเท่านั้น

พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่า ต้นหา คือ ความอยากเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ จะต้องตัดต้องละต้องเลิกให้หมด เราก็เลยต้องพยายามไม่อยาก พยายามละเลิกความอยาก ต้องพยายามเป็นคนที่ไม่มีความอยาก แสดงตัวว่าเป็นคนปราศจากความอยาก อะไรทำนองนี้

จึงจะต้องมาทำความเข้าใจกันว่า ความอยากนั้นมี ๒ อย่าง มีทั้งความอยากที่ถูกต้องและความอยากที่ไม่ถูกต้อง อย่างร้ายเงี้ยว ความอยากกราดไปหมด ต้องระวังมาก ถ้าไม่มีความอยาก บางทีความไม่อยากหรือการไม่มีความอยากนั้นแหละอาจจะเป็นตัวกิเลส และเป็นอุปสรรคขัดขวางการปฏิบัติก็ได้ ความอยากมี ๒ แบบ คืออะไร

ความอยาก นั้น ในภาษาพระ ใช้คำกลางๆ ว่า *ฉันทะ* ฉันทะแปลว่าความอยาก เรากลับไปเริ่มต้นความอยากที่ฉันทะ ไม่เริ่มต้นที่ต้นหา

ความอยากเรียกว่า ฉันทะ หลายท่านคงเคยได้ยินคำว่า ฉันทะ ที่นี้ ฉันทะที่แปลว่าความอยากนั้นมี ๒ แบบ

ฉันทะ ประเภทที่ ๑ เรียกว่า *ต้นหาฉันทะ* ต้นหาฉันทะ คือความอยากแบบต้นหา ความอยากแบบต้นหา คือความอยากได้สิ่งปรนเปรอตน ปรนเปรอตา ปรนเปรอหู ปรนเปรอจมูก ปรนเปรอลิ้น ปรนเปรอกาย ปรนเปรอใจ คือ ได้สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสบายทางประสาทสัมผัส

ความอยากประเภทนี้ มันมีตามธรรมดาของมันเองโดยที่มนุษย์ไม่ต้องมีความรู้อะไรเลย พอมนุษย์เกิดมา ก็จะมีอาการปรารถนา ความอยากจะได้สิ่งเสพมาบำรุงบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยไม่ต้องมีความรู้ว่าอะไรเป็นคุณแก่ชีวิตหรือไม่

ในเมื่อความอยากแบบนี้เป็นไปโดยไม่ต้องมีความรู้จึงเรียกว่า เป็นความอยากที่เกิดจากอวิชชา ฉะนั้น ความอยากที่เรียกว่า ตัณหานี้จึงสัมพันธ์กับอวิชชา ไม่ต้องมีความรู้อะไรเลย เป็นไปตามความรู้สึกเท่านั้น พอรู้สึกถูกตา ถูกหู ถูกลิ้น ก็อยากทันที แต่ถ้าไม่ถูกตา ไม่ถูกหู ไม่ถูกลิ้น ก็ไม่อยาก ไม่ชอบใจทันที อยากได้แต่สิ่งที่บำรุงบำเรอปรนเปรอตนเอง เอาแค่สุขตา สุขหู สุขลิ้น

พออยากขึ้นมาแบบนี้ ก็ไม่แน่ว่าจะเกิดคุณค่าแก่ชีวิตหรือไม่ สิ่งที่บำรุงบำเรอตนเองนั้น อาจจะทำให้เกิดโทษเกิดภัยแก่ชีวิตก็ได้ หรือโดยบังเอิญอาจจะเกิดประโยชน์ก็ได้ พูดอย่างภาษาสมัย ปัจจุบันก็ว่าอาจจะทำให้เกิดคุณภาพชีวิต หรืออาจจะทำลายคุณภาพชีวิตก็ได้ เป็นเรื่องสุ่มๆ เสี่ยงๆ เพราะไม่แน่ใจไปด้วยความรู้ แต่เอาแค่ความรู้สึกเท่านั้น จึงมักจะทำลายคุณภาพชีวิตเสียมากกว่า

เหมือนตัวอย่างง่ายๆ ที่ยกมาพูดบ่อยๆ เช่นอยากในรสชาติอาหาร ใครงๆ พอเกิดมาไม่ต้องเรียนรู้อะไร ก็มีความรู้สึกว่าร่อยและไม่ร่อย แล้วก็อยากในสิ่งที่ร่อย เมื่ออยากในสิ่งที่ร่อย

ถ้าไม่มีความรู้เลย ก็มุ่งแต่ร่อยอย่างเดียว ทำไปตามความอยาก กินจนกระทั่งเกินขนาด อาจจะมีกินสิ่งที่เป็นพิษ เป็นอันตราย ทำลายคุณภาพชีวิต นี่คือการอยากด้วยตัณหา

แต่ถ้ามีความรู้ขึ้นมา ก็จะมี ความอยากอีกประเภทหนึ่ง เกิดขึ้น เป็นความอยากที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ซึ่งต้องเกิด จากความรู้หรือต้องมีความรู้ความเข้าใจจึงจะเกิดขึ้นได้ คือมีความรู้ ว่า สิ่งนี้จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตเป็นประโยชน์แก่ชีวิตหรือไม่ ความอยากอย่างนี้เป็นความอยากหรือฉันทะประเภทที่ ๒ เรียกชื่อว่า กุศลฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะ แปลว่า ความอยากที่เป็นกุศล หรือ ความอยากในธรรม ตอนนี้เราก็ได้ความอยากครบ ๒ แบบ

ความอยากประเภทที่ ๒ เป็นความอยากในสิ่งที่มีคุณค่า ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต สัมพันธ์กับความรู้ โดยจะต้องมีการ ทำลายอวิชชา หรือลดอวิชชา และต้องมีวิชชาเกิดขึ้นบ้าง พอเริ่มมีวิชชา มีความรู้ เราก็เริ่มรู้จักแยกว่าอะไรจะเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต แล้วก็จะมีความอยากประเภทที่ ๒ คือ อยากในสิ่งที่ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต หรืออยากทำให้เกิดคุณภาพชีวิต

ความอยากประเภทที่ ๒ คือกุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะนี้ เมื่อจะเรียกสั้น ๆ ท่านเรียกแค่ ฉันทะ ระวังจะลับสนตรงนี้

ส่วนความอยากประเภทที่ ๑ ที่เรียกว่า ตัณหาฉันทะ เวลาเรียกสั้น ๆ ก็เหลือแค่ ตัณหา

เพราะฉะนั้น คำว่า *ตัณหา* และคำว่า *ฉันทะ* ก็เลยกลายเป็นความอยากคนละประเภทไปเลย แต่ที่จริงนั้น ถ้าเรียกให้เต็ม *ตัณหา* ก็เป็น *ตัณหาฉันทะ* และ *ฉันทะ* ที่เป็นความอยากฝ่ายดี ก็เป็น *กุศลฉันทะ* หรือ *ธรรมฉันทะ* ชื่อเต็มเป็นอย่างนั้น

รวมความตอนนี้เพื่อให้จำง่าย ๆ ก็แยกเป็นความอยาก ๒ อย่าง คือ *ตัณหา* อย่างหนึ่ง *ฉันทะ* อย่างหนึ่ง

ตัณหา คือความอยากโดยไม่มีความรู้ เพียงแต่จะสนองความรู้สึกเสพสม บำรุงบำเรอปรนเปรอประสาทสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตนเอง

ส่วน *ฉันทะ* หรือความอยากประเภทที่ ๒ คือความอยากในคุณภาพชีวิตในสิ่งที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ซึ่งสัมพันธ์กับความรู้ เริ่มตั้งแต่รู้จักแยกแยะว่าอะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษแก่ชีวิตอย่างแท้จริง นี่เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจไว้ก่อน

วิธีปฏิบัติต่อความอยาก

ในทางธรรมนั้น ท่านแยกวิธีปฏิบัติต่อความอยาก ๒ ประการนี้ ความอยากประเภทที่ ๑ คือ *ตัณหา* ที่เกิดจากความไม่รู้หรือเป็นไปโดยไม่มีความรู้ซึ่งเป็นไปเพื่อการบำรุงบำเรอปรนเปรอประสาทสัมผัสนั้น ท่านบอกว่ามันเกิดขึ้นมาแล้ว เราต้องควบคุมให้ดี หรือแม้แต่ละเลิกให้ได้ แทนที่ด้วย *ฉันทะ* หรือเอาไว้

แต่ฉันทะ

ถ้าเรายังไม่มีฉันทะ ไม่มีปัญญามาก ตัณหานี้จะต้องใช้
ในลักษณะของการควบคุม หรือเบนเอามาใช้ให้เป็นปัจจัยแก่ ความ
อยากประเภทที่ ๒ คือจะต้องหันเหให้เข้ามาเป็นความอยาก
ประเภทที่ ๒ ให้ได้

ส่วนความอยากประเภทที่ ๒ ที่เรียกว่า ฉันทะ นั้น เกิด
ขึ้นแล้ว ให้ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ เมื่อทำสำเร็จแล้ว ฉันทะนี้
จะระงับไปเอง อย่างที่หนึ่งนั้นระงับทันที หรือควบคุมทันทีเมื่อ
มันเกิดขึ้น เป็นความอยากประเภทที่ว่า พอมันเกิดขึ้นปั๊บ เราก็
ระงับทันที หรือว่าคุมทันที หรือว่าเบนทันที ให้มันมาเชื่อมกับ
ฉันทะให้ได้ ส่วนประเภทที่ ๒ คือฉันทะไม่ว่าจะเบนมาจากตัณหา
ก็ตาม หรือเกิดจากความรู้โดยตรงก็ตาม ให้ระงับด้วยการทำให้
สำเร็จ

เพราะฉะนั้น ฉันทะนั้นพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าต้องระงับ
เหมือนกัน แต่ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ ไม่ใช่ปล่อยให้มันค้างอยู่
เมื่อมีฉันทะแล้วก็ต้องพยายามทำให้สำเร็จ นี่คือหลักสำคัญใน
การที่จะปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้า

คนที่จะปฏิบัติธรรม จะต้องมีฉันทะเป็นตัวเริ่มต้น ท่านถือ
ว่า ฉันทะเป็นมูลแห่งธรรมทั้งปวง ในเมื่อเราจะต้องมีฉันทะเป็น
ตัวเริ่มต้น เป็นแรงขับเคลื่อนเบื้องต้น จึงต้องรู้จักแยกกันให้ดี
ระหว่างความอยากที่ถูกต้อง หรือความอยากที่เป็นธรรม ชอบ

ธรรม กับความอยากที่ไม่ถูกต้อง หรือความอยากที่ไม่ชอบธรรม แล้วก็เลือกปฏิบัติในความอยากที่ถูกต้องชอบธรรม และกระตุ้นเร้าให้มันเกิดขึ้นด้วย เพราะฉันทะนี้เป็นแรงจูงใจที่ถูกต้อง

ในภาษาสมัยใหม่เขาใช้คำว่า แรงจูงใจ เราก็แบ่งแรงจูงใจออกเป็น ๒ ประเภท คือ แรงจูงใจประเภทค้นหา ที่ไม่สัมพันธ์กับความรู้อย่างเข้าใจ และไม่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต คือไม่รู้ว่า จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตหรือทำลายคุณภาพชีวิต กับแรงจูงใจประเภทฉันทะที่เป็นไปได้ด้วยความรู้และส่งเสริมคุณภาพชีวิต

ฉันทะหรือความอยากประเภทที่ ๒ นี้ ถ้าเราใช้ภาษาชาวบ้าน ก็จะแยกออกจากฉันทะประเภทที่ ๑ ได้ง่าย ความอยากประเภทที่ ๑ หรือตัณหานั้น ถ้าแปลเป็นภาษาไทยง่าย ๆ ก็คืออยากได้ อยากมี หรือใช้อีกคำหนึ่งว่า *อยากเสพ* ส่วนฉันทะหรือความอยากฝ่ายกุศล แปลว่า *อยากรู้* *อยากทำ* หรือ *ใฝ่รู้* *ใฝ่ทำ* เวลาท่านแปลเป็นภาษาบาลีโดยใช้ศัพท์เต็ม ฉันทะท่านขยายเป็น *กตตुकมยตาฉนฺท* แปลว่าฉันทะคือความต้องการจะทำ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เป็นบุญเป็นกุศล

ความอยากทั้งสองนี้ เมื่อเอามาใช้ในแนวคิดสมัยใหม่ ก็สัมพันธ์กับค่านิยม คือ อยากได้อะไรมีนั่น เข้ากันกับค่านิยมบริโภค ส่วนอยากทำ อยากรู้ เข้ากันกับค่านิยมผลิต มันสัมพันธ์กันแบบนี้ จึงไม่ใช่เป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมในความหมายแคบๆ แต่ใช้ได้กับการพัฒนาประเทศทั้งหมดด้วย

ปัจจุบันประเทศของเรามีปัญหาเรื่องค่านิยม และเรื่องแรงจูงใจนี้มาก คนในสังคมมีแรงจูงใจประเภทตีตนหามากและทำให้เกิดค่านิยมบริโภค ซึ่งทำให้ไม่เกิดการสร้างสรรค์ และทำให้พัฒนาประเทศไม่สำเร็จ

คนไทยเรามักมองสิ่งทั้งหลายด้วยความรู้สึกที่อยากจะมียอยากจะทำนั่น ไม่ได้คิดอยากจะผลิต ทำอย่างไรจะเปลี่ยนให้คนของเรา เมื่อเห็นอะไรที่เป็นความเจริญแล้ว อยากจะทำให้ได้เช่นนั้น

แม้แต่ความเข้าใจในคำว่าเจริญนี้ คนไทยเราก็มักเข้าใจความหมายแบบนักบริโภค ถ้ามว่าเจริญคืออย่างไร เห็นฝรั่งเจริญเราก็บอกว่า เจริญคือมีใช้อย่างฝรั่ง เพราะฉะนั้น เราก็นักบริโภค เพราะคิดแต่หาทางให้มืออย่างเขา

ที่นี่ ถ้าเข้าใจความหมายของความเจริญอย่างนักผลิต ก็จะมีมองใหม่ คือมองว่า เจริญคือทำได้อย่างเขา เราเคยมองอย่างนี้ไหม เด็กหรือคนของเรา มองภาพของความเจริญว่า คือทำได้อย่างเขา มีบ้างไหม แม้แต่ว่าจะเล่น เด็กๆ ของเราก็มักจะเล่นเพียงเพื่อสนุกสนาน เล่นแบบนักบริโภค นักเสพ เราไม่ค่อยได้ฝึกเด็กของเราให้เล่นแบบนักผลิต หรือนักทำ

สำหรับนักผลิตนั้นแม้แต่จะเล่นก็มีความหมายว่าเล่นแบบนักทำ คือฝึกทำอะไรต่ออะไรให้เป็น พยายามเล่นทำอะไรต่างๆ ให้เป็น อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก มันสัมพันธ์โยงกันไปหมด

เพราะฉะนั้น จากอันนี้คือแรงจูงใจที่ผิดพลาด เมื่อมีแรงจูงใจแบบต้นเหาอยู่แล้วก็ยากที่จะแก้ไขปัญหาของประเทศชาติได้

ในการแก้ปัญหานี้ เราจะมัวมาลบล้างกำจัดต้นเหากันอยู่ก็ไม่ไหว เป็นการแก้ด้านลบอย่างเดียว แต่เราก็มักจะเน้นกันมากในแง่ดี แม้แต่ในวงการนักปฏิบัติก็ไปเน้นที่การลดละต้นเหาลดละความอยาก ไม่เน้นในด้านบวก การเน้นด้านบวกก็คือให้ส่งเสริมฉันทะขึ้นมา ทำอย่างนี้จะเป็นการดีกว่ามัวไปเน้นด้านลบคือส่งเสริมให้เอาตัวบวกมาแทนตัวลบ เอาฉันทะมาแทนต้นเหา

ผู้ที่ปฏิบัติธรรมต้องมีฉันทะ แล้วก็ระงับความอยากที่เรียกว่าฉันทะนั้น ด้วยการทำให้สำเร็จ ซึ่งอันนี้ก็เป็นที่หัวใจของการพัฒนาประเทศด้วย เพราะความอยากมี อยากใช้ อยากได้ อยากบริโภคนั้น เป็นตัวการทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา ก็จะต้องแก้ไขปรับปรุงพัฒนาคนให้มีความอยากทำ อยากผลิต พร้อมทั้งความอยากรู้ จึงจะพัฒนาไปได้

ธรรมฉันทะ แปลว่า อยากในธรรม ธรรมแปลว่าอะไร ธรรมแปลว่า สิ่งที่ดีงามและความจริง หรือความจริง ความถูกต้องดีงาม

แง่ที่ ๑ ธรรม คือความจริง ธรรมฉันทะก็คืออยากในความจริง เมื่ออยากในความจริง ต้องการเข้าถึงความจริง ก็ต้องอยากรู้ เพราะฉะนั้น อยากในความจริงจึงต้องมีความอยากรู้ จึงมีความหมายของฉันทะแง่ที่หนึ่งว่า อยากรู้ หรือใฝ่รู้

แง่ที่ ๒ ธรรม แปลว่าสิ่งที่ตั้งงาม ธรรมฉันทะก็คืออยาก ให้เกิดมีสิ่งที่ตั้งงามเมื่ออยากให้เกิดมีสิ่งที่ตั้งงามก็ต้องทำให้เกิดให้มีขึ้น สิ่งที่ตั้งงามจะเกิดมีขึ้นสำเร็จได้ก็ด้วยการทำ เพราะฉะนั้น ธรรมฉันทะหรือเรียกสั้น ๆ ว่า ฉันทะก็จึงมีความหมายว่าอยากทำ

รวมความว่า ต้องการเข้าถึงความจริง และต้องการให้สิ่งตั้งงามเกิดขึ้น เมื่อต้องการเข้าถึงความจริง และให้สิ่งที่ตั้งงามเกิดขึ้น ก็ต้องอยากรู้และอยากทำ อยากรู้ก็จะได้เข้าถึงความจริง อยากรทำก็เพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ตั้งงามให้เกิดมีเป็นจริงขึ้นมา เพราะฉะนั้น จึงแปลฉันทะว่า อยากรู้และอยากทำ

ในเมืองไทยปัจจุบันนี้ต้องส่งเสริมเรื่องนี้ให้มาก ส่งเสริมความใฝ่รู้และใฝ่ทำ ซึ่งเป็นสิ่งที่กำลังขาดแคลนมาก ในสังคมไทยปัจจุบัน

รวมความว่า ในหลักของพระพุทธศาสนานี้ มีความอยาก ๒ ประเภท ที่เราจะต้องแยกให้ถูกต้อง อย่าไปนึกว่าการปฏิบัติธรรมนั้น เป็นการพยายามที่มุ่งแต่เพียงลดละความอยาก แล้วก็รังเกียจกลัวความอยาก แสดงตัวว่าไม่มีความอยาก จะทำให้เกิดท่าทีที่ผิดพลาด แล้วก็ เป็นภาพที่ไม่ดี ทำให้เกิดผลเสียทั้งแก่ตนเองและพระพุทธศาสนา

อย่างที่บอกแล้วว่าความอยากที่ถูกต้องสัมพันธ์กับปัญญา ตอนแรกจะต้องรู้ การที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นความจริง และอะไรเป็นสิ่งที่ตั้งงาม ก็คือต้องมีปัญญาคนเราก็จึงต้องมีการเรียนรู้

การศึกษามีความมุ่งหมายประการหนึ่งเพื่อสร้างแรงจูงใจที่ถูกต้อง แต่แรงจูงใจที่ถูกต้องนั้น จะเกิดขึ้นและเดินหน้าไปไม่ได้ในเมื่อยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ไม่รู้ว่าความจริงคืออะไร ไม่รู้ว่าสิ่งที่ถูกต้องดีงามคืออะไร แล้วที่นี้ เมื่อการศึกษาดำเนินไปถูกต้องแล้ว การศึกษานั้นก็ทำให้คนเกิดปัญญา มีความรู้ความเข้าใจ เมื่อมองเห็นคุณค่าของสิ่งใด ก็มีฉันทะในสิ่งนั้น พร้อมทั้งจะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งเป็นลักษณะของการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาบอกว่า ชีวิตที่ประเสริฐ คือชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา ตอนนี่ไม่ได้เป็นอยู่ด้วยตัณหา ไม่ได้เป็นอยู่ด้วยอวิชชา เปลี่ยนจากความไม่รู้ที่ทำให้ดิ้นรนไปตามความอยากซึ่งมุ่งแต่จะบำรุงบำเรอตนเอง หันมามีความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว จึงมีความต้องการในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง จึงอยากในสิ่งที่ควรอยาก คืออยากในสิ่งที่รู้ว่ามิคุณประโยชน์ ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต

ความอยากอย่างนี้จึงต้องเริ่มต้นด้วยความรู้จักก่อน หรือเป็นไปพร้อมด้วยความรู้ ความต้องการหรือแรงจูงใจที่ถูกต้องจึงเริ่มจากการมีความรู้ แต่จะมีความรู้ได้ก็ต้องศึกษาคือพัฒนาคนให้มีปัญญา เมื่อมีปัญญาจึงจะรู้จักที่จะอยากอย่างถูกต้อง แล้วก็ดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง เมื่อชีวิตดำเนินไปอย่างนี้ก็เป็นชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา

เฉยไม่เอาเรื่องหรือคือปฏิบัติธรรม

คราวนี้ อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจกันก่อน ก็คือ ในวงการนักปฏิบัติไม่น้อยเลย ได้มีความโน้มเอียงที่จะรู้สึกกันว่า ถ้าเป็นนักปฏิบัติหรือปฏิบัติสำเร็จแล้ว จะเป็นคนเฉยๆ ไม่เอาเรื่องเอาราวอะไร ความรู้สึกนี้กลายเป็นทัศนคติที่ซักจะเป็นไปมาก เป็นเรื่องที่น่าจะต้องรีบยกขึ้นมาพิจารณา และถ้าผิดพลาดก็จะต้องแก้ไข

เดี๋ยวนี้ชาวพุทธจำนวนมากมีความรู้สึกทำนองว่า เมื่อมีเรื่องราวอะไรเกิดขึ้น ถ้าใครเฉยๆ ก็เป็นคนหมดกิเลส ความรู้สึกคลุมเครืออย่างนี้เป็นอันตรายมาก จะต้องมาทำความเข้าใจกันแม้แต่คำว่า เฉย ก่อน

คำว่าเฉยนี้ เรามักจะเอาไปโยงกับคำว่าอุเบกขา *อุเบกขา* แปลว่า วางเฉย ทางพระท่านว่าวางเฉยมี ๒ แบบ

เฉยแบบที่ ๑ คือ วางเฉยแบบที่เป็นอกุศลเป็นบาป ควรกำจัด เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เรียกว่า *อัญญาณอุเบกขา* มาจากคำว่า *อัญญาณ* ญาณ แปลว่า ความรู้ *อัญญาณ* ก็คือความไม่รู้ แล้วไปบวกกับ *อุเบกขา* ที่แปลว่าความวางเฉย ก็แปลว่า วางเฉยโดยไม่รู้ เรียกตามภาษาไทยง่ายๆ ก็คือ เฉยโง่ เฉยเขลา เฉยไม่รู้เรื่อง คนจำนวนมากเฉยเพราะไม่รู้เรื่องราว เมื่อไม่รู้ก็เลยเฉย

ที่นี้ เฉยแบบที่ ๒ เป็นกุศลธรรม เป็นสภาพจิตที่ติงาม คือเฉยด้วยความรู้ โดยวางใจเป็นกลางในสิ่งต่างๆ เพราะรู้

จังหวัดหรือความพอดีที่จะปฏิบัติต่อบุคคล สิ่งของ เรื่องราว หรือสถานการณ์นั้นๆ เรียกว่าเป็นอุเบกขาตรงๆ ไม่ต้องมีคำอะไรอื่นนำหน้า เป็นอุเบกขาแท้ๆ เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องของการวางท่าที่ถูกต้อง

ในสถานการณ์ที่เกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นมา มีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง เราจะเห็นคน ๓ ประเภท

คนพวกที่ ๑ เฉยเพราะไม่รู้เรื่องราว มีอะไรเกิดขึ้นก็ไม่รู้ มีเรื่องราวเดือดร้อนเป็นปัญหาก็ไม่รู้ พวกนี้ก็เฉย

ต่อไปพวกที่ ๒ คือ คนที่เอะอะโวยวาย ตื่นตูม พอมีเรื่องราวปัญหาอะไรขึ้นมาก็ตื่นเต้น โวกวัก ตีโพยตีพายต่างๆ พวกนี้ก็เลยเถิดไปอีกแบบหนึ่ง เป็นพวกที่รู้ครึ่งๆ กลางๆ

สุดท้ายพวกที่ ๓ คือ พวกที่รู้จริง คือ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร และรู้ด้วยว่าจะทำอะไรเมื่อไร พวกนี้รู้จังหวะ รู้ขั้นตอน รู้ว่าจะทำอย่างไร รู้วิธีแก้ไข พวกนี้อยู่ตรงกลาง ที่จุดพอดี ก็เฉยเหมือนกัน

มี ๓ พวก ท่านว่าพวกไหนปฏิบัติถูกต้อง พวกที่ ๑ แน่นนอน ละ ไม่ถูกต้อง เรียกว่า อัญญาญอุเบกขา คือ เฉยไม่รู้เรื่อง เพราะไม่รู้ก็เลยเฉย พวกที่ ๒ นั้น เอะอะโวยวาย เพราะรู้ครึ่งไม่รู้ครึ่ง ก็เลยตื่นเต้นหรือตื่นตูม พวกนี้ก็แก้ปัญหาค่อยสำเร็จ บางทีปะเหมาะแก้ถูกก็ดีไป แต่มักจะทำให้เรื่องสับสนหรือบานปลายออกไป

พวกที่ ๓ นั้นแหละ จึงจะเป็นพวกที่แก้ปัญหได้อย่างแท้

จริง เพราะมีความรู้แล้วจึงวางใจเฉยนิ่งได้และเฉยไว้ก่อน แต่รู้
จึงหว่านจะทำอะไรเมื่อไร พวกนี้ไม่ใช่เฉยไปเลยนะ เฉย
เตรียมพร้อม เฉยพร้อมที่จะทำทุกอย่างให้ถูกต้อง ให้ถูกจังหวะ
เฉยดูรู้ที่คอยท่าพร้อมอยู่อันนี้คือการวางเฉยที่ต้องการในทางธรรม

ในการปฏิบัติธรรมนั้น มีการวางเฉย คือวางใจเป็นกลาง
ทั้งวางใจเป็นกลางต่อบุคคล วางใจเป็นกลางต่อสภาพแวดล้อม
และวางใจเป็นกลางต่อธรรม แม้แต่ธรรมต่างๆ ก็ต้องมีการ
วางใจเป็นกลาง

ท่านยกตัวอย่างเหมือนกับสารถิชีม้า หรือแม้แต่ขับรถ
ก็ตาม ตอนแรกขับรถ อดยังวิ่งไม่เข้าที่ ก็ต้องเร่งเครื่องบ้างต้อง
เลื่อนโนนเลื่อนนี่บ้างอะไรต่างๆ ต้องใช้ความเพียรพยายาม เอา
เร็วแรงมาหันพลิกดิ่งรั้งอะไรมากมาย แต่พอรถวิ่งเข้าที่ เช่น
ถ้าเป็นรถม้า ม้าวิ่งเรียบสนิทดีแล้ว สารถิจะนิ่ง แกจะวางเฉย
นั่งสงบสบาย แต่เป็นการเฉยที่มีความรู้ตัวพร้อมอยู่

คำว่าอุเบกขานั้น มาจาก *อุป + อิภฺช อิภฺช* แปลว่า เห็น
หรือมอง *อุป* แปลว่า คอยหรือเข้าไป จึงแปลว่า เข้าไปมอง
หรือคอยมองดู แสดงว่าไม่ได้เฉยเมยหรือเฉยเมิน แต่เฉยคอยม
องอยู่ คือรู้ตัวตื่นพร้อม ในคัมภีร์ท่านอธิบายว่า มองตามเรื่องที่เกิด
คือมองพอเหมาะ มองพอดี มองเสมอกันอยู่ ไม่ตกไปข้าง
ใดข้างหนึ่ง หรือยังไม่ไปข้างไหน จึงว่าวางใจเป็นกลาง อาจจะมี
เฉยรอ คือเฉยดูรู้ที่คอยท่าพร้อมอยู่ หรือเฉยนิ่งสบายใจเรียบ

สงบ ในเมื่อทุกอย่างเข้าที่ลงตัวดำเนินไปอย่างประสานสอดคล้องกันหมด

สารภีที่ซบรดเก่งแล้ว ชีม้าเก่งแล้ว จะไม่ตื่นเต้นโวยวาย ไม่เหมือนคนมือใหม่ ซึ่งตื่นเต้นวุ่นวาย บางคนกระสับกระส่าย นั่งไม่เป็นสุข แต่คนที่เขาขี่ม้าได้เก่งแล้ว พอม้าวิ่งเรียบเข้าที่แล้ว เขานั่งนิ่งสบาย นิ่งเนียบ แล้วก็พร้อมตลอดเวลาที่จะแก้ไข มีอะไรจะต้องแก้ไข ม้าวิ่งผิดพลาดอย่างไร เขาแก้ได้ทันทีทันควัน

คนซบรดสมัยปัจจุบันก็เหมือนกัน ถือพวงมาลัยอยู่นี่ ซบชำนาญแล้ว แก้ก็ไม่ตื่นเต้น ไม้วุ่นไม่กระวนกระวาย ไม่ทุรนทุรายอย่างคนซบใหม่ ๆ แกจะนั่งนิ่งสบาย แต่พร้อมที่จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทุกเวลา นี่เรียกว่าอุเบกขา

อุเบกขาคืออยู่ในลักษณะของคนที่ซบรดหรือขี่ม้าได้นิ่งสนิทแล้วพร้อมที่จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันที หรือเหมือนอย่างพ่อแม่ พ่อแม่เห็นลูกอยู่เป็นปกติสุขสบายรับผิดชอบตัวเองได้ ก็วางเฉย แต่ก็มองดูอยู่และพร้อมที่จะแสดงเมตตากรุณาปฏิบัติได้ทันที อันนี้เรียกว่าอุเบกขา เป็นธรรมที่สำคัญ ต้องมีปัญญาจึงทำได้

เราไปเข้าใจเป็นว่า ถ้าเป็นผู้สำเร็จแล้ว ก็วางเฉยไม่เอาเรื่องเอาราว เห็นเป็นคนไม่มีกิเลสไป แต่ที่จริงนั้น คนที่หมดกิเลสแล้ว เป็นคนหมดเหตุที่จะต้องทำอะไรเพื่อตนเอง เพราะฉะนั้น ท่านก็จะทำให้ผู้อื่นได้เต็มที ทำสิ่งที่ควรทำตามเหตุตามผล และทำในสิ่งที่เห็นว่าเป็นคุณประโยชน์อย่างแท้จริง โดยพร้อมที่จะ

ทำได้ทันทีตลอดเวลา เพราะไม่มีกิเลสมาเหนี่ยวรั้ง ให้อยู่เห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง แม้แต่ความซึ้งเกียจ

ความซึ้งเกียจก็เป็นความเห็นแก่ตนเองอย่างหนึ่ง คือไม่ยอมทำอะไรเพราะเห็นแก่สบาย อยากให้ตัวเองสบายคือเห็นแก่ตนจึงซึ้งเกียจไม่ยอมทำโน่นทำนี่ ที่นี้คนที่หมกมิดกิเลสนั้น ท่านไม่มีกิเลสแม้แต่ความซึ้งเกียจ ที่จะมาเหนี่ยวรั้งให้ทำเพื่อตนเอง ท่านจึงทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มที่ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงเป็นตัวอย่างของคนที่น่าเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น

พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำเป็นโลกนาถ เป็นผู้บำเพ็ญโลกตัด-จริยา เป็นผู้ไม่อยู่นิ่งเฉย ทรงบำเพ็ญพุทธกิจแต่ละวันไม่อยู่เฉยเลย ทำงานตลอดวัน เดินไปปฏิบัติหน้าที่ แต่ละวัน ตื่นเช้าขึ้นมาก็นึกถึงคนอื่นก่อน พอตื่นขึ้นมา พระพุทธเจ้าทำอะไร พุทธกิจประการแรกคือ พิจารณาว่าวันนี้จะไปโปรดใคร คือใครมีความพร้อมสมควรไปแนะนำสั่งสอน ใครเป็นผู้มีปัญญา ใครเป็นผู้ที่มีอินทรีย์แก่กล้า เราควรจะไปชุมชนไหน กลุ่มไหน คนไหน พระพุทธเจ้าพิจารณาแล้วก็เสด็จไปหา ไปโปรดเขา

เวลาเมื่อเหตุการณ์กระทบกระเทือนประโยชน์ส่วนรวมเกิดขึ้น พระอรหันต์นึกก่อน ออกหน้าในการแก้ปัญหา ขอให้ถึงพระมหากัสสปะ จะได้ระลึกไว้เป็นเครื่องเตือนใจ ให้เห็นปฏิบัติทาของผู้สำเร็จแล้วหมกมิดกิเลส ว่าท่านไม่อยู่นิ่งเฉย

พระมหากัสสปะนั้นเป็นพระประเภทอยู่ป่า ท่านอยู่ป่า

ตลอดชีวิต เป็นนักถืออุตุงค์ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า เป็นเอตทัคคะในทางถืออุตุงค์ ถ้ามองในสายตาคนทั่วไป ก็เห็นว่าท่านชอบปลีกตัวจากสังคมมากที่สุด

แต่พอมีเรื่องกระทบกระเทือนส่วนรวมขึ้นมา คือพอพระพุทธเจ้าปรินิพพานมีพระองค์หนึ่งพุดขึ้นมาในทางที่ไม่น่าไว้วางใจ อาจจะกระทบกระเทือนต่อพระศาสนา พระมหากัสสปะเป็นองค์แรกที่ยกเรื่องขึ้นมาพิจารณา นำเรื่องเข้าที่ประชุม เสนอว่าพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วไม่ทันไร มีผู้กล่าวถ้อยคำในทำนองที่ไม่น่าไว้วางใจ ถ้าเราไม่ประมวลหลักธรรมคำสอนให้เป็นหมวด เป็นหมู่ไว้ชัดเจน แล้ววินิจฉัยกันให้แจ่มแจ้งไว้ ไม่ช้าไม่นานธรรม จะเลอะเลือนหมด คนก็จะถือเอาความสะดวกสบาย ประพฤติเอาตามใจชอบจากคำเสนอของท่านก็เป็นเหตุให้เกิดการสังคายนาขึ้น

ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในระยะหลังต่อมาก็เหมือนกัน เวลาเมื่อเหตุการณ์อะไรกระทบกระเทือนประโยชน์ส่วนรวมต่อพระศาสนา พระอรหันต์จะเป็นบุคคลที่ริเริ่มในการยกเรื่องมาเข้าที่ประชุม แล้วพระอรหันต์ก็จะมาพร้อมเพรียงกันในการประชุมพิจารณาแก้ไขปัญหา

การประชุมกันนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญของสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ก็คือส่วนรวม สังฆกรรมก็คือการกระทำของสงฆ์ ได้แก่การประชุมกันพิจารณาแก้ไขปัญหา และจัดการเรื่องราวต่าง ๆ

สังฆกรรมนี้เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ เป็นสิ่งสำคัญในวินัย เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ซึ่งเป็นตัวอย่างของพระสงฆ์ และเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ดีทั้งหมด จึงเป็นผู้นำในการที่จะกระตือรือร้นแก้ไขปัญหาและสิ่งที่กระทบกระเทือนต่อประโยชน์ส่วนรวม ดังมีคติอยู่ว่า ให้มีความเคารพสงฆ์ ให้ถือวินัยเป็นสำคัญ

หัวใจสำคัญของวินัย คือความเคารพสงฆ์ ต้องถือสงฆ์เป็นใหญ่ การเคารพสงฆ์ก็คือเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวมนั่นเอง

อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ต้องนำมากล่าวไว้ เพราะมีฉะนั้นแล้ว จะทำให้เรามีความไขว้เขว และมีทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง อาตมามองดูว่า ในสังคมไทยเรากำลังมีภาพอย่างนี้ มีทัศนคติอย่างนี้คือ ไปมีความรู้สึกกันว่า ถ้าใครไม่เอาเรื่องเอาราวอะไรแล้ว ก็เป็นคนหมดกิเลส ถ้าอย่างนี้แล้วอันตรายก็จะเกิดขึ้น

ปฏิบัติธรรมสำเร็จ วัดด้วยอะไร

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าพิจารณา คือ ในการตัดสินผลการปฏิบัติว่าใครก้าวหน้าไปแค่ไหน ใครเป็นผู้สำเร็จ ใครบรรลุธรรมเป็นอรหันต์หรือไม่ จะวัดกันด้วยอะไร

เรามักจะตื่นเต้นกัน บางทีก็ตื่นเต้นด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เห็นท่านไหนมีอิทธิฤทธิ์ ก็ฮือกันว่า โอ! ท่านคงจะสำเร็จแล้ว

เป็นพระอรหันต์แล้ว ใครทำนั่นทำนี่ได้ก็เป็นผู้วิเศษ บางทีก็ตั้ง
กันว่าท่านผู้นั้นเข้าสมาธิได้ เห็นโน้นเห็นนี่ มองเห็นสวรรค์วิมาน
แม้แต่ไปพบพระพุทธเจ้าได้ เป็นผู้สำเร็จ หรือบางทีเห็นผู้ที่
ถือศีลเคร่งครัดมากเป็นพิเศษ ก็นึกว่านี่เป็นผู้สำเร็จ

ทั้งหมดนั้นก็เป็นเรื่องที่มองกันไปต่างๆ แต่การตรวจ
สอบผลสำเร็จที่แท้จริงนั้นต้องวัดได้ที่ประสบการณ์ตรง ที่ในใจ
ของทุกคนนี่เอง

พระพุทธเจ้าทรงเห็นแล้วว่า คนเรานี้จะเขวได้ง่าย จึง
ตรัสหลักในการตรวจสอบไว้ การตรวจสอบด้วยประสบการณ์
ตรงก็คือให้ดูใจของตนเองว่ามีโลภ โกรธ หลงไหม แล้วละคลาย
ไปได้แค่ไหน มีความก้าวหน้าในเรื่องนี้แค่ไหนเพียงไร มีความคิด
ประทุษร้ายต่อผู้อื่นหรือไม่ มีความเกลียดชังผู้อื่นหรือไม่ มีความ
ต้องการในทางที่เห็นแก่ตนมากมายแค่ไหนเพียงไร มีความลุ่ม
หลงเพลิดเพลिनมัวเมาแค่ไหนเพียงไร ใจตัวเองรู้

ถึงจะปฏิบัติมีศีลเคร่งครัดแค่ไหนเพียงไร หรือได้ฌาน
สมาบัติ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อะไร หรือจะได้สมาธิเต็มด้าอะไร
ก็ตาม ก็ไม่ใช่เป็นเครื่องวินิจฉัย

ในพระธรรมบทก็มีคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้า
ตรัสเตือนไว้ว่า *น สีสัพพตมตเตน* เป็นต้น

คาถานี้มีใจความว่า ภิกษุไม่ว่าจะถือศีลวัตรเคร่งครัดแค
ไหน ไม่ว่าจะได้เล่าเรียนปริยัติมีความรู้กว้างขวางลึกซึ้งเพียงใด

ไม่ว่าจะได้สมาธิสักเท่าใด ไม่ว่าจะปลีกตัวไปอยู่ในที่สงบ ไปอยู่ป่า อยู่เขาขนาดไหน หรือแม้แต่จะได้อุบัติประจักษ์แก่ตัวเองว่า เรานี้ได้สัมผัสกับความสุขอันประณีตลึกซึ้งภายใน ที่เรียกว่าเนกขัมมสุข ซึ่งเป็นความสุขที่ปุถุชนไม่รู้จัก แม้แต่ได้ความสุขอย่างนั้น トラบ ใดที่ยังไม่สิ้นอาสวะ ก็อย่าเพิ่งวางใจ

เป็นอันว่ามีพุทธพจน์ตรัสเตือนไว้แล้ว ที่จริงท่านเตือน พระแต่ละองค์นั่นเอง ให้วินิจฉัยให้ตรวจสอบตนเอง แต่เราก็ สามารถนำมาใช้กันในสังคมได้ด้วยว่า อย่าไปหลงเพลินวัดกัน ด้วยสิ่งที่ปรากฏอันน่าทึ่งน่าตื่นเต้น ด้วยการที่มีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ด้วยการที่ได้สมาธิ ด้วยการที่มีความเคร่งครัดเข้มงวดอะไรต่างๆ ทั้งหมดนั้น เป็นสิ่งที่ท่านไม่ให้วางใจ สิ่งที่ตรวจสอบได้แท้จริงคือ ความจาง คลายหมดสิ้นไปของความโลภ ความโกรธ ความหลง

ที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ควรทำความเข้าใจกันก่อน ซึ่งเป็นเรื่องทั่วไป เกี่ยวกับการปฏิบัติ ต่อไปนี้จะค่อยๆ เข้าสู่การปฏิบัติ เมื่อจะเข้าสู่การปฏิบัติก็ต้องมีจุดเริ่มต้นก่อน

การเริ่มและก้าวหน้าในการปฏิบัติ

แรงขับเคลื่อนที่จะเริ่มปฏิบัติธรรม

ตอนแรกขอพูดถึงต้นทุน และเครื่องประกอบในการปฏิบัติ คนเราจะออกเดินทาง ถ้าจะให้ดีก็ควรจะต้องมีเสบียง หรือมีทุน และเครื่องมือที่ช่วยในการเดินทาง อาจจะมีเข็มทิศ มีไม้เท้า มีไฟฉาย มีกระติกน้ำ และมีอะไรต่างๆ นี้เราก็จะเดินทางชีวิตที่เรียกว่าการปฏิบัติธรรม ก็ต้องมีทุน มีเสบียง มีเครื่องประกอบเหมือนกัน

อย่างหนึ่งก็คือ*ทุนเริ่มแรก* เราจะออกเดินทาง ตอนแรกก็ยังไม่รู้ว่าจุดหมายนี้มีทางที่คนเดินไปถึงได้จริงหรือไม่ แต่เราอาจจะเชื่อตำรา เชื่อครูอาจารย์ เชื่อคนที่บอกว่าเคยเดินทางไป ถึง แล้วเราก็มีความมั่นใจ อย่างน้อยก็มีความเชื่อเป็นต้นทุนว่าทางที่เขายกนี้เขารู้และเคยไปถึงจุดหมายจริง ซึ่งเราก็จะเดินทางไปถึงได้ ถ้าไม่เช่นนั้นเราก็ไม่เริ่มเดินทาง

คนที่จะเดินทางชีวิตคือปฏิบัติธรรมก็เหมือนกัน จะต้องมีความเชื่อขั้นพื้นฐาน ความเชื่อนี้ท่านเรียกว่า ศรัทธา

ศรัทธาในที่นี้ เป็นศรัทธาในความหมายจำเพาะ ต้อง

เดิมคำว่า โภธิ เข้าไป เป็น โภธิสัทธา

เดิมยาวออกไปอีกหน่อยให้เต็มว่า ตถาคตโภธิสัทธา แต่จะเรียกสั้นๆ ก็ได้ว่า โภธิสัทธา

ตถาคตโภธิสัทธานี้ ท่านแปลกันว่า ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายความว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าเคยเป็นมนุษย์ธรรมดา ต่อมาพระองค์ได้ตรัสรู้ค้นพบสัจธรรมก็กลายเป็นพระพุทธเจ้า ก็หมายความว่าปัญญาคือทำให้คนกลายเป็นพระพุทธเจ้าได้ หรือมนุษย์สามารถพัฒนาปัญญาของตัวเองให้เป็นพุทธได้ เพราะฉะนั้น เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือ เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพระพุทธเจ้า

มนุษย์จะต้องมีปัญญาตัวนี้ และมนุษย์ก็สามารถพัฒนาให้ปัญญานี้เกิดขึ้นได้ ตรงกับที่ภาษาศาสตร์ใหม่เรียกว่า เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่พัฒนาได้ ถ้าไม่มีความเชื่ออันนี้ ก็ไปไม่รอด หรือก้าวไปไม่ได้

ฉะนั้น คนที่จะเริ่มต้นปฏิบัติธรรมจะต้องมีความเชื่ออันนี้คือ มีตถาคตโภธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต คือเชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธ เชื่อว่ามนุษย์นี้สามารถพัฒนาตนเองจนกระทั่งมีปัญญาสูงสุด ตรัสรู้เป็นพุทธได้ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้

ในเรื่องนี้มีพุทธภาสิตมากมายมาช่วยประกอบ เช่น

พระพุทธเจ้าตรัสว่า *ทนต์ เสฏโฐ มนุสเสสุ* ในหมู่มนุษย์นี้ มนุษย์ที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ ฝึกแล้วคือพัฒนาแล้ว หรือได้รับการศึกษาแล้ว

คำว่า *ทม* แปลว่า ฝึก คำว่า *ภาวนา* แปลว่าเจริญ หรือพัฒนา คำว่า *สิกขา* แปลว่า ศึกษา นี้ เป็นศัพท์ที่ใช้แทนกันได้ ใช้แทนกันบ่อย ฝึกแล้ว ก็หมายถึงมีการศึกษาหรือได้พัฒนาแล้วนั่นเอง ในบรรดามนุษย์ทั้งหลายนั้น มนุษย์ที่ฝึกแล้วหรือมีการศึกษาหรือพัฒนาแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด

พุทธพจน์แห่งหนึ่ง ตรัสสอนให้คนมีความกล้าหาญเชื่อมั่นในตนเอง ท่านว่า

กลุยาณํ วต โภ สกฺขิ อตฺตानํ อติมญฺยสิ

ท่านเอ๋ย ท่านก็สามารถทำได้ ไยจึงมาห่มตนเองเสีย

คนจำนวนมากดูถูกตนเองนี้กว่าตนเองไม่มีความสามารถ ก็เลยย่อท้อ ไม่สามารถทำสิ่งที่ดีงาม พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนด้วยพุทธพจน์นี้ ซึ่งก็เป็นบทหนึ่งที่เราใจเรา มีพุทธพจน์ประเภทนี้หลายแห่งสำหรับเราใจอยู่เสมอให้มนุษย์มีความกล้าหาญ มีความเชื่อมั่นในตนเอง แต่ไม่ใช่เชื่อมั่นอย่างเลื่อนลอย ให้เชื่อมั่นในการที่จะพัฒนาตนเองต่อไป เพราะฉะนั้น สิ่งเริ่มแรกคือมีโพธิสัทธา ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ ที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธได้

โพธิสัทธานี้ เมื่อโยงออกไปให้เต็มระบบ ก็คือศรัทธาใน

พระรัตนตรัยนั่นเอง

ตอนนี้จะเข้าสู่ทางแล้ว พอมีความเชื่อ ก็เริ่มต้นเดินทางได้
ที่นี้ ตัวทางเรียกว่าอะไร ตัวทางนี้เมื่อก็ได้ใช้คำหนึ่งว่า
ปฏิบัติ เช่น มัชฌิมาปฏิบัติ แปลว่าทางสายกลาง แต่คำที่
สามัญกว่านั้น คือคำว่า มรรคา หรือมรรค มรรค แปลว่าทาง
และในพระพุทธศาสนาหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติทั้งหมด ก็คือ
มรรค

ตกลงมาสอดคล้องกันที่นี้ชัดเจนเลยว่า การปฏิบัติธรรม
ก็คือการเดินทาง ได้แก่การดำเนินชีวิต เพราะว่าหลักธรรมภาค
ปฏิบัติทั้งหมดรวมอยู่ในมรรคทั้งสิ้น

เครื่องช่วยในการปฏิบัติธรรม

ตอนนี้เราจะเข้าสู่มรรคแล้ว แต่ทำนวก่อนที่มรรคจะ
เกิดขึ้น หรือจะเข้าถึงทางนั้น จะมีบุญนิमित บุญนิमित แปลคล้ายๆ
คำว่าลาง แต่คำว่าลางก็ไม่เหมาะ เป็นความเชื่อถือโชคกลาง ก็ไม่
ค่อยดี เขาเป็นว่าหมายถึงสิ่งที่สื่อแสดง หรือเครื่องหมายนำหน้า
คือเครื่องหมายที่แสดงก่อนหน้าที่เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
จะเกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่ออะไรบางอย่างจะเกิดขึ้น จะมีบุญนิमित
หรือเครื่องหมายที่สื่อแสดงก่อน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนว่า เมื่อพระอาทิตย์

จะขึ้นมาจะมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันท ไต ก่อนที่เราจะเข้าสู่มรรคก็จะมีบุพนิมิตของมรรคขึ้นมาก่อน ฉันทนั้น

บุพนิมิต ที่ท่านกล่าวไว้นี้มีถึง ๗ ประการด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาทั้งหมด

ดังที่ได้บอกแล้วว่า การปฏิบัตินั้นคือการศึกษ ปรียัตติ และปฏิบัติรวมกันคือการศึกษ มรรคของเรานั้น รวมลงในอะโรมรรคมีองค์ ๘ ตั้งแต่สัมมาทิฐิ จนถึงสัมมาสมาธิ จัดรวมเข้าเหลือ ๓ หมวด คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่าอะไร เรียกชื่อว่าไตรสิกขา

ตกลงว่ามรรคกับสิกขามาชนกันแล้วมรรคนั้นแยกออกไป พอสรุปอีกทีก็กลายเป็นสิกขา

สิกขาก็คือ การทำตัวให้เดินตามมรรค หมายความว่า มรรคเป็นตัวทางเดิน มันยังอยู่นิ่งๆ พอสิกขาขึ้นมา ก็คือเราทำตัวให้เดินไปตามมรรค เมื่อเราทำตัวให้เดินไป ทางที่เดินไปนั้นก็เป็นมรรค เพราะฉะนั้น มรรคก็คือสิกขา สิกขาก็คือมรรค แต่ไม่ใช่อันเดียวกันนะ ต้องแยกให้ถูก

สิกขานั้น คือการที่เราทำตัวให้เดินไปตามมรรค ส่วนมรรคก็คือทางที่เราจะเดินด้วยสิกขา

ตกลงว่า มรรคคือการดำเนินชีวิตนี้เป็นเรื่องของการศึกษาทั้งหมด เพราะฉะนั้น *สิ่งที่เป็นบุพนิมิตของมรรค* ก็เป็น

บุพภาคของการศึกษาด้วย

ในวงการศึกษานั้น ถ้าถือตามหลักพระพุทธศาสนาจะมองเห็นตรงนี้เป็นจุดสำคัญ เราจะเห็นว่า พระพุทธศาสนาแสดงหลักการอะไรบ้าง ประการที่หนึ่ง ต้องมีตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของมนุษย์ ที่ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตนเป็นพุทธะได้ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ก่อน ในการศึกษาก็เหมือนกัน ต้องมีความเชื่อนี้ แล้วก็ต้องมีบุพนิมิต ๗ ประการเหมือนกัน ถ้าจะดูว่าตรงกันไหมอย่างน้อยต้องดูว่าพระพุทธศาสนาเสนออะไรที่จะมานำมรรคและการศึกษาโดยดูที่บุพนิมิต ๗ ประการนี้

บุพนิมิตนั้นไม่ใช่เฉพาะว่าเป็นลางหรือเป็นเครื่องหมายที่สื่อแสดงว่า เราจะเข้าถึงมรรคเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งท่านบอกว่า จะทำให้มรรคที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น มรรคที่เกิดขึ้นแล้วก็จะเจริญเต็มบริบูรณ์ด้วย หมายความว่า มันเป็นเครื่องช่วยในระหว่างเดินทางด้วย กล่าวคือ ตอนแรกมันเป็นเครื่องช่วยนำเข้าสู่ทาง แล้วต่อไประหว่างเดินทาง มันก็เป็นเครื่องช่วยให้เราเดินทางได้ผลดีจนกระทั่งบรรลุจุดมุ่งหมายด้วยเพราะฉะนั้นจึงเป็นทั้งตัวนำและตัวช่วย

ตัวนำและตัวช่วยที่เรียกว่า *บุพนิมิตของมรรค* หรือ *บุพภาคของการศึกษา* ๗ ประการ คืออะไรบ้าง

๑. *กัลยาณมิตร* ความสำเร็จที่มีกัลยาณมิตร ชื่อนี้พูดกันบ่อยๆ อยู่แล้ว ท่านเอามายกเป็นข้อที่หนึ่งเลย

ความมีกัลยาณมิตร ถ้าพูดอย่างภาษาง่าย ๆ ก็คือมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดีซึ่งถ้าจำกัดแคบเข้ามาก็เป็นตัวบุคคล เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ โดยเฉพาะครูอาจารย์ซึ่งทำหน้าที่สำคัญที่สุดของกัลยาณมิตร คือการช่วยแนะนำชี้แจงชักนำเด็กเข้าสู่ทางที่ถูกต้อง ชักนำเข้าสู่การศึกษา ครูมีหน้าที่ในแง่นี้ จึงเป็นบุญนิมิตของการศึกษา

เพราะฉะนั้น พูดในความหมายหนึ่ง ครูทำหน้าที่เป็นบุญนิมิตของการศึกษา ไม่ใช่เป็นตัวการศึกษา ครูไม่สามารถให้การศึกษแก่เด็กได้ แต่ครูเป็นผู้สามารถชักนำเด็กเข้าสู่กระบวนการของการศึกษา เพราะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรตลอดไปจนกระทั่งถึงเสื่อมวลชนที่ดี

เสื่อมวลชนปัจจุบันทำหน้าที่สำคัญในทางการศึกษามาก รวมทั้งทำลายการศึกษาด้วย ถ้าเป็นเสื่อมวลชนที่ไม่ดีก็ทำลายการศึกษา ถ้าเป็นเสื่อมวลชนที่ดีก็ทำหน้าที่ให้การศึกษา ปัจจุบันนี้ดูเหมือนว่าเสื่อมวลชนจะทำบทบาททางการศึกษามากยิ่งกว่าครูอาจารย์ในโรงเรียนด้วยซ้ำไป อันนี้เป็นเรื่องสำคัญประการแรกคือจะต้องมีกัลยาณมิตร

อย่างไรก็ตาม การมีกัลยาณมิตรนั้น ไม่ใช่ว่าคนอื่นจะมาเป็นกัลยาณมิตรให้อย่างเดียว ตัวเองก็ต้องรู้จักเลือกคบหากัลยาณมิตรด้วย

จริงอยู่ เป็นหน้าที่ของสังคม โดยเฉพาะหัวหน้าที่รับผิดชอบ

ชอบ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ปกครองจะต้องทำตัวเป็นกัลยาณมิตร สรรหา และสรรคส์สร้างกัลยาณมิตรให้แก่คนในความรับผิดชอบของตน เช่น สรรหาและสรรคส์สร้างรายการทางสื่อมวลชนที่ดี ๆ เป็นต้น แก่เด็กและประชาชน แต่ตัวเด็กและตัวคนนั้น ๆ เองก็ต้องรู้จักเลือกคบหากัลยาณมิตรเองด้วย เช่น รู้จักเลือกคบคน รู้จักหาแหล่งความรู้ แหล่งความคิดสร้างสรรค์ รู้จักเลือกบุคคลที่จะนิยมเป็นแบบอย่างในความประพฤติหรือในการครองชีวิต เป็นต้น

การศึกษาจะเริ่มต้นจริงเมื่อคนนั้นเองเริ่มรู้จักหากัลยาณมิตร พุดง่าย ๆ ว่า ถ้าเด็กเริ่มรู้จักเลือกดูรายการโทรทัศน์ รู้จักเลือกอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ รู้จักคบหาหรือเลือกปรึกษาคนนั้นคือการศึกษาเริ่มต้นแล้ว ช่องทางแห่งชีวิตที่ดิ่งงามหรือมรรคได้เปิดขึ้นแล้ว

ถ้าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมลงลึกในด้านจิตตภาวนา เช่น จะไปทำกรรมฐาน ถ้าได้อาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตรหรือรู้จักเลือกกัลยาณมิตร รู้จักสอบถามปรึกษา แม้แต่รู้จักเลือกอ่าน คั่นคว่ำหนังสือคู่มือคำอธิบาย ก็เป็นเครื่องหมายสื่อแสดงถึงความหวังในการที่จะก้าวหน้าต่อไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมนั้น

๒. สีสัมปทา การทำศีลให้ถึงพร้อม ศีลคืออะไร ศีลคือความเป็นระเบียบเรียบร้อยราบรื่นในการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมในสังคม เริ่มต้นแต่ความมีวินัยและข้อปฏิบัติในการอยู่

ร่วมกันด้วยดีในสังคม ความสัมพันธ์ในสังคมที่ดี

เมื่อกัในข้อ ๑ เรามีสิ่งแวดล้อมที่ดีในสังคม เป็นเรื่องที่ว่าเราได้จากสังคมมาให้กับตัว แต่มาถึงข้อที่ ๒ นี้ เรามีส่วนร่วมที่จะต้องให้แก่สังคมบ้าง และเป็นการเริ่มฝึกตนเองแล้วด้วย คือ ฝึกตัวเองให้มีวินัยที่จะไม่ให้ตัวเองไปเป็นเครื่องก่อกวนให้เสียความเรียบร้อยของสังคม แต่ให้เป็นส่วนร่วมที่ช่วยสร้างความเรียบร้อยราบรื่น

ศีลสัมปทามีความหมายว่าทำศีลให้สมบูรณ์ ทำศีลให้เต็มขึ้นมา การทำให้มีศีลขึ้นมานี้ก็หมายถึงว่า ต้องสร้างสรรค์ความมีศีล สัมปทาในที่นี้คือการสร้างสรรค์หรือทำให้สมบูรณ์ ทำให้มีขึ้นมาเต็มที่ ศีลสัมปทาคือสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม

ตัวเองจะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นดีด้วยต้องเกื้อกูลแก่สังคมด้วย ไม่ใช่เป็นฝ่ายรับจากกัลยาณมิตรอย่างเดียว ตัวเองจะต้องแสดงออกต่อผู้อื่นในทางที่ไม่เบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่สังคม จะต้องมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อสังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ แล้วก็จัดระเบียบการดำเนินชีวิตของตนให้ดี

ทำไมจะต้องมีศีล ถ้าอุปมาจะเข้าใจง่าย ในบ้านหรือที่ทำงาน หรือในห้องที่อยู่ของเรา ถ้าข้าวของเครื่องใช้วางสุ่มเกะกะ สับสนไปหมด จะเคลื่อนไหวจะทำอะไรจะหยิบอะไรใช้ก็ติดขัด ไม่สะดวก ไม่มีช่องที่จะลง หาของที่จะใช้ก็ไม่เจอ จึงต้องจัดวาง

สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบเป็นที่เป็นทาง จึงจะอยู่สบาย และทำอะไร ๆ ได้คล่องสะดวก

ชีวิตของเราและสังคมก็เหมือนกัน ถ้าสับสนวุ่นวายไม่เป็นระเบียบ เช่นวันหนึ่ง ๆ ไม่รู้เลยว่าจะทำอะไรเวลาไหน อยู่ด้วยกันมีแต่การเบียดเบียน ต้องหวาดกลัวคอยระวังอันตราย ก็ไม่เป็นอันทำอะไร ไม่มีทางจะทำอะไรให้ชีวิตและสังคมเจริญงอกงามขึ้นไปได้ จะทำอะไรก็ไม่มีช่องที่จะลง จึงต้องมีการจัดระเบียบชีวิตและจัดระเบียบสังคม อย่างน้อยไม่ให้เป็นอยู่อย่างสับสนวุ่นวาย ไม่ให้สังคมเต็มไปด้วยการเบียดเบียน ละเมิดต่อกัน

เมื่อจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมสังคมให้เรียบร้อยดีแล้ว สภาพชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ก็เอื้อโอกาสแก่การที่จะทำความดีงาม ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือทำกิจกรรมอย่างอื่น ๆ ในทางที่จะพัฒนาชีวิตและพัฒนาสังคมนั้นให้มากและให้ได้ผลดีต่อไป

ความมีชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่เป็นระเบียบเรียบร้อย เรียกว่า *ศีล* การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อยราบรื่น เรียกว่า *วินัย*

พูดอีกอย่างหนึ่งในทางกลับกันว่า *วินัย* คือ การจัดระเบียบชีวิตและความสัมพันธ์ในสังคมนั้นให้เรียบร้อย เพื่อเอื้อโอกาสต่อการสร้างสรรค์พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไป และ *ศีล* ก็คือ ความมีวินัย หรือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น

พูดให้สั้นอีกสำนวนหนึ่งว่า วินัย คือการจัดระเบียบให้เอื้อโอกาสต่อการพัฒนาของชีวิตและสังคม และศีล คือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น

การที่จะฝึกให้มีศีล ข้อสำคัญก็คือการมีวินัย โดยเฉพาะสำหรับพระจะเห็นว่า การที่จะมีศีลนั้น หลักสำคัญก็คือการฝึกในเรื่องวินัย วินัยก็คือระเบียบการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมในสังคม

เพราะฉะนั้น หลักข้อนี้ก็คือการที่จะต้องสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในทางสังคม การรู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี โดยไม่เบียดเบียนกัน โดยเกื้อกูลกัน และมีระเบียบในการดำเนินชีวิต อันนี้ก็เป็นบุพนิมิตของการศึกษา

๓. มั่นทนสัมปทา การทำฉันทะให้สมบูรณ์ ก็คือ การสร้างสรรค์แรงจูงใจที่เรียกว่าฉันทะ ที่พูดไปแล้ว

แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญมากในการศึกษา ถ้าไม่มีแรงจูงใจเราจะก้าวเดินไปได้ยาก เราจะเดินไม่ออกหรือไม่ยอมออกเดิน เพราะฉะนั้น จะต้องมีความตั้งใจ แต่ต้องเป็นแรงจูงใจที่ถูกต้องคือ ฉันทะ คือความใฝ่รู้ และใฝ่ทำ หรืออยากรู้อยากทำ ที่ได้พูดมาแล้ว ไม่ใช่เอาแต่อยากได้ อยากมี อยากเสพ สำหรับปัจจุบันอย่างน้อยต้องให้เกิดค่านิยมในการผลิต โดยเลือกผลิตแต่สิ่งที่ดีงาม มีคุณค่าส่งเสริมคุณภาพชีวิต

๔. อัดตสัมปทา การทำตนให้สมบูรณ์ หรือพัฒนาตนให้

เต็มที่

อัตตสัมปทานี้ขอใช้ภาษาอังกฤษหน่อย คือพอดีมีคำภาษาอังกฤษที่เราใช้มาตรงกันเข้า เรียกว่า self-actualization ในจิตวิทยาการศึกษาปัจจุบัน หลักการนี้มีความสำคัญอยู่พอสมควร self-actualization ที่จริงอยู่ในอัตตสัมปทานี้เอง

เรามีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์อยู่แล้วตามหลักโพธิสัตถา มาถึงตอนนี้ การสร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ ก็คือการพัฒนาศักยภาพนั้นให้เต็มที่

อัตตสัมปทานี้เป็นศัพท์ธรรมที่เรามองข้ามไป แปลกเหมือนกันว่าทำไมเราจึงข้ามหลักนี้ไป พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับข้ออื่นๆ ในชุดเดียวกันรวมเป็น ๗ ข้อ และเรียงลำดับไว้แบบนี้ แต่ธรรมชุดนี้ถูกมองข้ามไป ไม่มีใครสนใจพูดถึง ข้อไหนบังเอิญปรากฏในที่อื่นด้วยก็มีคนรู้จัก แต่หลายข้อในชุดนี้ เป็นหลักธรรมที่คนไม่คุ้นเลย จึงต้องเอามาทบทวนกัน

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าบุพนิมิตของมรรคข้อที่ ๔ คือ อัตตสัมปทา การสร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ หรือพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เต็มที่ หมายความว่า ต้องทำศักยภาพของตนให้เต็มบริบูรณ์ ผู้ที่เป็นปุถุชนก็ต้องพัฒนาตนให้เป็นอารยชน หรืออริยบุคคล ผู้ที่เป็นอริยบุคคลอยู่แล้ว ก็ต้องพัฒนาให้สูงขึ้นไป ถ้าเป็นโสดาบันก็ก้าวต่อไปให้เป็นพระสกทาคามีและพระอนาคามี ตามลำดับ จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ถึงความเป็นพระอเสชะ

หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ จบกระบวนการของการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ข้อนี้จะไม่อธิบายมาก เพราะในความหมายทั่วไปสมัยปัจจุบันก็อธิบายกันอยู่แล้ว เพียงแต่ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้เป็นข้อที่ ๔ ในบุพนิมิตของการศึกษา ส่วนที่จะต่างกันก็คือ ที่ว่าเต็มบริบูรณ์นั้นคืออย่างไร และการทำให้เต็มนั้นคือทำอย่างไร

๕. ทิฏฐิสัมปทา การทำทิฏฐิให้ถึงพร้อม หรือการสร้างสรรค์ทิฏฐิให้สมบูรณ์

ทิฏฐิคืออะไร ทิฏฐิคือ ทศนคติ ค่านิยม ความคิดเห็น ท่าทีของบุคคลต่อสิ่งต่าง ๆ เจตคติ หรือ ทศนคติ และค่านิยมมีความสำคัญมากในการศึกษา พระพุทธเจ้าสอนว่า จะต้องมียุทธินิยม ทศนคติมีค่านิยมที่ถูกต้อง ในการศึกษานั้น สิ่งหนึ่งที่จะต้องทำก็คือการพัฒนาในเรื่องทศนคติและค่านิยม ซึ่งเรียกว่าทิฏฐิสัมปทา

ทศนคติและค่านิยมที่สำคัญซึ่งพระพุทธศาสนาย้ำก่อนอื่นถือว่าเป็นสัมมาทิฏฐิเบื้องต้น ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย อันนี้เป็นทศนคติสำคัญในการมองโลกเพื่อจะให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เด็กของเราได้ฝึกการมองโลกมองชีวิตแบบนี้บ้างไหม

หลักการต่าง ๆ ในชุดนี้ ว่าที่จริงก็สัมพันธ์กันหมด แม้แต่แรงจูงใจในการสร้างสรรค์และในการใฝ่รู้ ถ้าเรามีทศนคติในการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ก็จะสนับสนุน

ให้เราอยากรู้อยากเข้าถึงความจริง ทำให้เราสืบค้นเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เพราะการที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายได้นั้นจะต้องค้นหาเหตุปัจจัยของมัน

หลักความจริงประการสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาประกาศหลักการแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทศนคติหรือท่าทีของมนุษย์ต่อโลก ที่ควรจะต้องมีเป็นประการแรก ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์ หรือตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย จะต้องพยายามฝึกกันให้มีทศนคตินี้ ส่วนท่าทีหรือทศนคติและค่านิยมที่พึงประสงค์อย่างอื่น จะตามมาทีหลัง เช่นค่านิยมในการผลิตเป็นต้น

ถ้าเรารู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้ว มันก็ส่งเสริมการสร้างสรรค์ เพราะการมองเห็นเหตุปัจจัย ก็คือการมองเห็นกระบวนการเกิดมีขึ้นของสิ่งต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย

การมองในแนวทางที่จะสืบค้นเหตุปัจจัยย่อมส่งเสริมการอยากรู้ความจริง และการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้น เพราะในการเรียนรู้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น จะทำให้มองเห็นอาการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดมีขึ้น และการที่สิ่งที่เกิดมีขึ้นแล้วนั้น เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดผลดีหรือผลร้ายสืบทอดต่อไปอีกอย่างไรๆ ทำให้อยากเห็นการเกิดขึ้นของสิ่งที่ดีงาม และอยากรู้ความจริงในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น

ในทางกลับกัน ความไม่ผู้รู้และไม่สร้างสรรค์ ก็ส่งเสริมการมองหาเหตุปัจจัยด้วย เพราะเมื่อเด็กอยากรจะทำอะไร อยากรจะสร้างสรรค์อะไร แกจะต้องเรียนรู้เหตุปัจจัยว่า สิ่งนี้ทำขึ้นมาได้อย่างไร มีเหตุมีปัจจัย มีองค์ประกอบอะไรบ้างที่เขาจะต้องทำเพื่อสร้างสรรค์มันขึ้นมา

อย่างน้อย ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกอยู่ในสังคม ทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม เมื่อมองดูความสำเร็จหรือความล้มเหลว ความเจริญหรือความเสื่อมของตนเอง ก็ตาม ของผู้อื่นก็ตาม ถ้ามีทัศนคติที่มองตามเหตุปัจจัย ก็จะได้พิจารณาสืบค้นหาเพื่อจะได้แก้ไขป้องกันหรือส่งเสริมตามเหตุปัจจัยอย่างถูกต้อง ไม่ใช่เอาแต่โทษคนโน้นคนนี้ สิ่งโน้นสิ่งนี้เรื่อยไปอย่างเลื่อนลอย

นอกจากนั้น ท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย ยังไปสนับสนุนตัวทำที่จะพูดต่อไปด้วย คือทำให้รู้จักคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุปัจจัย ตามหลักโยนิโสมนสิการ เพราะฉะนั้น จึงให้มีการสร้างเสริมหรือสร้างสรรค์ทัศนคติ และค่านิยมที่ถูกต้อง คือให้มีทิวฐิสัมปทา เป็นประการที่ ๕

๖. อัปมาทสัมปทา การสร้างสรรค์ความไม่ประมาทให้สมบูรณ์

ความไม่ประมาทนั้นคือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลา และความเปลี่ยนแปลง

คนที่มีความไม่ประมาท ก็เพราะสำนึกในเรื่องกาล เวลาว่า เวลาเคลื่อนไปผ่านไปตลอดเวลาเดี๋ยวนั้นๆ เดี๋ยวนั้นๆ ไป เดียวคืนเวียนมา เดียวเดือนหนึ่ง เดียวปีหนึ่ง กาลเวลาและ วารีไม่รอใคร จะทำอะไรต้องรีบทำ เพราะฉะนั้น จะต้องมีความ กระตือรือร้น เร่งชวนชวายเป็นสิ่งต่างๆ อันนี้คือจิตสำนึกในกาล เวลา

ที่นี้ความสำนึกในกาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะ มองเห็นการเปลี่ยนแปลง กาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร กาลเวลา กำหนดด้วยการเปลี่ยนแปลง ที่มีวันมีคืนก็เกิดจากโลกหมุน รอบดวงอาทิตย์ โลกหมุนรอบตัวเองรอบหนึ่ง ก็เป็นวันหนึ่ง หมุนรอบดวงอาทิตย์ไปได้รอบหนึ่งเต็มบริบูรณ์ก็เป็นปีหนึ่ง

กาลเวลาผ่านไป พร้อมด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเราที่ไม่อยู่นิ่งตลอดเวลา ทุกส่วนในชีวิตของเราทั้งรูปธรรมนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาชีวิตของเราจะต้องแตกดับอย่างแน่นอน และชีวิตจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่แน่นอน แล้วแต่เหตุปัจจัยทั้ง ภายในและภายนอก จึงต้องชวนชวายเป็นรู้และกระทำเหตุ ปัจจัยเท่าที่เราทำได้ให้ดีที่สุดด้วยความไม่ประมาท

พระพุทธศาสนาสอนนักสอนหนาในเรื่องความเปลี่ยนแปลง สอนหลักอนิจจังว่ามีการเกิดขึ้นและการดับสลาย ก็ด้วยการให้เรามีความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าตรัสปัจฉิมวาจา

วาจาสุดท้ายที่ตรัสก่อนปรินิพพาน เหมือนกับวาจาสั่งเสียของพระองค์ คือ คำว่า

วยธมฺมา สงฺขารา, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ.

แปลว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม หรือแปลว่า จงทำกิจให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท หรือที่นิยมแปลกันให้ได้ความเต็มที่ว่า จงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท

พุทธพจน์นี้แสดงถึงการที่พระองค์นำเอาหลักอนิจจัง หรือหลักความไม่เที่ยงนี้มาสัมพันธ์กับความไม่ประมาท คือ ตรัสเรื่องความเปลี่ยนแปลง ความไม่เที่ยง เพื่อกระตุ้นเร้าให้ไม่ประมาท แต่เรามองข้ามพระพุทฺพพจน์สำคัญที่เป็นปัจฉิมวาจา หรือวาจาสุดท้ายนี้ไป

การที่พระพุทฺพเจ้าสั่งเสียสิ่งใด ก็แสดงว่าพระองค์ต้องถือว่าสิ่งนั้นสำคัญมาก แต่ชาวพุทฺพไม่ค่อยเอาใจใส่คำสั่งเสียของพระศาสดา

พระพุทฺพเจ้าตรัสสอนให้ไม่ประมาท เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เราจึงควรมีจิตสำนึกในกาลเวลาและจิตสำนึกในความเปลี่ยนแปลง และให้จิตสำนึกในความเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นตัวกระตุ้นเร้าให้มีความไม่ประมาท

เพราะฉะนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นบุพนิมิตของการศึกษา หรือ

เป็นเครื่องนำเข้าสู่การเดินตามมรรคหรือการปฏิบัติธรรม ก็คือ ความกระตือรือร้น ความเร่งขวนขวายไม่ประมาท

หลักพระพุทธศาสนาย้าเตือนเราไม่ให้เป็นคนเฉื่อยชาไม่ให้เป็นคนอยู่นิ่งเฉย ให้มีสติ ระลึกระวัง ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปเปล่า มีอะไรเกิดขึ้นจะเป็นเหตุของความเสื่อมก็เร่งหลีกเลี่ยงแก้ไขป้องกัน อะไรจะเป็นเหตุของความเจริญ ก็เร่งปฏิบัติจัดทำ

อัปมาทธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสย้ำไว้ไม่รู้กี่ครั้ง ย้ำในฐานะบุพนิมิตของการศึกษา ย้ำในฐานะปัจฉิมวาจา ย้ำในฐานะที่เป็นธรรมที่ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดเหมือนกับรอยเท้าช้าง

หลายท่านคงเคยได้ยิน พระพุทธเจ้าตรัสว่า รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลาย ย่อมรวมลงได้ในรอยเท้าช้าง ฉันทิ ธรรมทั้งหลายก็รวมลงได้ในความไม่ประมาท ฉันทัน ถ้ามีความไม่ประมาทแล้ว ก็สามารถปฏิบัติธรรมทุกข้อ แต่ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ธรรมทั้งหลายที่เรียนมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะไม่เอามาปฏิบัติ ไม่เอามาใช้ เพราะฉะนั้น จึงให้มีความไม่ประมาท

ตกลงว่า อัปมาทสัมปทา การสร้างสรรคความกระตือรือร้น ความเร่งขวนขวาย หรือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้กระตือรือร้นอยู่เสมอนี้ เป็นหลักสำคัญ ที่เรียกว่า เป็นบุพนิมิตประการที่ ๖ ของการศึกษา

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา การทำโยนิโสมนสิการให้ถึง

พร้อม หรือสร้างสรรค์โยนิโสมนสิการให้สมบูรณ์

โยนิโสมนสิการแปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย คือการ รู้จักพิจารณาโดยแยบคาย แปลแบบภาษาสมัยใหม่ว่า รู้จักคิด หรือคิดเป็น โดยเฉพาะการพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามแนวทาง ของเหตุปัจจัย

ถ้าเรามีทวิฐีสัมปทา มีท่าทีแห่งการมองสิ่งทั้งหลายตาม เหตุปัจจัยแล้ว ก็หวังได้ว่าเราจะใช้โยนิโสมนสิการ และถ้าเราใช้ โยนิโสมนสิการ เราก็จะเจริญยิ่งขึ้นในทวิฐีสัมปทา

ความจริง หลักเหล่านี้สัมพันธ์กันหมด เมื่อตัวใดตัวหนึ่ง เกิดขึ้นแล้วก็โน้มเอียงที่จะพาตัวอื่นๆ เกิดตามมาด้วย ดังนั้น เมื่อ มีแรงจูงใจที่ถูกต้องตามหลักฉันทสัมปทาซึ่งเป็นข้อที่ ๓ ก็จะมี ใฝ่ใจให้คิดพิจารณาสืบค้นเหตุปัจจัยเป็นต้น โยงมาถึงข้อสุดท้าย คือ โยนิโสมนสิการด้วยเช่นกัน

แม้แต่ข้อที่ ๑ คือ ความมีกัลยาณมิตร ก็สัมพันธ์กับ โยนิโสมนสิการนี้อย่างใกล้ชิด ตัวอย่างเช่น การรู้จักเลือกหา กัลยาณมิตร ทำให้ได้รู้จักเลือกดูรายการทีวี และเลือกอ่าน หนังสือที่มีประโยชน์ จากนั้นโยนิโสมนสิการนี้ก็พาอีกลงไปอีก คือทำให้ได้รู้จักดูรู้จักอ่านรู้จักพิจารณาให้ได้สารประโยชน์จาก รายการที่ดู และจากหนังสือที่อ่านนั้นอย่างแท้จริง เพราะถ้าเรา มีโยนิโสมนสิการ เราก็จะมองสิ่งทั้งหลายโดยพิจารณาว่า เหตุ ปัจจัยของมันเป็นอย่างไรรวมและแยกให้เห็นว่าองค์ประกอบของมัน

เป็นอย่างไร มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงว่ามีคุณมีโทษ
อย่างไรมีทางแก้ไขอย่างไรจะเอาอะไรไปใช้ประโยชน์ได้บ้างอย่างไร

ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกในสังคม หรืออยู่กับตนเอง หรือ
จะปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม ก็ต้องรู้จักคิดพิจารณา รู้จักทำใจต่อ
สิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง รู้จักพิจารณาประสบการณ์ที่เข้ามา
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และสถานการณ์ที่เผชิญ ในทางที่จะให้เกิด
กุศลธรรม เกิดความรู้สึกที่ดีงาม ไม่เกิดโทษแก่ชีวิต และเกิด
ปัญญาที่จะแก้ไขโดยวิธีที่ถูกต้อง ตลอดจนรู้เข้าใจเท่าทันโลก
และชีวิตหรือสังขารทั้งหลายตามเป็นจริงว่ามีอาการแห่งไตร
ลักษณ์อย่างไร จนถึงขั้นมีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นปลอดโปร่ง
เบิกบานผ่องใสด้วยความรู้แจ้งได้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของ
โยนิโสมนสิการทั้งสิ้น หลักประการที่ ๗ คือโยนิโสมนสิการนี้
ได้พูดในที่อื่นมากแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องย้ำอีก

ตกลงว่า บุพนิมิตของการปฏิบัติธรรม หรือ **รุ่งอรุณของ
การศึกษา** มี ๗ ประการด้วยกัน ในการให้การศึกษา จะต้องเน้น
องค์ ๗ ประการนี้

เมื่อองค์ ๗ ประการนี้เกิดขึ้นแล้ว ตัวการศึกษาก็จะเกิด
ขึ้นตามมาแน่นอน เหมือนสีทั้งเจ็ดที่เป็นองค์ประกอบของรุ้งเจ็ด
สี กลมกลืนกันเข้าเป็นแสงตะวันส่องโลกให้สว่างหายมืดมนพัน
อันธการ

ตัวการศึกษานั้นเริ่มที่สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแสงสว่างเริ่ม

ต้นของดวงปัญญา คือ ย่างเข้าสู่มรรคาหรือตัวมรรค นั่นเอง

เมื่อเราทำตัวให้เดินตามมรรค ก็คือศึกษา ศึกษาก็มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ สมาธิ ปัญญา แล้วแยกออกไปเป็นสัมมาทิฐิจนถึงสัมมาสมาธิแต่บุพนิมิตของมรรคและของการศึกษานั้นคืออะไร เรื่อย่าลึ้ม

ถึงตอนนี้ บางท่านอาจจะสงสัย ก็เลยขอแทรกคำถามเข้ามาว่า หลักธรรมที่เป็นบุพนิมิต ๗ ข้อนี้ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือเช่นอย่างศีลนี้ ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือ

ตอบว่า ใช่ หลัก ๗ ข้อนี้ ที่จริงก็อยู่ในมรรคแล้ว แต่ก็มีเหตุผลที่ต้องยกมาตั้งไว้ต่างหากอีก

จะขออุปมาให้ฟัง เหมือนกับเราพูดว่า แพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์ นี่เป็นผู้มีอุปการคุณ เป็นบุคคลที่มีประโยชน์แก่สังคมหรือแก่ประชาชน ก็ต้องถามว่า แล้วแพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์นั้น ไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็เป็นใช่ไหม แต่เป็นการแยกพูดเพื่อความประสงค์พิเศษ

เรื่องนี้ก็เหมือนกัน หลัก ๗ ข้อนี้ ก็รวมอยู่ในมรรคนั้นแหละ แต่แยกออกมมาตั้งไว้สำหรับทำหน้าที่พิเศษอีกอย่างหนึ่งในความหมายแบบเดียวกับที่ว่า แพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์ แม้จะเป็นประชาชนเหมือนกัน แต่ในบางกรณีเราพูดแยกออกมาจากประชาชนว่าเป็นบุคคลต่าง ๆ ที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน

คำว่า ตำรวจ ทหาร ข้าราชการ และประชาชน ก็เหมือนกัน อาจมีคนสงสัยได้ว่า ทำไมไปแยกอย่างนั้น ตำรวจ ทหาร ข้าราชการไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็เป็นเหมือนกัน แต่พูดแยกเพื่อความหมาย หรือเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง นี่ก็เหมือนกัน

ตกลงว่า ตอนนี้เราพูดถึงบุญนิมิตของการศึกษาได้ครบแล้วทั้ง ๗ ประการ

ผู้ที่ปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นเด็กอยู่กับพ่อแม่ที่บ้าน หรือไปเป็นนักเรียนอยู่กับครูอาจารย์ในโรงเรียน คนที่ทำงานอยู่ในองค์กรและหน่วยราชการต่าง ๆ ตลอดจนถึงผู้ที่ไปบำเพ็ญจิตตภาวนา เจริญสมถกรรมฐานอยู่ในป่า อยู่ในที่สงัดลึกเร้น หรือบำเพ็ญวิปัสสนาอยู่ในที่ใดก็ตาม ก็ควรจะต้องสร้างสรรค์หลักบุญนิมิต ๗ ประการนี้ ให้มีประจำตัว จะได้เป็นหลักประกันในการที่จะก้าวหน้าต่อไปในการปฏิบัติธรรมนั้น ๆ จนกว่าจะบรรลุความเจริญองกามเต็มบริบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่มีในตน

ปัจจัยตัวเอกของการศึกษา

ในบรรดาหลักบุญนิมิต ๗ ประการนี้ จะเห็นว่ามีหัวข้อสำคัญอยู่เป็นตัวต้นกับตัวท้าย ๒ ตัว คือ ตัวควบหัวกับควบท้าย พระพุทธเจ้าทรงจับเอามาวางเป็นหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่ง จัดเป็นชุดว่ามี ๒ อย่าง เป็นหลักใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นตัวการที่จะนำ

เข้าสู่การศึกษาที่แท้จริง คือตัวต้นกับตัวท้าย ได้แก่ ตัวที่ ๑ กับตัวที่ ๗ ได้ชื่อพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ** กล่าวคือ

ข้อที่ ๑ *กัลยาณมิตร* ทำหน้าที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เช่นครูอาจารย์เป็นปัจจัยสำคัญที่จะชักนำเด็กเข้าสู่การศึกษา โดยชักนำให้เกิดสัมมาทิฐิ และ

ข้อที่ ๒ *โยนิโสมนสิการ* การรู้จักคิด คิดเป็น จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องพร้อมกับการฟังตนเองได้ เป็นปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ

ท่านแยกเป็นปัจจัย ๒ อย่าง คือ ปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายใน กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยภายนอก เป็นอิทธิพลจากภายนอก ที่เรียกว่าปรโตโฆสะที่ดี ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายใน

ตกลงว่าตัวนำของการศึกษาจะมาเน้นที่ปัจจัยหลัก ๒ ตัวนี้ เพราะฉะนั้น ครูอาจารย์จะมีบทบาทสำคัญในการศึกษามากก็ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แล้วบทบาทท้ายสุดและสำคัญที่สุดก็อยู่ที่ตัวเด็กเอง ที่จะต้องมีโยนิโสมนสิการ

ตอนสุดท้าย เหลือ ๒ ปัจจัย ใน ๗ ประการ คือปัจจัยตัวนอก เช่นครูอาจารย์ ที่เป็นกัลยาณมิตรฝ่ายหนึ่ง และตัวเด็กเองที่มีโยนิโสมนสิการฝ่ายหนึ่ง ปัจจัยสำคัญ ๒ ตัวนี้จะเป็นตัวการเอกลที่นำเข้าสู่การศึกษา

ถ้ามองในแง่การจัดการศึกษาอบรมโดยทำเป็นกิจกรรม และกิจการ กัลยาณมิตรที่ดีจะทำหน้าที่กระตุ้นบุญนิมิตทั้ง ๗ ประการได้หมดเลย คือ กัลยาณมิตรกระตุ้นให้เด็กเป็นคนรู้จัก เลือกกัลยาณมิตรให้เด็กรู้จักจัดระเบียบการดำเนินชีวิตให้เป็น และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี สร้างเสริมแรงจูงใจที่ถูกต้องไว้ ให้เด็กพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นไปจนสมบูรณ์ นำให้เด็กมี ทศนคติและค่านิยมที่ถูกต้อง ทำให้เด็กมีจิตสำนึกในกาลเวลา และความเปลี่ยนแปลง ปลุกให้มีความกระตือรือร้นชวนขวย ตลอดจนกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการก็ได้

ครูทำหน้าที่ช่วยให้เกิดการพัฒนางองค์ประกอบทั้ง ๖ อย่าง ที่เหลือ พร้อมทั้งช่วยให้เด็กรู้จักแสวงหาแหล่งความรู้ แหล่งการ สร้างสรรค์อันเป็นหลักกัลยาณมิตรตตาทที่แท้ซึ่งเกิดขึ้นในตัวเด็กเอง รวมเป็นบุญนิมิตครบทั้ง ๗ ประการ

แต่ถ้ายังต้องอาศัยกัลยาณมิตรมาคอยช่วย เด็กนั้นคน นั้นก็ยังพึ่งตนเองไม่ได้จริง ต่อเมื่อใดเด็กรู้จักใช้โยนิโสมนสิการ ได้ดี ก็พึ่งตนเองได้จริงในกระบวนการของการศึกษา

เพราะฉะนั้น ในขั้นสุดท้าย ท่านจึงยกเอาตัวต้นกับตัว สู้สุดท้ายมาย้ำอีกทีหนึ่ง ว่าเป็นปัจจัยของสัมมาทิฎฐิ และเมื่อถึง ที่สุดหรือถึงแก่นที่แท้จริง ตัวสุดท้ายคือโยนิโสมนสิการจะเป็น ตัวตัดสิน

เป็นอันว่า ในที่นี้ก็ให้เห็นบทบาทความสำคัญของครู ใน

ฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แม้จะไปบำเพ็ญกรรมฐานไปทำสมาธิ ท่านก็สอนว่าเริ่มต้นให้เข้าไปหากัลยาณมิตร เพราะอะไร ก็เพราะว่าการเข้าไปหากัลยาณมิตรนั้นแหละ เป็นการปฏิบัติตามหลักบุญนิมิตข้อแรก แล้วกัลยาณมิตรนั้นก็จะเป็นผู้ที่กระตุ้นให้บุญนิมิตทั้ง ๖ ประการหลังเกิดขึ้น โดยในที่สุดก็ไปยุติที่ต้องรู้จักใช้โยนิโสมนสิการด้วยตนเองและถ้าเราไม่มีกัลยาณมิตรที่สามารถ เราก็ต้องพยายามใช้โยนิโสมนสิการให้มาก

ปฏิบัติธรรม วัตถุประสงค์อย่างไร

เมื่อเราได้ทุนและเครื่องประกอบในการเดินทางแล้ว ต่อไปนี้ ก็จะเข้าสู่การเดินทางตามมรรค

ได้บอกแล้วว่า ตัวทางที่เดินก็คือ *มรรค* มรรคมีองค์ ๘ ประการ อันนี้ทราบกันแล้ว ไม่ต้องบรรยายในรายละเอียด และได้บอกแล้วว่า การฝึกชีวิตให้ดำเนินตามมรรค หรือการทำตัวให้เดินไปตามมรรคนั้นคือสิกขา หรือการศึกษา ดังได้อธิบายแล้วว่า การศึกษากับมรรคสัมพันธ์กันอย่างไร

ที่นี้ต่อไป ก็จะพูดถึงการตรวจสอบหรือวัดผล เมื่อกัณนี้ได้บอกให้ตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงของตัวเองโดยดูว่าโลก โกรธ หลง มีน้อยหรือมาก ได้ลดละให้เบาบางหรือหมดไปหรือยัง แต่นั่นเป็นการตรวจสอบ โดยพูดเชิงลบอย่างรวบรัด

ก) **อกุศลธรรมที่เพิ่มขึ้น**

โดยทั่วไปมีการวัดด้วยคุณธรรมต่างๆ ที่อภังการขึ้นมา แทนอกุศลธรรม คือจะต้องดูว่า กุศลธรรมเจริญขึ้นมาแทนที่ อกุศลแค่ไหน หลักการวัดความเจริญในการเดินตามมรรค หมวดหนึ่งมี ๕ อย่าง

ประการที่ ๑ ดูว่ามีความมั่นใจ มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่เป็นกุศล สิ่งที่เป็นความดีงามมากขึ้นหรือไม่ มีความมั่นใจแม้แต่ใน โภธิสัทธา เชื่อในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนาขึ้นไปหรือไม่ เมื่อมีความเชื่อมั่นมากขึ้น ก็เรียกว่า มีศรัทธามากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี เป็นกุศลธรรมที่เจริญเพิ่มขึ้น โดยสรุป คือดูว่ามี*ศรัทธา* มีความเชื่อมีความมั่นใจในกุศลธรรมในความดีงามต่างๆ มากขึ้นหรือไม่

ประการที่ ๒ เมื่อปฏิบัติเดินตามมรรคไป มีระเบียบในการดำเนินชีวิตดีขึ้นใหม่ มีการประพฤติตนอยู่ในสุจริตดีขึ้นใหม่ อันนี้เป็นส่วนที่แสดงออกภายนอกในการดำเนินชีวิตเพราะฉะนั้น ต้องเอามาวัดดูด้วยว่าเราดำเนินชีวิตดีขึ้นใหม่ มั่นคงในสุจริตมากขึ้นใหม่ มีระเบียบวินัยราบรื่นดีใหม่ มีความสัมพันธ์กับโลกกับมนุษย์กับสังคมดีขึ้นใหม่ เรียกสั้นๆ ว่า มี*ศีล* ดีขึ้นใหม่

ประการที่ ๓ ดูว่าเรามีความรู้จากการที่ได้สดับได้ค้นคว้าอะไรต่างๆ มากขึ้นใหม่ ได้เรียนรู้มากขึ้นและกว้างขวางเพียงพอใหม่ในธรรมที่จะปฏิบัติต่อไป หรือในสิ่งที่จะนำมาใช้แก้ปัญหา

หรือในการพัฒนาตน ได้ประสบการณ์ต่างๆ มาเป็นข้อมูลของ ความรู้มากขึ้นหรือไม่ เรียกสั้น ๆ ว่ามี *สุตะ* มากขึ้นไหม

ประการที่ ๔ มีความลดละกิเลสได้มากขึ้นไหม กิเลสต่างๆ โดยเฉพาะความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเห็นแก่ตัวนี้ละ ได้ มีความเห็นแก่ตัวน้อยลงบ้างไหม มีความเสียสละมากขึ้นไหม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ เห็นแก่เพื่อนมนุษย์ เห็นแก่ผู้อื่น มากขึ้นไหม มีจิตใจกว้างขวางโปร่งเบามากขึ้นไหม เรียกสั้น ๆ ว่า มี *อากะ* มากขึ้นไหม

ประการสุดท้าย คือ *ปัญญา* ได้แก่ความรู้ความเข้าใจใน ความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตรวจสอบว่า เรามีความเข้าใจในสิ่งที่ ได้เรียนรู้ไหม เราเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงมากเพียงใด เรา มองเห็นเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายชัดเจนดี สามารถนำความรู้มาเชื่อมโยงใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ พัฒนาให้เป็นผลดีหรือไม่ อันนี้เป็นตัวแกนแท้ที่ต้องการ เป็นตัว คมทั้งหมด

ตกลงว่า หัวข้อนี้ก็เป็นหลักหนึ่งในการตรวจสอบความ เจริญ คือดูว่ามีศรัทธามากขึ้นไหม มีศีลมากขึ้นไหม มีสุตะมาก ขึ้นไหม มีจาคะมากขึ้นไหม และมีปัญญามากขึ้นหรือไม่

หลักนี้เรียกว่า “*อริยวัฑฒิ*” แปลว่า ความเจริญของอริยชน ความเจริญแบบอารยะ ได้แก่ หลักวัดความเจริญหรือ พัฒนาการของอารยชน

ถ้ามีความเจริญเพียงว่ามีทรัพย์สินเงินทองมากขึ้นอย่างเดียว แต่มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น อย่างนั้นไม่ถือว่ามีความเจริญในการศึกษา หรือในการพัฒนาชีวิตที่แท้จริง หรือมีโทษะมีความเกลียดชังมีกิเลสต่าง ๆ มากขึ้น ก็เช่นเดียวกัน

ข) การทำหน้าที่ต่อธรรมต่าง ๆ

ที่จริงหลักตรวจสอบมีหลายอย่าง หลักอย่างหนึ่งเป็นการดำเนินตามอริยสัจ ๔ กล่าวคือ การปฏิบัติธรรมนั้น ได้แก่การดำเนินตามหลักการแก้ปัญหาด้วยวิธีการของอริยสัจ ๔ ในการปฏิบัติจึงต้องดูว่าเราปฏิบัติหน้าที่ต่ออริยสัจ ๔ ถูกต้องหรือไม่

อริยสัจ ๔ มีหน้าที่ประจำแต่ละข้อ ถ้าปฏิบัติต่ออริยสัจ ๔ แต่ละข้อผิด ก็ถือว่าเราได้เดินทางผิดแล้ว

อริยสัจข้อที่หนึ่ง *ทุกข์* คือตัวปัญหา เรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร หน้าที่ต่อปัญหาหรือความทุกข์ ก็คือหน้าที่ที่เรียกว่า ทำความรู้จัก ท่านเรียกว่า กำหนดรู้ รู้จักว่ามันคืออะไร อยู่ตรงไหน มีขอบเขตเพียงใด เราจะแก้ปัญหา เราจะแก้ความทุกข์ เราต้องรู้ว่าทุกข์คืออะไร ปัญหาของเราคืออะไร ขอบเขตของมันอยู่ที่ไหน อะไรเป็นที่ตั้งของปัญหา ถ้าจับไม่ถูกแล้วก็เดินหน้าไปไม่ได้ จับตัวปัญหาให้ได้เสียก่อน แล้วก็เรียนรู้สิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัญหานั้นทั้งหมด

เราไม่มีหน้าที่ที่จะไปสร้างปัญหา เราไม่มีหน้าที่ไปเอา

ปัญหามารุ่นวายใจ มาเก็บมากังวลใจมาทำให้เกิดความทุกข์ ไม่ใช่
 อย่างนั้น เราไม่มีหน้าที่ทุกข์ แต่เรามีหน้าที่รู้จักทุกข์ นี่เป็น
 ประการที่หนึ่งคือรู้จักตัวปัญหา ตามที่เป็นจริง

อริยสังขข้อที่สอง *สมุทัย* คือเหตุของทุกข์เรามีหน้าที่อย่างไร
 หน้าที่ที่จะต้องทำต่อสมุทัย ก็คือสืบสาวค้นหามันให้พบ ให้รู้ว่า
 กระบวนการที่มันเกิดขึ้นเป็นอย่างไร แล้วละมันให้ได้ แก้ไข
 กระบวนการให้สำเร็จ คือกำจัดสาเหตุของปัญหา หรือสาเหตุ
 ของความทุกข์ ไม่ใช่กำจัดปัญหา ปัญหานั้นเรากำจัดไม่ได้ เรา
 แก้ปัญหาด้วยการกำจัดเหตุของมัน

อริยสังขข้อที่สาม *นิโรธ* คือความดับทุกข์ การแก้ปัญห
 สำเร็จหรือภาวะปราศจากปัญหาเป็นความมุ่งหมายการแก้ปัญห
 สำเร็จคืออะไร จุดหมายที่ต้องการคืออะไร เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หรือ
 ไม่ กระบวนการแก้เป็นอย่างไร เมื่อรู้ว่ามันเป็นคืออะไรและเป็นไปได้
 แล้ว เราก็มีหน้าที่ต่อมันคือ บรรลุถึง หรือ เข้าถึง แต่การที่จะ
 เข้าถึงมัน คือจะเข้าถึงจุดหมายก็ดี จะกำจัดสาเหตุของปัญหาก็คดี
 แก้ปัญหาได้ก็ดี จะต้องไปสู่ข้อสุดท้าย คือ มรรค

อริยสังขข้อที่สี่ มรรค มรรคเป็นทางเดินก็คือข้อปฏิบัติ
 ซึ่งเรามีหน้าที่คือ ลงมือทำ เป็นข้อสุดท้าย ต้องลงมือทำตั้งแต่
 บุญนิมิตของมรรคเป็นต้นไปทีเดียว

ธรรมทั้งหมด จัดเข้าในอริยสังข ๔ ได้ทั้งสิ้น

- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ตามที่สัมพันธ์กับมนุษย์ หรือที่

มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับประเภทหนึ่งนั้น จัดเข้าในจำพวก
ที่เรียกว่าทุกซ์ ซึ่งเป็นปัญหาและสิ่งที่จะต้องเผชิญ

- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ประเภทที่สอง จัดเข้าในจำพวก
สิ่งที่เป็นโทษ ก่อทุกข์ภัย หรือเป็นสาเหตุของปัญหา
- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ประเภทที่สาม จัดเข้าในจำพวก
สิ่งที่พึงประสงค์ หรือเป็นจุดหมาย และ
- สิ่งทั้งหลายประเภทที่สี่ จัดเข้าในจำพวกสิ่งที่จะต้องทำ
หรือเป็นวิธีปฏิบัติ

และเราก็มีหน้าที่ปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง อย่างที่หนึ่ง
ทำความรู้จัก กำหนดให้ถูก อย่างที่สองกำจัดสาเหตุ อย่างที่สาม
คือเข้าถึงจุดหมาย และอย่างี่สี่ คือลงมือทำหรือลงมือเดินทาง

หลักการนี้ก็ใช้ในการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน คือ ในเวลา
ที่ไปเกี่ยวข้องกับธรรม ก็ควรจะให้ถูกด้วยว่า ธรรมนั้นอยู่ใน
ประเภทไหนใน ๔ ข้อนี้ เมื่อจัดเข้าถูกต้องแล้ว เราก็จะปฏิบัติถูก
หน้าที่ว่าหน้าที่ต่อข้อนั้นคือเราจะต้องทำอะไรอย่างไร

ธรรม ๔ ประเภทนั้น หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีชื่อ
เรียกเฉพาะตามหน้าที่ที่เราพึงปฏิบัติต่อมัน คือ

๑. สิ่งทั้งหลายที่เป็นทุกซ์ เป็นปัญหา เป็นที่ตั้งของปัญหา
หรือเป็นจุดเกิดปัญหาเมื่อมนุษย์ปฏิบัติต่อมันไม่ถูกต้อง เรียกว่า
ปริญญูญธรรม คือ สิ่งที่จะต้องกำหนดรู้ หรือทำความรู้จัก

ตัวอย่าง เช่น ร่างกาย จิตใจ ชีวิต โลก ความผันผวน
ปรวนแปร วิบโยค โศกเศร้า ผิดหวัง ความรู้สึกสุขหรือทุกข์ รูป
เสียง กลิ่น รส สัมผัส ความคิด ความจำ ความเปลี่ยนแปลง
ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฯลฯ (ชั้นที่ ๕ อายตนะ ๑๒
ไตรลักษณ์ และธรรมอื่นทำนองนี้)

๒. สิ่งทั้งหลายที่เป็นจำพวกเหตุก่อทุกข์ หรือสาเหตุของ
ปัญหา เรียกว่า *ปหาดัพพธรรม* คือ สิ่งที่จะต้องละเลิก แก้ไข กำจัด

ตัวอย่าง เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความ
เห็นแก่ตัว ความถือตัว ความเย่อหยิ่ง ความเกียจคร้าน ความ
เกลียดชัง ความริษยา ความเบียดเบียน ความท้อแท้ ความเฉื่อย
ชา ความฟุ้งซ่าน ความระวาง ความประมาท ความโง่เขลา ฯลฯ
(อกุศลมูล กิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อวิชชา อุปาทาน สังโยชน์
นิวรณ์ และธรรมอื่นทำนองนี้)

๓. สิ่งทั้งหลายที่พึงประสงค์ เป็นจุดหมายที่ควรทำให้
สำเร็จ หรือควรได้ควรถึง เรียกว่า *สังฆิกาดัพพธรรม* คือ สิ่งที่จะ
ต้องเข้าถึงหรือประจักษ์แจ้ง

ตัวอย่าง เช่น ความสงบ ความร่มเย็น ความบริสุทธิ์
ความปลอดภัยโปร่งโล่งเบา ความผ่อนคลาย ความเบิกบาน ความไร้
ทุกข์ ความสุขที่แท้ สุขภาพ ภาวะปลอดพ้นปัญหา ความเป็น
อิสระ หรืออิสรภาพ ฯลฯ (วิชา วิมุตติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน
และธรรมอื่นทำนองนี้)

๔. สิ่งทั้งหลายที่เป็นข้อปฏิบัติ เป็นวิธีการ เป็นสิ่งที่ต้องทำต้องบำเพ็ญเพียรเพื่อก้าวไปให้ถึงจุดหมาย เรียกว่า*ภาเวตัพพธรรม* คือ สิ่งที่จะต้องทำให้มีให้เพิ่มขึ้น ให้เจริญอภังการเพิ่มพูนขึ้น หรือต้องลงมือทำ ลงมือปฏิบัติ

ตัวอย่าง เช่น เมตตา โมคิตรี หรือมิตรภาพ กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร ความมีกำลังใจ ฉันทะ ศรัทธา สติ สมาธิ ปัญญา สัมปชัญญะ ฯลฯ (มรรค ไตรสิกขา สมณะ วิปัสสนา และธรรมอื่นทำนองนี้)

รายละเอียดของธรรม ๔ ประเภท หรือการจัดประเภท สิ่งทั้งหลายในโลกมีอย่างไร จะไม่กล่าวในที่นี้ แต่พูดง่าย ๆ ว่า หลักนี้ท่านให้ใช้ในการตรวจสอบวัดผลสำเร็จในการศึกษาหรือการปฏิบัติธรรมว่า

- สิ่งที่เราควรกำหนดรู้ เราได้กำหนดรู้หรือรู้จักแล้วหรือไม่
- สิ่งที่เราควรแก้ไขกำจัด เราได้แก้ไขกำจัดแล้วหรือยัง
- สิ่งที่เราควรประจักษ์แจ้ง เราได้ประจักษ์แจ้งแล้วแค่ไหน และ
- สิ่งที่เราควรปฏิบัติจัดทำให้เกิดให้มีขึ้นจนบริบูรณ์ เราได้ปฏิบัติจัดทำแล้วเพียงใด

ค) *ดูสภาพจิตที่เดินถูกระหว่างทาง*

ในการปฏิบัติธรรม คือ ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หรือฝึกฝน

พัฒนาตนไปนั้น ระหว่างการปฏิบัติ พัฒนาหรือศึกษาก้าวหน้าไปเรื่อยๆ ควรจะสังเกตดูสภาพจิตใจของตนไปด้วยว่าเป็นอย่างไร

ในกรณีทั่วไป ถ้าไม่มีเหตุพิเศษ เมื่อปฏิบัติถูกต้องจิตเดินถูกต้องทางก้าวหน้าดี ก็จะมีสภาพจิตที่ตึงามสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นทั้งคุณสมบัติของจิตนั้น และเป็นลักษณะของการปฏิบัติที่ได้ผล

ลักษณะของจิตที่เดินถูกต้องทางนั้น ที่ควรสังเกตมี ๕ อย่าง ซึ่งเป็นปัจจัยส่งทอดต่อกันตามลำดับ คือ

๑. *ปราโมทย์* ได้แก่ ความแช่มชื่น ร่าเริง เบิกบานใจ
๒. *ปีติ* ได้แก่ ความอímใจ ความปลาบปล่มใจ ใจฟูขึ้น
๓. *ปีสัทธิ* ได้แก่ ความรู้สึกผ่อนคลายกายใจ ใจเรียบรื่น ระวังปลง เย็นสบาย
๔. *สุข* ได้แก่ ความสุข ความคล่องใจ โปร่งใจ ไม่มีความติดขัด บีบคั้น

๕. *สมาธิ* ได้แก่ ความมีใจตั้งมั่น สงบ อยู่ตัว อยู่กับงาน ที่ทำหรือเรื่องที่เกี่ยวข้อง ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน

พอสมาธิเกิดขึ้น จิตใจก็มีสภาพเหมาะแก่งาน ที่ท่านเรียกว่าเป็น *กัมมณีย์* พร้อมทั้งจะเอาไปใช้สร้างสรรค์พัฒนา คิดการ และเป็นทั้งทำงานของปัญญาอย่างได้ผลดี และสมาธิก็อาศัยองค์ธรรม ๔ อย่างแรกนั้นแหละช่วยเกื้อหนุนและทำให้เกิดขึ้น

สภาพจิต ๕ อย่างนี้ เป็นทั้งคุณสมบัติที่ตึงามโดยตัวของ

มันเอง และเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม
จึงควรพยายามทำให้เกิดขึ้น และการทำสภาพจิตเหล่านี้ให้เกิด
ขึ้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว

เพียงแค่ว่าข้อที่ ๑ มีปราโมทย์ ทำใจให้แช่มชื่นเบิกบานไว้
มาก ๆ เมื่อปราโมทย์นั้นเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้องจิตเดินดีแล้ว
ท่านให้ความมั่นใจว่าจะลุถึงสันติบรมธรรมที่เป็นจุดหมาย ดัง
คาถาธรรมบท ที่ ๓๗๖, ๓๘๑ ว่า

ตโต ปาโมชฺชพฺพุโล ทุกฺขสฺสन्दํ กริสฺสติ

. . . ลำดับนั้น เธอผู้มากด้วยปราโมทย์ จักทำทุกข์ให้
หมดสิ้น

ปาโมชฺชพฺพุโล ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสฺสเน

อริคฺจฺเจ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขํ

ภิกษุผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า มากด้วย
ปราโมทย์ จะพึงบรรลूसันติบท ที่สงบระงับสังขาร เป็นสุข

เนื้อหาของปฏิบัติ

หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม

ต่อไปนี้จะเข้าถึงเนื้อหาของปฏิบัติแล้ว เนื้อหาของการปฏิบัติที่เป็นหลักธรรมหัวข้อต่างๆ ได้บอกไปแล้วว่า ได้แก่ ลึกซึ้งซึ่งแยกออกไปเป็น ศิล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา หรือแยกแบบง่าย ๆ ที่เน้นด้านภายนอกสำหรับคฤหัสถ์เป็นทาน ศิล ภาวนา ซึ่งเรียกว่าบุญสิกขา

หลักการศึกษา ๓ อย่าง จะเป็นไตรสิกขา หรือบุญสิกขา ก็ตาม ควรจะทบทวนความหมายกันไว้เล็กน้อยพอได้สาระ

๑. **ศีล** ได้แก่ การมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมที่จัดระเบียบไว้เป็นอย่างดี ไม่สับสนวุ่นวายด้วยความหวาดระแวง เหวี่ยงและคว่ำใจกำหนดกฎเกณฑ์ปราศจากกติกา เริ่มตั้งแต่การไม่เบียดเบียน ไม่ละเมิดทำร้ายต่อชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของกันและกันเป็นต้น ตามหลักศีล ๕ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคม ตลอดจนข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกหัดขัดเกลาพฤติกรรมของบุคคล เพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้สอดคล้อง และเอื้อโอกาสแก่การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงภาวะสูงสุดที่เป็นจุดหมายของ

บุคคลหรือสังคมนั้น

ศีลมีหลายระดับ หรือจัดไว้หลายประเภท ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตและสังคมหรือชุมชนนั้นๆ ในการที่จะปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายของตน เช่น

ศีล ๕ เริ่มด้วยการไม่เบียดเบียนชีวิตหรือการไม่ละเมิดต่อชีวิตและร่างกาย เป็นมาตรฐานอย่างต่ำสำหรับการจัดระเบียบชีวิตและสังคมของมนุษย์ ให้อยู่ในสภาพที่เอื้อโอกาสขั้นพื้นฐาน ในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม หรือทำการพัฒนาไม่ว่าอย่างหนึ่งอย่างใด ทางจิตใจก็ตาม ทางวัตถุก็ตาม

ศีล ๘ เพิ่มการรับประทานอาหารจำกัดเวลา และการหัดลดละการหาความสุขจากสิ่งบันเทิง หรือเครื่องปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัส ตลอดจนงดการใช้เครื่องนุ่งนอนฟูกฟูกหูกหูก เป็นการฝึกฝนตนให้รู้จักที่จะมีชีวิตที่เป็นอิสระได้มากขึ้น สามารถอยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุภายนอกมากเกินไป

ศีล ๘ นั้น เป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสยิ่งขึ้นไป ทั้งด้านเวลาและแรงงาน ในการที่จะพัฒนาชีวิตทางด้านจิตใจและปัญญา พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า เป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสในการบำเพ็ญจิตตภาวนา และปัญญาภาวนา

การมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดี เรียกว่า*ศีล*

การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อย รวมทั้งตัวระเบียบนั่นเอง เรียกว่าวินัย

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการจัดสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมให้มีระเบียบ เรียกว่าสิกขาบท

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกฝนขัดเกลาพฤติกรรมเพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้องเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในแนวทางที่จะเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการยิ่งๆ ขึ้นไป เรียกว่า วัตร

ทั้งหมดนี้เมื่อเรียกคลุมๆ รวมๆ ก็พูดว่า ศีล

๒. *สมาธิ* หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบแน่วแน่มั่นคงเพื่อให้เป็นจิตใจที่สามารถทำงานหรือใช้การได้ดี โดยเฉพาะในการคิดพิจารณาให้เกิดปัญญา หรือใช้ปัญญาอย่างได้ผล และเป็นจิตใจที่เอื้อเหมาะต่อการพัฒนาของคุณสมบัติต่างๆ เช่น คุณธรรมทั้งหลายที่จะเจริญเพิ่มพูนพ่วงมาด้วยในจิตนั้น รวมทั้งการที่จิตใจที่สงบมั่นคงแน่วแน่นั้น อยู่ในภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัวความเร่าร้อนสับสนวุ่นวายต่างๆ แล้วจึงเป็นจิตที่ปลอดโปร่งเบาสบายเบิกบานสดชื่นผ่องใสเป็นสุข พุดสนั้ๆ ว่าเป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ทำให้นุคคลมีสมรรถภาพจิต คุณภาพจิต และสุขภาพจิต

๓. *ปัญญา* ได้แก่ การมีความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และการฝึกฝนอบรมหรือพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจเช่นนั้น เริ่มแต่การรู้เข้าใจสิ่งที่เล่าเรียนสดับตรับฟัง หรือ

ข่าวสารข้อมูลต่างๆ และประสบการณ์ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และที่ปรากฏหรือสัมผัสอยู่ในใจ การรับรู้ประสบการณ์นั้นๆ อย่างบริสุทธิ์ ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยความชอบชัง ยินดียินร้าย ไม่เอนเอียงด้วยอคติต่างๆ การพิจารณาวิจจยและคิดการต่างๆ ได้ถูกต้องชัดเจน โดยไม่ถูกกิเลสเช่นความเห็นแก่ได้ และความเกลียดโกรธเคียดแค้นชิงชังเป็นตัวครอบงำชักจูง การมองเห็นสิ่งทั้งหลายล่วงทะลุถึงเหตุปัจจัยต่างๆ สามารถเชื่อมโยงความรู้ในสิ่งต่างๆ มาใช้แก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ จัดดำเนินการต่างๆ จนถึงรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต หายติดข้องหมกมุ่นในสิ่งทั้งหลาย ซึ่งส่งผลย้อนกลับไปยังจิตใจ ทำให้เกิดความเป็นอิสระหลุดพ้น เป็นอยู่ด้วยความปลอดโปร่งโล่งเบา เบิกบานผ่องใสอย่างแท้จริง

ส่วน *ทาน ศีล ภาวนา* ที่เรียกว่า *บุญสิกขา* ก็มีสาระสำคัญอย่างเดียวกับไตรสิกขานี้เอง ดังได้อธิบายแล้วข้างต้น

ทาน เป็นเครื่องเสริมการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นไปด้วยดี มีระเบียบมั่นคงยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็เป็นเครื่องฝึกหัดขัดเกลาทั้งพฤติกรรมภายนอกทางกาย วาจา และฝึกฝนอบรมจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไปในคุณธรรม และความเบิกบานผ่องใส

ศีล ก็มีสาระอย่างศีลในไตรสิกขานี้

ส่วน *ภาวนา* ก็แยกเป็นภาวนาในด้านสมาธิ และในด้านปัญญา ตรงกับที่ได้บรรยายมาแล้ว

การปฏิบัติธรรมในความหมายที่เราพูดกันมาก ตามที่นิยมกันในปัจจุบันนี้เป็นการจำกัดแคบในระดับภavana คือเป็นการปฏิบัติในระดับภavana และเน้นที่รูปแบบ เช่น ไปนั่งสมาธิ เข้าไปในวัดที่วิเวก เข้าไปในป่า ก็เลยจะขอพูดเจาะจงเฉพาะระดับนี้เสียทีหนึ่งก่อน ว่าในแง่ที่เรานิยมปฏิบัติธรรมคือไปบำเพ็ญสมาธิเป็นต้นนี้เราจะต้องรู้จักตัวภavana เสียก่อนว่ามันเป็นอย่างไร

ภavana นั้น จะต้องแยกจากภavana ในภาษาไทยก่อน คือไม่ใช่เป็นเพียงว่ามามุมมิบ ๆ แต่ปาก แล้วบอกว่าเป็นภavana หรือเอาถ้อยคำในภาษาพระ เอามนต์เอาคาถามาท่องมาบ่นแล้วว่าเป็นภavana ไม่ใช่อย่างนั้น

ภavana แปลว่า ทำให้เกิดให้มีขึ้น ทำให้เป็นขึ้น สิ่งที่ยังไม่เป็นก็ทำให้มันเป็น สิ่งที่ยังไม่มีก็ทำให้มันมีขึ้น เรียกว่าภavana เพราะฉะนั้น จึงเป็นการปฏิบัติ ฝึกหัด หรือลงมือทำ ภavana จึงแปลอีกความหมายหนึ่งว่า การฝึกอบรม ฝึกนั้น เมื่อยังไม่เป็นก็ทำให้มันเป็น อบรมนั้น เมื่อยังไม่มีก็ทำให้มีขึ้น ยิ่งกว่านั้นเมื่อทำให้เกิด ให้มี ให้เป็นขึ้นมาแล้ว ก็ต้องทำให้เจริญออกงาม เพิ่มพูนพร้อมพร้อมขึ้นไปด้วยจนเต็มที

ภavana จึงมีความหมายตรงกับคำว่า พัฒนา ด้วย และจึงแปลง่าย ๆ ว่า เจริญ

ในภาษาไทยแต่โบราณมาก็นิยมแปล ภavana ว่า เจริญ เช่น เจริญสมาธิ เรียกว่าสมาธิภavana เจริญเมตตา เรียกว่าเมตตา

ภาวนา เจริญวิปัสสนา เรียกว่าวิปัสสนาภาวนา

ตกลงว่า ภาวนา แปลว่าการฝึกอบรมหรือการเจริญ หรือ การทำให้เป็นให้มีขึ้นมา และพัฒนาให้กองงามบริบูรณ์

การภาวนาในระดับที่เราต้องการในที่นี้แยกเป็น ๒ อย่าง คือจิตตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจ อย่างหนึ่ง และปัญญาภาวนา การฝึกอบรมปัญญา อีกอย่างหนึ่ง

ถ้าใช้ตามนิยามของภาษาสมัยใหม่ เจริญ แปลว่า พัฒนา เพราะฉะนั้น จิตตภาวนา ก็แปลว่า การพัฒนาจิต หรือพัฒนาจิตใจ ส่วนปัญญาภาวนา ก็แปลว่า การพัฒนาปัญญา

จิตตภาวนานั้น เรียกง่าย ๆ ว่า สมถะ บางทีก็เรียกว่า สมถภาวนา สมถะนี้ตัวแก่นของมันแท้ ๆ คือสมาธิ เพราะสมถะนั้นแปลว่า ความสงบ ตัวแก่นของความสงบก็คือสมาธิ ความมีใจแน่วแน่ สมถะนั้นมุ่งที่ตัวสมาธิ จะว่าสมาธิเป็นสาระของสมถะก็ได้ ฉะนั้นก็เลยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมาธิภาวนา

คำว่าจิตตภาวนาก็ดี สมถภาวนาก็ดี สมาธิภาวนาก็ดี จึงใช้แทนกันได้หมด

ต่อไปอย่างที่สอง ปัญญาภาวนานั้นเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า วิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้เกิดปัญญา คือ ปัญญาที่เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย ปัญญาในขั้นที่รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เรียกว่าวิปัสสนา แปลว่ารู้แจ้ง ไม่ใช่รู้แค่ทำมาหาเลี้ยงชีพได้เท่านั้น แต่รู้สภาวะ รู้สภาพความเป็นจริงของ

สิ่งทั้งหลาย จึงเรียกว่า วิปัสสนา ซึ่งก็เป็นปัญญาระดับหนึ่ง
นั้นแหละ

เพราะฉะนั้น วิปัสสนากาวนา ถ้าจะเรียกให้กว้างก็เป็น
ปัญญาภาวนา

ตกลงก็แยกภาวนาเป็น ๒ อย่าง

อย่างทีหนึ่ง เรียกว่า จิตตภาวนาบ้าง สมถภาวนาบ้าง
สมาธิภาวนาบ้าง

อย่างที่สอง เรียกว่า ปัญญาภาวนา หรือเรียกให้แคบ
จำกัดลงไปว่า วิปัสสนากาวนา

เอาละเรื่องภาวนาก็ทำความเข้าใจกันง่าย ๆ อย่างนี้

หลักการ/ผลสำเร็จของการปฏิบัติธรรมชั้นภาวนา

ที่นี้ต่อไป ตัวหลักการของสมาธิอยู่ที่ไหน การบำเพ็ญ
เพียรทางจิต การบำเพ็ญสมณะ การบำเพ็ญสมาธินั้น ตัวหลัก
การที่แท้อยู่ที่ไหน บางท่านงง การทำสมาธินี้เดี๋ยวกำหนดลม
หายใจ เดี่ยวไปเพ่งกลีณ เดี่ยวไปภาวนาพุทโธ เดี่ยวไปเจริญ
เมตตา เดี่ยวเจริญพรหมวิหาร อะไรกันแน่ เป็นสมาธิ

ถ้าจับหลักได้แล้ว ก็นิดเดียวเท่านั้นเอง *สมาธิ* ไม่มีอะไร
คือการที่สามารถทำให้จิตกำหนดแน่วอยู่กับสิ่งเดียวได้ตามที่
ต้องการเท่านั้นเอง

การที่เรากำหนดลมหายใจเพื่ออะไร ก็เพราะว่าใจของเรา มันยังไม่แน่วแน่ ยังกำหนดสิ่งเดียวไม่ได้ มันฟุ้งซ่านเลื่อนลอยเรื่อยไป เราก็เลยพยายามหาเทคนิค หากลวิธีมาช่วยให้มันกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งเดียวให้ได้ สิ่งที่เราเอามาช่วยนั้นเราเรียกว่า *กรรมฐาน* เป็นเครื่องมือ เป็นที่ทำงานหรือที่ฝึกงานของจิตใจ

กรรมฐาน แปลว่าที่ทำงาน คือที่ทำงานหรือที่ฝึกงานของจิต เพื่อให้จิตได้รับการฝึกจนสามารถอยู่กับสิ่งเดียวได้ ฝึกให้จิตทำงานเป็น เพราะจิตทำงานไม่ได้ดี จิตยุ่งุ่นวาย คอยจะเล่นเดี๋ยวก็ไปเที่ยวชุกชอน ฟุ้งซ่าน จึงให้มันทำงาน ให้มันอยู่กับสิ่งเดียวให้ได้ เอาจมหายใจมาให้มันกำหนดบ้าง เอาจมตตามาให้มันกำหนดบ้าง เอาจสุภะมาให้มันกำหนดบ้าง เอาจสัทธมาให้มันเพ่งบ้าง เอาจมอมาเคลื่อนไหวให้มันตามให้ทันบ้าง เอาจนจกรมบ้าง เอาจมาเป็นอุบายเป็นเทคนิคต่างๆ แต่สิ่งที่ต้องการเมื่อเกิดผลสำเร็จแล้วมีอันเดียวคือ จิตกำหนดจับอยู่กับสิ่งเดียวได้

ถ้าเมื่อใดจิตกำหนดแน่วอยู่กับสิ่งเดียวได้ นั่นคือสมาธิ ไม่ว่าท่านจะใช้วิธีการอย่างไรก็ตาม ขอให้ได้ผลสำเร็จนี้ก็ใช้ได้ ไม่จำเป็นต้องเอาวิธีที่ท่านบอกไว้ก็ได้ แต่วิธีที่ท่านบอกไว้นั้น ท่านเคยได้ทดลองกันมาแล้วว่าได้ผล เป็นประสบการณ์ที่ได้บอกเล่ากันมาบันทึกกันไว้เป็นปริยัติ เราก็เชื่อปริยัติ ในแง่ที่ว่า เป็นประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติมาแล้ว ได้ผลมาแล้ว เราจะได้ไม่ต้องมาลองผิดลองถูกกันอีก

เป็นอันว่าหลักการของ สมณะ มีอันเดียว คือทำให้จิตแน่ว
เนออยู่กับสิ่งเดียวที่ต้องการได้ แล้วก็ตามต้องการได้ด้วย

อยู่กับสิ่งเดียวที่ต้องการ บางทีทำสำเร็จแล้วแต่ไม่ตาม
ต้องการ เช่นมันอยู่ได้สักพักเดียวก็ไปเสียอีกแล้ว อย่างนี้เรียก
ว่าไม่ได้ตามต้องการ ถ้าจะสำเร็จจริงก็ต้องให้ได้ตามต้องการ จะ
เอาชั่วโมงก็ได้ชั่วโมง ครึ่งชั่วโมงก็ได้ครึ่งชั่วโมง สองชั่วโมงก็ได้
สองชั่วโมง ถ้าอย่างนั้นเรียกว่าสมาธิจริง แน่วแน่ ต้องการให้อยู่
กับอะไรนานเท่าไรก็อยู่กับอันนั้นนานเท่านั้นใจไม่ออกแวกไปอื่นเลย

ต่อไป วิปัสสนาจะมีวิธีปฏิบัติมีเทคนิคอย่างไรก็ตาม สาระ
หรือหลักการของมันมีอันเดียว คือการรู้เห็นตามเป็นจริง หรือรู้
เห็นตามที่มันเป็น ไม่ใช่รู้เห็นตามที่เราคิดให้มันเป็น ไม่ใช่รู้เห็น
ตามที่ยากให้มันเป็น

คนเรานี้มักจะเป็นอย่างนั้น คือรู้เห็นตามที่เราคิดให้มันเป็น
เรียกว่าคิดปรุงแต่งไป แล้วมันก็เหมือนจะเป็นตามที่เราคิดอย่างนั้น
เมื่อได้รู้เห็นตามที่เป็นของมันเป็นจริงๆ ก็เรียกว่านี่ละเกิดวิปัสสนา
ความรู้แจ้งแล้ว วัตถุประสงค์ของวิปัสสนา ตัวหลักการที่แท้ก็
เท่านั้นเอง คือ รู้เห็นตามที่เป็น แต่ว่าเพียงเท่านั้นแหละมันยาก
นักหนา เพราะว่าคนเรารู้เห็นตามที่เราอยากให้มันเป็น หรือรู้
เห็นตามที่เราคิดปรุงแต่งให้มันเป็นเสียมาก

ทีนี้ พอได้หลักการแล้ว ต่อไป เมื่อปฏิบัติได้ผลดีแล้ว
สมณะก็จะนำไปสู่ผลสำเร็จที่เรียกว่า ฌาน กล่าวคือ พอได้สมาธิ

ลึกๆ แล้ว แน่วแน่ขึ้น ดีขึ้นตามต้องการ ต่อไปก็ได้ฉาน

ฉาน คือสภาพจิตที่มีสมาธิเป็นแกน ประกอบด้วยคุณสมบัติอื่นๆ ที่ดีงามอีก ๒-๓-๔-๕ อย่าง แล้วแต่ฉานชั้นไหน ฉานเป็นผลที่ประสงค์สำคัญของสมณะ หรือจิตตภาวนา

ฝ่ายวิปัสสนา ที่ว่ามีหลักการคือรู้เห็นตามความเป็นจริงนั้น ผลที่เกิดขึ้นของมันคือ ญาณ ซึ่งใกล้เคียงกันมาก ระวังสับสน ผลที่มุ่งหมายของวิปัสสนาคือ ญาณ

เมื่อถึงผลที่ประสงค์ของสมณะ คือ ฉาน พอถึงผลสำเร็จของวิปัสสนาเป็น ญาณ

ฉาน ของสมณะนั้น แปลว่าการเพ่งพินิจ แน่วแน่อยู่ จิตอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ แต่วิปัสสนาทำให้เกิด ญาณ คือตัวความรู้หรือความหยั่งรู้ ญาณจึงเป็นผลที่มุ่งหมายของวิปัสสนา

ที่พูดมาแล้วนี้เป็นผลสำเร็จทั่วไป ต่อไป ผลสำเร็จขั้นสุดท้าย ผลสำเร็จขั้นสุดท้ายของสมณะ เมื่อทำให้จิตแน่วแน่เป็นอารมณ์เดียวเกิดฉาน พอได้ฉานแล้ว จะเกิดความสำเร็จขั้นสุดท้ายขึ้น คือจิตจะปลอดพ้นหลุดไป หมายถึงหลุดพ้นไปจากสิ่งที่ไม่ดีที่ไม่ต้องการทั้งหมด

จิตใจของคนเรานี้มีความขุ่นมัว มีความเศร้าหมอง มีกิเลส มีเรื่องทุกข์ร้อนต่างๆ มากมาย พอเราทำสมาธิ ได้ฉานแล้ว จิตอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ สงบ มันก็พ้นไปจากสิ่งที่ไม่ต้องการ สิ่งที่ไม่ดี สิ่งที่เป็นทุกข์ สิ่งที่เป็นความขุ่นมัวเดือดร้อนวุ่นวาย สิ่งที

เป็นกิเลสทั้งหมด ก็เรียกว่าเป็นความหลุดพ้น

แต่ความหลุดพ้นนั้นเป็นไปได้ชั่วคราว ตลอดเวลาที่เรายอยู่ในสภาพจิตนั้น เมื่อไรเราออกจากสิ่งที่กำหนด ออกจากสมาธิ จิตของเราก็เข้าสู่สภาพเดิม เราก็มีปัญหาได้อีก เราก็มีความทุกข์ได้อีก จิตใจของเราก็มีความขุ่นมัวเศร้าหมองได้อีก อันนี้จึงถือว่าเป็นความหลุดพ้นชั่วคราว ตอนนี้จะมีความยุ่งเรื่องศัพท์นิดหน่อย ศัพท์ไม่จำเป็นต้องจำ แต่ถือว่าฟังไว้ประดับความรู้ เรียกว่า *วิกข์มณวิมุตติ*

วิกข์มณวิมุตติบางที่ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *สมยวิมุตติ* แปลว่า หลุดพ้นชั่วสมัย *สมย* หรือสมัยแปลว่าเวลา *วิมุตติ* แปลว่า ความหลุดพ้น พ้นจากกิเลสและความทุกข์ *สมย* ชั่วสมัย คือ ชั่วเวลา ได้แก่ชั่วเวลาที่เรายอยู่ในสมาธิ แต่สมัยหลังมักเรียกกันว่า วิกข์มณวิมุตติ แปลว่าหลุดพ้นด้วยกดทับไว้ เหมือนอย่างเอาหินไปทับหญ้า ทำให้หญวดงอกงามไป พอเอาหินออกแล้วหญ้าก็กลับเจริญงอกงามต่อไปอีก เหมือนกับกิเลสและความทุกข์ พอได้สมาธิ กิเลสและความทุกข์ก็สงบเงียบเหมือนกับหายไปหมดไป แต่พอออกจากสมาธิ กิเลสและความทุกข์นั้นก็เฟื่องฟูขยายตัวขึ้นมาได้อีก นี่คือผลสำเร็จสุดท้ายของสมาธิหรือของสมณะ คือ สมยวิมุตติ หลุดพ้นชั่วคราว หรือวิกข์มณวิมุตติ หลุดพ้นด้วยกดทับหรือข่มไว้

ส่วนวิปัสสนา ทำให้เกิดญาณมีความรู้แจ่มแจ้ง รู้ตามที

เป็นจริง เมื่อรู้เห็นตามที่เป็นจริงแล้ว จิตจะเป็นอิสระหลุดพ้นจาก
สิ่งนั้น ๆ เต็ดขาดไปเลย

เมื่อเรารู้เข้าใจสิ่งใดตามความเป็นจริงแล้ว จิตของเรา
จะหลุดพ้นจากความยึดติดในสิ่งนั้น แล้วเราก็ไม่ขุ่นมัวไม่ขัดข้อง
เพราะสิ่งนั้น เมื่อยังไม่รู้ว่าอะไรเราก็ขัดข้องอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อเรารู้
เราก็หลุด เราก็พ้นได้ รู้เมื่อไรก็หลุดเมื่อนั้น

ที่นี่ ความรู้เห็นตามเป็นจริงก็นำไปสู่ความหลุดพ้น เป็น
อิสระอย่างชนิดเด็ดขาดสิ้นเชิง เรียกว่า *อสมยวิมุตติ* คือหลุดพ้น
ไม่จำกัดสมัย เรียกอีกอย่างว่า *สมุจเฉทวิมุตติ* คือหลุดพ้นโดย
เด็ดขาด

นี่เป็นการให้หลักการต่างๆ ไป เป็นอันว่า *ภาวนา* มี ๒
ทวนอีกครั้งหนึ่ง คือ

อย่างที ๑ *จิตตภาวนา* หรือ *สมถภาวนา* หรือ *สมาธิภาวนา*
มีหลักการคือการทำให้จิตแน่วแนอยู่กับสิ่งเดียวที่กำหนดได้ตาม
ที่ต้องการ แล้วก็ทำให้เกิดฌาน ทำให้เกิดความหลุดพ้นจาก
ความทุกข์ความขุ่นมัวเศร้าหมอง จากกิเลสทั้งหลายได้ชั่วคราว

อย่างที ๒ *ปัญญาภาวนา* มุ่งเอา *วิปัสสนาภาวนา* มีหลัก
การสำคัญที่เป็นสาระคือการรู้เห็นตามความเป็นจริง หรือ ตาม
สภาวะของมัน แล้วทำให้เกิดญาณ ความหยั่งรู้ ทำให้เกิดความ
หลุดพ้นจากความทุกข์ความขุ่นมัวเศร้าหมองและกิเลสทั้งหลาย
อย่างไม่จำกัดกาลเวลา อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิงตลอดไป

หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม

เท่านี้ก็เป็นที่มั่นใจว่าได้หลักการแล้ว อาตมาพูดวันนี้เป็น การรวมหลักการคร่าวๆ เท่านั้นเอง ไม่ได้เข้าเนื้อในลึกซึ้ง

ต่อไปนี่ก็จะพูดถึงตัวข้อธรรมในการปฏิบัติไว้บ้าง ข้อธรรมในการปฏิบัตินี้จะเสนอไว้อย่างกว้างๆ ให้เห็นหลักในการปฏิบัติธรรมแบบคลุมทุกระดับ

หนึ่ง หลักการปฏิบัติทั่วไปตลอดสายแบบคร่าวๆ ชุดหนึ่งที่น่าจะนำมาใช้แนะนำทำกันให้มาก ก็คือหลัก *มงคล ๓๘* ประการ

หลักนี้มีข้อปฏิบัติตั้งแต่ต้นไปตลอด บอกวิธีดำเนินชีวิต ตั้งแต่ต้นจนถึงขั้นสูงสุด เริ่มตั้งแต่ *อเสวนา จ พาลานํ ปญชิตานญจ เสวนา* ไม่คบพาล คบบัณฑิต ก็คือเริ่มด้วยการมีกัลยาณมิตร เข้าหลักเมื่อคืนนี้ทีเดียว พระพุทธเจ้าทรงเอามาประยุกต์แล้ว เริ่มด้วยกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นบุญนิมิตของการศึกษาข้อต้น *บุชา จ บุชนียานํ* บุชาคนที่ควรบูชา นี่คือให้มีทัศนคติและค่านิยมถูกต้องเกี่ยวกับบุคคล ให้อยกย่องบุคคล ด้วยความดีความงาม ไม่ใช่ยกย่องในทางผิด เป็นการส่งเสริมค่านิยมที่ถูกต้อง ทำให้มีทิวฐิติที่ถูกต้อง

ข้อปฏิบัติอื่นๆ ก็จะมีไปตามลำดับจนถึง ๓๘ ประการ ตอนท้ายๆ ก็จะมี *อริยสัจจาทสฺสนํ* การเห็นอริยสัจ *นิพพาน-สัจฉิกิริยา* จ การทำนิพพานให้แจ้ง จนกระทั่งท้ายสุดจิตของผู้ใดถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว เป็นจิตไร้ความโศก ไม่มีธุลี

ไม่ขุนมัว ไม่เศร้าหมอง เป็นจิตเกษม ก็จบลงที่จิตปลอดโปร่งผ่องใส
ไม่มีความทุกข์ด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น

มงคล ๓๘ ประการนี้มีตั้งแต่ต้นจนสูงสุด จึงว่าเป็นหลัก
ปฏิบัติธรรมหมวดหนึ่งที่มีข้อปฏิบัติตลอดสายแบบคราว ๆ

ต่อไป สอง หลักปฏิบัติในระดับสมณะ คราวนี้ต้องการ
เน้นเฉพาะจุด เมื่อก็นี่มงคล ๓๘ ประการ เป็นหลักที่ขยายส่วนล่าง
คือธรรมในส่วนต้น ๆ มีการขยายพิสดารหน่อย แต่พอขึ้นมาถึง
ระดับสูง ๆ แล้ว พุดแต่หัวข้อนิด ๆ

ที่นี่ พอเราต้องการเจาะในการปฏิบัติธรรมขั้นจิตต-
ภาวนา หรือสมณะ ท่านก็ให้หลักไว้มากมาย เรียกว่ากรรมฐาน
๔๐ ประการ คือเทคนิค ๔๐ อย่าง เช่น อนุสสติ ๑๐ มีการ
ระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณพระธรรม ระลึกถึงคุณพระ
สงฆ์ ระลึกถึงจาคะ จนกระทั่งถึงกำหนดลมหายใจ แล้วยังมีกร
เพ่งกสิณ การบำเพ็ญอัปมัถุญญาพรหมวิหาร การเจริญอสุภะ
อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของระดับสมณะ มีกรรมฐาน
๔๐ ประการ เป็นการลงลึกไปในระดับจิตตภาวนา

สาม หลักปฏิบัติระดับวิปัสสนา เนื้อหาสาระที่สำคัญ
ท่านเรียกว่า ธรรมที่เป็นภูมิของวิปัสสนา คือวิปัสสนาภูมิ ตอน
นี้ยากหน่อยแล้ว ฟังหัวข้อไว้เฉย ๆ อาตมายกเอามาพูดให้ครบ
ไว้เท่านั้นเอง ไม่ต้องถือเป็นสำคัญนัก

วิปัสสนาภูมินั้นก็มีเรื่องชั้นห้า เรื่องอายตนะ ๑๒ ซึ่ง
สองเรื่องนี้ทราบกันดีอยู่บ้าง ต่อไปเรื่อง ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒

สองเรื่องนี้ไม่คั่นหู ต่อไปเรื่องอริยสัจ ๔ ก็คั่นหน่อย แล้วก็เรื่อง
 ปฏิจจสมุพบาท ทั้งหมดนี้เป็นภูมิของวิปัสสนา เมื่อเราเรียนธรรม
 ในพวกนี้ ก็เป็นการเรียนเกี่ยวกับวิปัสสนา

หลักธรรมสำคัญมาก ที่จะเข้ามาสู่การพิจารณาศึกษา
 ในขั้นนี้ก็คือเรื่อง*ไตรลักษณ์* เมื่อปฏิบัติธรรมตามแนววิปัสสนา
 ปัญญาเกิดขึ้น ก็ให้เห็นไตรลักษณ์ เช่นพิจารณาขันธห้าไป ก็ให้เห็น
 ไตรลักษณ์ตลอดจนถึงข้อสุดท้ายพิจารณาในหลักปฏิจจสมุพบาท
 ก็ให้เห็นไตรลักษณ์เช่นเดียวกัน เพราะปฏิจจสมุพบาทนั้นก็คือ
 หลักแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และสิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย
 ก็คือขันธ ๕ นั่นเอง แม้แต่หลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวถึงมาแล้ว เช่น
 อายตนะ ๑๒ ก็เป็นแง่ด้านต่างๆ ของเรื่องเดียวกันนี้เอง อยู่ใน
 กระบวนการของความเป็นเหตุปัจจัยนี้ หรือไม่บางอย่างก็เป็น
 เรื่องของการแก้ปัญหาในกระบวนการ

ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นก็ปรากฏเป็นการเปลี่ยนแปลง
 ทำให้มองเห็นการที่องค์ประกอบทั้งหลายมารวมกันเข้า
 ประชุมกันเข้าเป็นองค์รวมอย่างใดอย่างหนึ่งที่สมมติเรียกว่าเป็น
 สิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่ละส่วนนั้นไม่เที่ยง ไม่คงที่ เกิดดับอยู่ตลอดเวลา
 คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน เรียกว่า เป็นไตรลักษณ์

ถ้าเข้าใจชัดเจน เห็นแจ้งในไตรลักษณ์ ก็จะมีเท่าทันโลก
 และชีวิตตามความเป็นจริง เกิดความสว่างไสว สงบ ปลอดภัย
 ผ่องใส เบาสบาย หายยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย มีจิตใจที่หลุด

พันเป็นอิสระ เป็นสุขอย่างแท้จริง การเป็นอยู่ ทำที่ต่อโลกและชีวิต และการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย จะเป็นไปด้วยปัญญา ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำและแรงผลักดันของอวิชชาและตัณหา อุปาทานอีกต่อไป เรียกว่า บรรลุผลที่หมายของวิปัสสนา ซึ่งก็คือ จุดหมายของการศึกษา หรือการปฏิบัติธรรมขั้นสุดทำนองนั้นเอง

ในการปฏิบัติธรรมทั้งหมดนี้ มีตัวธรรมที่เป็นผู้ทำงาน ซึ่งอาจจะใช้ศัพท์เรียกว่าเป็น *คณะทำงานในการปฏิบัติธรรม* ก็ได้ เรียกว่า *โพธิปักขิยธรรม ๓๗* ประการ ชุดนี้เป็นตัวทำงาน

เรื่องต่างๆ ที่พูดมาก่อนนี้ เป็นตัวถูกระทำ เช่น กรรมฐาน ๔๐ นั้น จะเป็นลมหายใจ หรืออสุภะ หรือกสิณ หรืออะไรก็ตามเป็นตัวถูกระทำเป็นสิ่งที่เราเอามาใช้กำหนดพิจารณาหรือวิปัสสนาภูมิ เช่น ขันธ์ห้าก็เป็นตัวถูกระทำ ถูกลำมาพิจารณาเช่นเดียวกัน

เป็นอันว่า ตัวการปฏิบัติเอง ก็คือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการซึ่งถ้าพูดขึ้นมาแล้วหลายอย่างก็อาจจะคั่นหูกันพอสมควร ในที่นี้จะไม่พูดรายละเอียด เพราะจะยืดยาวไปกันใหญ่ แต่จะแนะนำให้รู้จักไว้เท่านั้น ท่านที่ต้องการทราบรายละเอียด ก็ขอให้ไปค้นคว้าต่อ

โพธิปักขิยธรรม แปลว่า ธรรมที่อยู่ในฝ่ายของโพธิ พูดง่ายๆ ว่า ธรรมที่เป็นพวกของโพธิ คือเกื้อหนุนการตรัสรู้ หรือช่วยสนับสนุนอริยมรรค มี ๓๗ อย่าง จัดเป็น ๗ หมวด คือ

๑. สติปัฏฐาน ๔ แปลว่า การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งทั้งหลายมันเป็นของมัน ไม่ใช่ตามความคิดปรุงแต่งของเรา ที่คิดให้มันเป็นหรืออยากให้เป็น

หลักสติปัฏฐานนี้ก็คือ การเอา สติ มาเป็นตัวนำ เป็นตัวเด่น เป็นตัวทำงาน โดยกำกับจิตตั้งต้นแต่การรับรู้ให้อยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นเป็นไปอยู่จริง ในขณะนั้นๆ ที่เรียกว่า อยู่กับขณะปัจจุบัน ไม่เลื่อนไหลล่องลอยไปในอดีตและอนาคต ที่เป็นเรื่องของการคิดปรุงแต่งและให้สตินั้นเป็นตัวสร้างโอกาสแก้ปัญหาโดยจับสิ่งที่ได้เห็นได้ยินในขณะนั้นๆ ให้ปัญญารู้เข้าใจตรงไปตรงมา

สติปัฏฐานทำงานกับทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตของเราตลอดเวลานี้เอง ท่านจึงจัดแยกสติปัฏฐานออก ตามประเภทของสิ่งที่ชีวิตของเราเกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น ๔ ข้อ คือ

๑) กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพทางร่างกาย

๒) เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันความรู้สึกสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น

๓) จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพจิตใจ

๔) ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลาย ที่รู้ที่คิดที่เกิดขึ้นในใจ

๒. ปธาน ๔ ปธาน แปลว่า ความเพียร การตั้งความเพียร หรือการประกอบความเพียร หลักนี้ไม่ค่อยคุ้น ท่านที่ต้องการจะ เรียนและปฏิบัติให้ลึกซึ้ง สามารถเริ่มต้นจากหลักการที่กล่าวใน ที่นี้ แล้วไปค้นคว้ารายละเอียดต่อไป หมวดที่ ๒ คือ ปธาน ๔ หมายถึง ความเพียร ๔ ประการ ได้แก่

๑) *สังวรปธาน* ความเพียรในการที่จะระวังหรือปิดกั้น อกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดก็ไม่ให้เกิดขึ้น

๒) *ปหานปธาน* ความเพียรในการละเลิกกำจัดอกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นหายไป

๓) *ภาวนापธาน* ความเพียรในการฝึกอบรมทำกุศลธรรม หรือธรรมที่ดี ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔) *อนุรักษนาปธาน* ความเพียรในการรักษาส่งเสริมกุศล ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบุลย์

๓. *อิทธิบาท ๔* คือ ธรรมให้ถึงความสำเร็จ หรือทางแห่ง ความสำเร็จ หลักนี้รู้จักกันหมดแล้ว ต้องเอามาใช้ในการปฏิบัติ ด้วย อย่าลืม

อิทธิบาท ๔ เป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้เกิดสมาธิ กล่าวคือ

ฉันทะ (ความพอใจ; มีใจรัก) = ถ้าเราชอบหรือพอใจใน สิ่งใดแล้ว เมื่อทำสิ่งนั้นก็เกิดสมาธิได้ง่าย

วิริยะ (ความพากเพียร; พากเพียรทำ) = ถ้าเราเห็นสิ่ง ใดเป็นสิ่งที่ทำทรมามีใจสู้ เมื่อทำสิ่งนั้นก็เกิดสมาธิได้ง่าย

จิตตะ (ความไม่เฝ้า; เอาจิตฝักเฝ้า) = ถ้าเรารู้สึกว่าสิ่งใดสำคัญเราจะต้องรับผิดชอบเอาใจจดจ่ออยู่ เมื่อทำสิ่งนั้นก็จะเกิดสมาธิได้ง่าย

วิมังสา (ความไม่คร่ำครวญ; ใช้ปัญญาสอบสวน) = ถ้าเราต้องการทดลองอะไรใจชอบตรวจสอบมันอยู่ เมื่อทำสิ่งนั้นก็เกิดสมาธิได้ง่าย

๔. อินทรีย์ ๕ แปลว่า ธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่เฉพาะแต่ละอย่าง หรือธรรมที่เป็นเจ้าการในการข่มกำราบอกุศลธรรมที่ตรงข้ามกับตน

หลักนี้หลายท่านเคยได้ยินแต่หลายท่านก็ยังไม่เคยได้ยิน เช่น ในคำพูดที่ว่าต้องมีอินทรีย์สม่่าเสมอกัน ต้องปรับอินทรีย์ให้สม่่าเสมอ คนนี้มีอินทรีย์อ่อน คนนี้มีอินทรีย์แก่กล้า ดังนี้ เป็นต้น อินทรีย์ ๕ นั้นได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน

ข้อ ๑ ศรัทธา คือความเชื่อ ความที่จิตใจพุ่งแล่นไปหา และคล้อยไปตาม เข้าคู่กับข้อ ๕ ปัญญา ความพิจารณา ไตร่ตรองมองหาความจริงให้รู้เข้าใจเข้าถึงสภาวะ ถ้าศรัทธาแรงไป ก็โน้มไปในทางที่จะเชื่อง่าย ยอมรับง่าย เชื่อดังไป ตลอดจนงมงาย ถ้าเอาแต่ปัญญา ก็โน้มไปทางที่จะคิดมาก สงสัยเกินเหตุ หรือด่วนปฏิเสธ พุ่งไปเรื่อย ไม่จับอะไรลงลึก ท่านจึงให้ปรับศรัทธากับปัญญาให้สม่่าเสมอสมดุลกัน

ข้อ ๒ **วิริยะ** คือความเพียร มีใจสู้ มุ่งหน้าจะทำให้ก้าวหน้าเรื่อยไป เข้าคู่กับข้อ ๔ **สมาธิ** คือ ความสงบของจิตใจที่แน่วแน่อยู่ที่ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถูกรบกวนต่าง ๆ รบกวน ถ้าวิริยะแรงไปก็จะเครียดและฟุ้งซ่าน โน้มไปทางล้าเลยเขต ถ้าเอาแต่สมาธิก็จะสงบสบาย ชวนให้ติดในความสุขจากความสงบนั้น ตลอดจนกลายเป็นกิจจรรณเจื้อยซาบลึกตัวออกหาความสบาย ปล่อยปละละเลยหรือไม่เผชิญภาวะ ท่านจึงให้เสริมสร้างวิริยะและสมาธิอย่างสม่ำเสมอสมดุลกัน เพื่อจะได้ประคับประคองกันไปและเป็นเครื่องอุดหนุนกันให้ก้าวหน้าไปในการปฏิบัติ

ส่วนข้อ ๓ **สติ** นั้น เป็นตัวคุมตัวเตือน ต้องใช้ในทุกกรณี เช่นเป็นเหมือนยามที่คอยบอกว่า เวลานี้ศรัทธาจะแรงไปแล้ว ปัญญาจะหย่อนไปแล้ว เวลานี้ควรเร่งวิริยะขึ้นมา เพราะทำท่าจะติดในสุขจากสมาธิเสียแล้ว ดังนี้ เป็นต้น

๕. พละ ๕ ธรรมที่เป็นกำลังในการต้านทานไม่ให้กุศลธรรมเข้าครอบงำ ก็ได้แก่อินทรีย์ ๕ นั้นแหละ แต่มาทำหน้าที่เป็นฝ่ายรับ เรียกว่าพละ ๕ หมายความว่า ธรรม ๕ อย่างนี้ เมื่อทำหน้าที่เป็นฝ่ายรุกไปแก้ไขกำจัดอกุศลธรรม เรียกว่าอินทรีย์ ๕ แต่ถ้าทำหน้าที่ฝ่ายรับ ต้านทานอกุศลธรรมไม่ให้บุกเข้ามาทำลายได้ ก็เรียกว่าเป็นพละ ๕

๖. โภชณงค์ ๗ แปลว่า องค์ของผู้ตรัสรู้ หรือองค์ประกอบของการตรัสรู้ เป็นกลุ่มธรรมสำคัญในการทำงานให้เกิดโพธิคือ

ปัญญาตรัสรู้ ซึ่งทำให้ทั้งรู้ ทั้งตื่น และทั้งเบิกบาน ได้แก่

๑) สติ ความระลึกได้ เป็นตัวที่จับไว้หรือรวบรวมเอามา ซึ่งสิ่งที่ควรรู้เข้าใจมานำเสนอให้ปัญญาตรวจสอบพิจารณาอย่าง ถนัดชัดเจน

๒) ธรรมวิจย ความเพียรธรรม หมายถึงการใช้ปัญญาส อบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้ หรือนำเสนอนั้น ให้รู้เข้าใจ เห็นสาระเห็นความจริง

๓) วิริยะ ความเพียร คือความแกล้งกล้า กระตือรือร้น รุดหน้าต่อไปในการทำงาน ให้จิตใจไม่หดหู่ ถดถอย หรือท้อแท้

๔) ปิตี ความอิมใจ คือปลาบปลื้ม ตี๋มดำ ซาบซึ้ง พูใจ ที่เป็นไปพร้อมกับการทำงานก้าวรุดหน้าต่อไป

๕) ปัสสัทธิ ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ เป็นความ เรียบเย็นไม่เครียดไม่กระสับกระส่ายเบาสบายซึ่งสืบเนื่องจากปิติ และเป็นองค์ธรรมสำคัญในการรักษาสุขภาพจิต ความเพียร พยายามทำงานการที่ฟ่วงมาด้วยปัสสัทธิ จะไม่ทำให้คนเป็น โรคจิตอย่างที่เป็นกันมากในหมู่คนทำงานในยุคปัจจุบัน

๖) สมภาิ ความมีใจตั้งมั่น คือจิตใจแน่วแน้อยู่กับสิ่งที่ กำหนดเป็นหนึ่งเดียว อยู่กับกิจ อยู่กับเรื่องที่พิจารณา ไม่วอก แวก ฟุ้งซ่าน

๗) อุเบกขา ความวางที่เฉยตุ หมายถึงความมีใจเป็น กลาง จิตใจเรียบสม่่าเสมอ นิ่งดูไปอย่างพร้อมสบาย ในขณะที่

จิตปัญญาทำงานก้าวหน้าไปเรียบร้อยตามกระบวนการของมัน

๗. สุดท้ายก็คือตัว**มรรคมืองค์ ๘** อันได้แก่ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ทำการชอบ) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

ว่าที่จริง โภธิปักขิยธรรมก็ขยายจากมรรคมืองค์ ๘ นั้นแหละ หลักสุดท้ายนี้จึงเป็นตัวรวม แต่ขยายออกไปเพื่อให้เห็นประชาชนซึ่งทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน เป็นข้าราชการ เป็นตำรวจ เป็นทหาร เป็นแพทย์ เป็นครูอาจารย์ เป็นพระ ฯลฯ มากมาย

เมื่อพูดมาถึงโภธิปักขิยธรรมแล้ว ก็เรียกว่าจบ เพราะ โภธิปักขิยธรรมเป็นตัวการปฏิบัติ หรือเป็นคณะทำงาน เมื่อคณะทำงานในการปฏิบัติธรรมมาถึงแล้ว ก็ยกให้เป็นหน้าที่ของคณะทำงานนั้นทำหน้าที่ของเขาต่อไป

เอาตมามาทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำตัว เมื่อได้แนะนำตัวจนกระทั่งท่านทั้งหลายได้รู้จักคณะทำงานแล้วว่า มีใครบ้าง ได้แก่ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ตัว เมื่อพูดถึงตอนนี้แล้วก็จึงเป็นอันว่าจบ

ต่อจากนี้ก็ขอให้ท่านไปทำความรู้จักกับคณะทำงาน เมื่อรู้จักกับคณะทำงานแล้ว ก็ขอให้ไปร่วมมือกับคณะทำงานนั้น หรือใช้คณะทำงานนั้นทำงานคือ การปฏิบัติธรรมต่อไป หน้าที่ของอادمภาพก็จบลงเพียงเท่านี้ ขออนุโมทนาทุกท่าน และเจริญพร

